

Ministerul Educației și Cercetării

**Program postuniversitar de conversie profesională
pentru cadrele didactice din mediul rural**

Specializarea ISTORIE

Forma de învățământ ID - semestrul II

STAT ȘI SOCIETATE MEDIEVALĂ

Antal LUKACS

Ecaterina LUNG

Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural

ISTORIE

Stat și societate medievală

Antal LUKACS

Ecaterina LUNG

2005

**© 2005 Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural**

**Nici o parte a acestei lucrări
nu poate fi reprodusă fără
acordul scris al Ministerului Educației și Cercetării**

ISBN 973-0-04228-4

CUPRINS

I. Introducere	III
II. Unitățile de învățare	
1. De la unitatea romană la pluralitatea politică medievală	
1.1. Obiective	1
1.2. Statele succesoare	1
1.3. Stat și societate în regatele succesoare	7
1.4. Refacerea imperiului în Occident : Imperiul carolingian	10
1.5. A doua refacere: Imperiul otoman	15
1.6. Răspunsuri la teste de autoevaluare	18
1.7. Lucrarea de verificare 1	18
1.8. Bibliografie	19
2. Evoluția statului medieval (sec. X-XV)	
2.1. Obiective	20
2.2. Monarhia seniorială	20
2.3. Monarhia stărilor	21
2.4. Statele centralizate	22
2.5. Instituțiile din monarhia stărilor și din statele centralizate	23
2.6. Centralizarea în Franța	24
2.7. Centralizarea în Anglia	30
2.8. Centralizarea Spaniei	32
2.9. Germania și Italia (sec. XI-XV)	35
2.10. Răspunsuri și comentarii la teste de autoevaluare	40
2.11. Lucrarea de verificare 2	40
2.12. Bibliografie	41
3. Economie și societate în secolele III-IX	
3.1. Obiective	42
3.2. Economie și societate în secolele III-VII	42
3.3. Economie și societate în perioada carolingiană	48
3.4. Răspunsuri și comentarii la teste de autoevaluare	54
3.5. Lucrarea de verificare 3	55
3.6. Bibliografie	55
4. Economie și societate în secolele X-XIV	
4.1. Obiective	56
4.2. Aspecte demografice în secolele X-XIV	56
4.3. Aspecte tehnologice în secolele X-XIV	57
4.4. Colonizarea rurală	58
4.5. Instituțiile feudo-vasalice	59
4.6. Structurile senioriale	63
4.7. Structuri sociale	67
4.8. Criza secolului al XIV-lea	69
4.9. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare	73
4.10. Lucrare de verificare 4	73
4.11. Bibliografie	74
5. Orașul medieval	
5.1. Obiective	75
5.2. Continuitate antică și geneză urbană medievală	75
5.3. Mișcarea comunală	77
5.4. Structura socială	79
5.5. Organizarea internă	80
5.6. Aspectul orașului medieval	81
5.7. Activități economice urbane	82
5.8. Corporațiile medievale	84
5.9. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare	86

5.10. Lucrare de verificare 5	87
5.11. Bibliografie	87
6. Biserica în secolele V-XI	
6.1. Obiective	88
6.2. Creștinismul – religie de stat	88
6.3. Cadrul teritorial-administrativ al bisericii medievale	89
6.4. Biserica în perioada carolingiană	94
6.5. Biserica în Imperiul otoman și în principatele teritoriale	95
6.6. Reforma gregoriană	98
6.7. "Cearta pentru investitură"	100
6.8. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare	105
6.9. Lucrarea de verificare 6	106
6.10. Bibliografie	106
7. Biserica în secolele XII-XV	
7.1. Obiective	107
7.2. Lupta dintre papalitate și Imperiu în secolele XII-XIII	107
7.3. Ordinele monastice în Occident	109
7.4. .Ereziile occidentale	112
7.5. Ordinele cerșetoare	114
7.6. Criza papalității și marea schismă a bisericii occidentale (secolele XIV-XV)	116
7.7. Cruciadele	120
7.8. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare	126
7.9. Lucrarea de verificare 7	126
7.10. Bibliografie	126
8. Cultura în secolele V-XI	
8.1. Obiective	127
8.2. O tipologie a culturii medievale	127
8.3. Cultura în secolele V-IX	130
8.4. Renașterea carolingiană	136
8.5. Cultura în secolele X-XI	140
8.6. Artele plastice și arhitectura	141
8. 7. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare	146
8.8. Lucrarea de verificare 8	146
8.9. Bibliografia	146
9. Cultura în secolele XII- XV	
9.1. Obiective	147
9.2. "Renașterea" secolului al XII-lea	147
9.3. Școlile urbane	150
9.4. Universitățile medievale	152
9.5. Literatura medievală	155
9.6. Filosofia	161
9.7. Istoriografia	162
9.8. Hagiografia	163
9.9. Teatrul	164
9.10. Arhitectura și artele plastice	166
9.11. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare	171
9.12. Lucrarea de verificare 9	171
9.13. Bibliografie	171

INTRODUCERE

1. 1. Ideea de ev mediu

Originea conceptului de ev mediu

«Evul mediu», ca termen, a apărut târziu, prin secolul al XVII-lea, în lucrările istoricului german Christoph Keller, cunoscut și sub numele latinizat de Cellarius. Ideea de perioadă intermediară între sfârșitul antichității (sec. al V-lea) și epoca modernă (începută prin sec. al XV-lea) a fost însă o invenție a umaniștilor italieni din secolul al XV-lea. Redescoperind valorile antichității clasice greco-latine, cu care doreau să se identifice, acești oameni de cultură au simțit nevoia să-și ia revanșa față de perioada anterioară, pe care au considerat-o una a tenebrelor și a ignoranței, lipsită de individualitate proprie. Într-un cuvânt, tot timpul care se scursesese între antichitate și propria lor epocă nu era decât o paranteză în istoria umanității, o perioadă de tranziție nedemnă de interes.

O epocă de tranziție este, în general, considerată ca fiind lipsită de originalitate și de trăsături perene, ea pierzându-și contururile fie în perioada care a precedat-o, fie în cea care îi urmează. Dar o tranziție de 1000 de ani (considerând, asemeni umaniștilor, că evul mediu ar începe pe la anul 500 și s-ar termina pe la 1500) este totuși dificil de acceptat.

Caracterizarea aceasta era nedreaptă, și, în fond, nerecunoscătoare, căci umaniștii, care disprețuiau “evul mediu”, îi datorau tocmai acestuia formația lor culturală esențială și contactul cu operele antice, niciodată întrerupt cu adevărat în perioada medievală. Epocile care au urmat, profund influențate de ideile renascentiste și umaniste, au preluat și denumirea peiorativă, și concepția despre conținutul său esențialmente întunecat. Autorii din epoca Luminilor, în special Voltaire și Edward Gibbon, au lăsat epocilor ulterioare moștenirea unei concepții chiar mai negative despre un ev mediu barbar și bigot, de care încercau să se distanțeze prin rațiune. Această legendă neagră îi obligă pe medievistii contemporani să-și înceapă întotdeauna demersul de pe poziții defensive, încercând să arate că “evul mediu întunecat” nu a fost de fapt atât de sumbru.

Fără a încerca acum o nouă demontare a concepției moștenite de la umaniști, sperăm doar ca demersul nostru să demonstreze prin el însuși că fața evului mediu este cu totul alta decât credeau oamenii Renașterii și ai epocii Luminilor.

Limitele evului mediu

O altă problemă frecvent dezbătută de istorici este cea a limitelor evului mediu, și a eventualelor sale subdiviziuni interne. Edward Gibbon, care, la sfârșitul secolului al XVIII-lea a scris *Istoria declinului și căderii imperiului roman*, a impus ca date limită ale evului mediu anul 476, al dispariției Imperiului Roman de Apus, și 1453, data căderii Imperiului Roman de Răsărit prin cucerirea de către turcii otomani a Constantinopolului.

Este evident că aceste date sunt legate strict de istoria politică, și nu au relevanță pentru alte domenii ale vieții sociale sau culturale. Din necesități științifice și didactice se acceptă totuși ideea necesității unor limite cronologice, deși acestea sunt artificiale, rodul unor convenții între istorici. Marea varietate de păreri privind momentele de început sau de

sfârșit pentru evul mediu poate reieși din datele care au fost avansate de diferiți istorici.

Sfârșitul lumii romane, și deci în mod automat începutul celei medievale, a fost plasat în momente diferite în funcție de criteriile pe care le-au folosit savanții. Unii dintre istorici au propus criza secolului al III-lea ca moment de început al unei noi lumi, datorită schimbărilor politice petrecute acum, noului decupaj administrativ, regionalizării puterii și crizei monetare, care fac să apară un alt tip de stat în urma reformelor lui Dioclețian și Constantin. Alții au folosit criteriul religios, considerând că data de 313, a convertirii lui Constantin la creștinism, ar marca momentul sfârșitului Antichității și al începutului evului mediu. Sunt de asemenea propuneri care aleg data împărțirii definitive a Imperiului Roman în partea de apus și partea de răsărit, survenită la moartea lui Teodosie I, în 395. Pentru mulți istorici, sfârșitul lumii romane a fost opera barbarilor, de aceea, data tradițională de început al evului mediu continuă să fie considerată depunerea în 476 a ultimului împărat, Romulus Augustulus, de către Odoacru. Acestor date timpurii li s-a opus cea avansată de istoricul belgian Henri Pirenne, care a considerat că sfârșitul lumii antice a fost adus de transformarea Mediteranei, în secolul al VIII-lea, datorită arabilor, din centrul economic al acestei lumi într-o barieră politică și culturală.

Este evident că fiecare dintre aceste date poate fi acceptată sau respinsă, în funcție de propriile concepții ale fiecăruia și de criteriile pe care le consideră a fi cele mai importante. Credem însă că este esențial să gândim istoria nu ca pe o succesiune de bucăți între care există rupturi violente, ci ca pe o evoluție continuă. Din această perspectivă, perioada secolelor III-VIII, considerată în urmă cu câteva decenii una a evului mediu timpuriu tinde să fie acum gândită ca epoca Antichității târzii, ceea ce înseamnă să deplasăm accentul de pe ideea de ruptură pe cea de continuitate.

La fel de controversat ca momentul începutului este cel al sfârșitului evului mediu. Datele propuse au fost ocuparea Constantinopolului de către turci în 1453, apogeul Renașterii italiene în secolul al XV-lea, descoperirea Americii de către Columb în 1492, revoluțiile burgheze din Țările de Jos (sfârșitul secolului al XVI-lea) și din Anglia (jumătatea secolului al XVII-lea). Se poate observa că aceste date au fost stabilite la rândul lor pe baza unor criterii diferite, și iau în considerare ca puncte de referință spații geografice diferite. Ca să oferim totuși unele limite clare, precizăm că folosim conceptul de ev mediu pentru acea parte a istoriei universale care începe cu decăderea Imperiului Roman (secolele III-V) și se încheie cu transformările societății europene din jurul lui 1500.

1.2. Relația ev mediu – feudalism

Și pentru că tot am început prin a face precizări de natură terminologică și cronologică, simțim nevoia să mai atragem atenția asupra unei alte idei care apare frecvent în bagajul cultural de fiecare zi: suprapunerea aproape automată între evul mediu și feudalism.

Figura 1. 1. Fortificație feudală

Desigur, pentru unii autori, feudalismul poate desemna o perioadă istorică, ale cărei limite corespund celor ale evului mediu european (problemă asupra căreia vom reveni mai jos). Pentru cei mai mulți dintre medievisti, feudalismul este un regim social-politic bazat pe raporturi personale, legate de existența feudului și a vasalității. Feudul sau fieful reprezintă o concesiune, de regulă funciară, dată de un personaj superior (senior) unui inferior (vasal), în schimbul prestării de către acesta din urmă a unor servicii, cel mai adesea militare. Vasalitatea este relația personală, de dependență a vasalului de seniorul său, dar care presupune drepturi și obligații reciproce (în schimbul feudului și protecției asigurate de senior, vasalul datorează acestuia sfat și ajutor). A fost văzută inițial ca un mijloc de guvernare a unui spațiu prea greu de controlat de la centru, întrucât presupunea delegarea unor responsabilități vasalilor împăraților carolingieni (dreptul de a percepe taxe, de a exercita justiția, de a asigura apărarea militară a unei zone). Relațiile feudo-vasalice au contribuit însă la fragmentarea puterii politice și crearea unor ierarhii de instanțe autonome (principate, castelanii), care exercită în propriul interes puterile normative ale statului. De asemenea, au condus la crearea unei noi ierarhii social-instituționale («piramida vasalică»), la fragmentarea și redefinirea drepturilor de proprietate. Asupra feudului se suprapuneau drepturile de proprietate ale seniorului și cele de folosință ale vasalului, care tindeau însă să devină ereditare și să se transforme în drepturi de proprietate. Relațiile feudo-vasalice au modelat și raporturile internaționale, unii monarhi intrând sub suzeranitatea altora. Astfel, regele Angliei era vasalul regelui Franței pentru feudele deținute pe continent; regii Cehiei și Poloniei erau vasalii împăratului german, domnii Țării Românești au fost vasali ai Ungariei, și apoi ai sultanului otoman.

1. 3. Aspecte specifice ale evului mediu

Cursul de față va încerca să evidențieze trăsăturile specifice ale perioadei medievale, care în Europa s-a caracterizat prin predominarea unei societăți rurale, prin rolul modelator al creștinismului, printr-un spațiu fizic diferit de cel de azi datorită prezenței extinse a pădurilor, prin alte concepții despre spațiu și timp, prin alt mod de a trăi viața de zi cu zi decât cel ce ne e astăzi specific. Sursele care ne permit reconstituirea acestei perioade sunt cele narative și literare, între care amintim cronicile, viețile de sfinți, cântecele de gestă sau literatura curtenească, alături de care se relevă din ce în ce mai importante sursele juridice (codurile de legi, culegerile de cutume) sau administrative (cadastre, poliptice, registre de impozite). Există și numeroase surse nescrise care ne pot ajuta la reconstituirea istoriei evului mediu, precum cele puse la dispoziție de arheologie, numismatică, sigilografie, heraldică, istoria artei sau a arhitecturii. Folosirea lor corectă, cu spiritul critic necesar istoricului ne va permite să ne formăm imaginea unui ev mediu cu lumini și umbre, dar extrem de interesant prin ceea ce i-a fost cu adevărat caracteristic, și care poate fi relevat printr-o cercetare atentă și corectă.

1. 4. Unitățile de învățare

Criteriile de selecție a conținuturilor

Unitățile de învățare din acest modul respectă obiectivele precizate prin programă, dar au ca punct central de interes prezentarea evoluțiilor în plan economico-social, politic, religios și cultural. Tema centrală, Stat și Societate, a fost interpretată atât din punctul de vedere al evoluțiilor politice și instituționale, cât și din cel al transformărilor care au loc, pe parcursul evului mediu, în interiorul societății. Din acest punct de vedere, în afară de abordarea temelor legate de dezvoltarea economică și de structura socială, au fost considerate indispensabile abordări ale fenomenelor religioase și culturale, fără de care înțelegerea evului mediu european și a moștenirii pe care acesta a lăsat-o lumii în care trăim astăzi ar fi imposibilă.

Titlul unităților de învățare

Unitățile de învățare din acest modul sunt următoarele.
INTRODUCERE
DE LA UNITATEA ROMANĂ LA PLURALITATEA POLITICĂ
MEDIEVALĂ
EVOLUȚIA STATULUI MEDIEVAL (SEC. X-XV)
ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLELE III-IX
ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLELE X-XIV
ORAȘUL MEDIEVAL
BISERICA ÎN SECOLELE V-XI
BISERICA ÎN SECOLELE XII – XV
CULTURA ÎN SECOLELE V-XI
CULTURA ÎN SECOLELE XII-XV

1. 5. Sarcinile de lucru¹

Tipuri de sarcini de lucru

Întrebări punctuale

Eseuri structurate și libere

Dacă apar probleme

Sarcinile de lucru au fost gândite pentru a corespunde obiectivelor din programa de studiu. Pe parcursul modulului, veți avea de realizat o serie de activități în vederea dezvoltării competențelor necesare unor profesori de istorie. Au fost propuse sarcini de lucru care vă solicită să răspundeți la întrebări punctuale; ele sunt întrebări la care se va răspunde pe parcursul unității de învățare. De asemenea, au fost formulate întrebări care vă solicită să identificați, să selectați, să comparați și să ierarhizați informații. În sfârșit, există sarcini de lucru (în mod obișnuit la nivelul lucrărilor de verificare) care vă cer să folosiți toate cunoștințele acumulate de-a lungul unității de învățare – acestea sunt eseuri (structurate și libere). Cursanții sunt încurajați să utilizeze bibliografia suplimentară, care cuprinde, în general, lucrări în limba română, relativ accesibile .

Dacă apar dificultăți cu ocazia elaborării lucrărilor de verificare, sugerăm cursanților să reia lectura unității de învățare, încercând apoi să realizeze o schemă logică în care să ordoneze conținutul. Apoi, să reia lectura bibliografiei indicate și să încerce rezolvarea din nou a lucrării. Când este vorba de teste grilă, memoria și concentrarea, ca și abordarea logică a întrebărilor sunt esențiale. În cazul unui eseu structurat, ar fi indicat să atingă punctele precizate mai întâi sub forma unor mici eseuri independente, iar la urmă să redacteze din nou eseu sub forma unei narațiuni la persoana întâia.

1. 6. Criteriile de evaluare

Criteriile de evaluare care vor fi aplicate sunt următoarele:

- pentru teste de autoevaluare: corectitudinea răspunsurilor, logica enunțurilor, capacitatea cursanților de a răspunde întrebărilor puse în condițiile solicitate;
- pentru lucrările de verificare (în ordinea importanței): respectarea punctelor solicitate, argumente reprezentative și coerența argumentării, utilizarea informațiilor din unitatea de învățare, utilizarea de bibliografie suplimentară ;
- acolo unde nu este specificat altfel, ponderea acestor criterii în alcătuirea notei este de câte 30% la testele de autoevaluare, respectiv de 15 %, 40 %, 15 % și 20 %.

Lucrările de verificare nu trebuie să depășească 5-6 pagini, tehnoredactate (2000 de caractere pe pagină), la care se adaugă bibliografia și alte anexe (ilustrații, hărți, grafice etc.).

¹ Notă

Testele de autoevaluare se regăsesc la paginile 18, 19, 49, 64, 84, 97, 117, 139, 153, 165, Lucrările de verificare se regăsesc la paginile 28, 50, 65, 85, 97, 118, 140, 160, 187.

1. 7. Redactarea unităților de învățare

Unitățile de învățare au fost redactate după cum urmează :
Prof. Univ. Dr. Lukaks Antal – Unitatea de învățare 2.
Conf. Univ. Dr. Ecaterina Lung – Unitățile de învățare 3 - 10 .

1. 8. Bibliografia

Cursuri și manuale universitare

Mihai Berza, Radu Manolescu, Valeria Costăchel, Florentina Căzan, Gheorghe Zbucnea, *Istoria evului mediu*, I-II, București, 1974
Ecaterina Lung, Gheorghe Zbucnea, *Europa medievală (secolele V-XV)*, București, 2003
Radu Manolescu (coord), *Istoria evului mediu*, I, 1-2, București, 1993
Radu Manolescu (coord), *Istoria medie universală*, București, 1980

Sinteze

Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. II-III, Iași, 1998.
Fernand Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, București, 1994
Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului Medieval*, București, 1980.
Jacques Le Goff, Jean- Claude Schmitt, *Dicționar tematic al evului mediu occidental*, București, 2002
Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa Apuseană*, București, 1974.

Culegeri de documente

Radu Manolescu (coord.), *Orașul medieval*, culegere de texte, București, 1976
Bogdan Murgescu (coord), *Istoria lumii în texte*, București, ed. Teora, 1999.
Francisc Pall, *Crestomație de istorie universală medie*, vol. I, București, 1970
Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele evului mediu*, București, 1961

Unitatea de învățare Nr. 1

DE LA UNITATEA ROMANĂ LA DIVERSITATEA POLITICĂ MEDIEVALĂ

Cuprins

1.1. Obiective.....	1
1.2. Statele succesoare.....	1
1.3. Stat și societate în regatele succesoare.....	7
1.4. Refacerea imperiului în Occident: Imperiul carolingian.....	10
1.5. A doua refacere: Imperiul ottonian.....	15
1.6. Răspunsuri la testele de autoevaluare.....	18
1.7. Lucrarea de verificare 1.....	18
1.8. Bibliografie.....	19

1.1. Obiective

- identificarea și caracterizarea principalelor tipuri de structuri politice întâlnite în evul mediu timpuriu
- analizarea instituțiilor din statele succesoare.
- compararea imperiilor Carolingian și Ottonian

1.2. Statele succesoare

Etapile evoluției structurilor statale de la sfârșitul antichității la începutul evului mediu

Drumul parcurs de lumea europeană, în special în partea ei occidentală, de la dispariția treptată a structurilor socio-politice romane până la restaurația imperială carolingiană se articulează în două etape cronologice. Prima, care cuprinde veacurile V- VI, se distinge printr-o mai mare vizibilitate a aspectelor politice reprezentate de formarea regatelor romano- germanice pe teritoriul provinciilor romane. În planul structurilor economico-sociale continuitatea este însă mult mai pronunțată, mai cu seamă în regiunile circummediteraneene. Cea de-a doua etapă, întinsă de-a lungul secolelor VII- IX, în urma unor importante acumulări și evoluții petrecute în plan economic, social, etnic și religios, reprezintă perioada cristalizării noii societăți europene care- și găsea identitatea în imperiul creștin occidental creat de Carol cel Mare.

Încheierea de tratate tip foedus cu barbarii

Dislocarea regatului goților din regiunile nord- pontice de către huni în anul 375, reprezintă nu numai declanșarea marilor migrații, dar și o schimbare decisivă în natura raporturilor dintre Roma și barbari. Obișnuit cu prezența și cu raidurile frecvente ale populațiilor germanice din nord, Imperiul, în căutare permanentă de soldați și de forță de muncă, i-a folosit pe barbari în armată și i-a colonizat în grupuri mici de agricultori de condiție servilă. În deceniile care au urmat invaziei hunilor însă, ostrogoți și vizigoți, vandali, suevi și alte neamuri germanice au inundat provinciile apusene, obligându- l pe împărat să le legitimeze prezența prin tratate de *foederati* aplicate până atunci doar în afara granițelor.

Foedus – tratat de alianță între Imperiul roman și un neam barbar

Foederati - aliați

Îndepărtarea de pe tron a lui Romulus Augustulus în 476 reprezintă, din această perspectivă, o urmare firească a creșterii rolului barbarilor și subliniază direcțiile diferite în care au evoluat cele două părți

ale Imperiului a căror separare fusese subliniată de împărțirea din 395 între Arcadius și Honorius. Partea răsăriteană nu numai că va reuși să-și păstreze integritatea teritorială, dar supraviețuirea structurilor fundamentale ale statului va permite chiar o ultimă tentativă de refacere a unității Imperiului în timpul lui Iustinian.

Realitățile din Occident au determinat însă, aproape în mod inexorabil, accentuarea separării. Statele întemeiate de barbari reprezentau calea viitorului pentru partea occidentală.

Regatul vizigot se extinde din sudul Galiei până în Hispania

Regatul vizigot, întemeiat în Galia de sud-est după o încercare nereușită de a trece în Africa și după devastarea Romei în 410, a fost acceptat de împărat în formula tratatului de *foederati* din nevoia protejării provinciilor occidentale asupra cărora se dezlănțuiseră barbarii în urma prăbușirii limesului renan în 406. Consolidându-se progresiv, profitând de evacuarea Spaniei de către vandali, regatul care-și avusese centrul de putere la Toulouse, se extinde treptat și la sud de Pirinei, astfel că, în momentul în care pierde în confruntarea cu francii de la nord de Loara în urma bătăliei de la Vouillé din anul 507, se salvează retrăgându-se în Spania și mutându-și reședința regală la Toledo. În ciuda arianismului lor, vizigoții au găsit căile conviețuirii cu populația hispano-romană majoritară, reușind să dureze o construcție politică solidă ce părea și mai durabilă după convertirea la catolicism în 589. Totuși, regalitatea nereușind să-și construiască o armătură instituțională care să o detașeze în mod suficient de presiunile noii aristocrații, statul vizigot va fi o pradă neașteptată de ușoară pentru arabii care l-au supus în doar câțiva ani după debarcarea lor din anul 711.

Regalitatea vizigotă adoptă modelul imperial roman la nivelul însemnelor puterii

Figura 1.1. Coroana votivă a regelui Recceswinth

Vandalii devin stăpânii mărilor

Regatul vandal reprezintă prin mai multe trăsături ale sale o excepție în rândul statelor succesoare ale Imperiului. Forță militară redutabilă, dar izolată de populația romană din cauza brutalității cu care au luat în stăpânire teritoriile cucerite, vandalii își descoperă o neobișnuită vocație maritimă care va deveni utilă în expansiunea lor. După o scurtă și devastatoare ședere în Spania, în anul 429 vandalii, nu mai mult de 80.000, au trecut în Africa de Nord conduși de regele Genseric (Geiserich). Într-o primă etapă, Roma a fost nevoită să accepte prezența lor în Numidia, Africa proconsulară și în Mauretania printr-un *foedus* oferit în 435. Reluarea ofensivei vandale îl va obliga însă pe împăratul Valentinian al III-lea să recunoască stabilirea lor în provinciile cele mai bogate din Africa, în primul rând în Africa Proconsulară, în jurul Cartaginei (442). În deceniile următoare, longevivul rege Geiserich a

cucerit insulele Baleare, Corsica, Sardinia și Sicilia (468), expedițiile de jaf întreprinse împotriva tuturor vecinilor din nord culminând cu jefuirea Romei în 455.

Exproprierea masivă, impunerea cu forța a arianismului, excluderea romanilor din posturile de conducere au împiedicat orice formă de conviețuire a cuceritorilor cu populația romană și au dus, pe de o parte la disoluția aproape completă a instituțiilor romane, iar pe de altă parte la menținerea în izolare a vandalilor care au păstrat structurile lor militare, singurele în măsură să le asigure dominația. Fragilitatea statului vandal s-a dovedit în scurta confruntare cu armatele bizantine, o singură campanie fiind suficientă pentru a șterge de pe hartă această primitivă înjghebare (534).

Figura 1. 2. Nobil vandal, mozaic, cca. 500

Ostrogoții instaurează un sistem dualist

Regatul ostrogot, întemeiat în chiar inima Imperiului de către Teodoric, crescut la Constantinopol ca ostatic, întruchipează cel mai bine formula conviețuirii romano- barbare menită să afecteze cât mai puțin posibil cadrele civilizației romane. Trimis în Italia de către împăratul Zenon pentru a-l îndepărta pe Odoacru, regele ostrogot va institui un regim dualist al cărui element de legătură va fi chiar regalitatea. Ca rege germanic, Teodoric stăpânește poporul său care își asigură dominația prin exercitarea puterii militare, iar printr-un sistem de relații matrimoniale el va reuși să dobândească o adevărată hegemonie în lumea germanică. Goții sunt așezați mai ales în regiunile nordice ale Italiei, Teodoric străduindu-se să fie evitate excesele care ar fi deranjat aristocrația romană, fiind guvernați prin comiți numiți de rege care cumula atribuțiile militare și civile. Pentru romani, sunt menținute funcțiile și ierarhia aulică și senatorială, regele asigurându-și controlul prin alegerea unor colaboratori de încredere cum au fost Cassiodorus, Ennodius, Boethius și alții.

Funcționarea echilibrată a întregului sistem era asigurată de Teodoric, curtea de la Ravenna strălucind prin noile edificii de tradiție romană ridicate de rege, printr-o viață intelectuală neîntâlnită la nici una din reședințele regilor barbari ai vremii. Dependența exagerată a regimului de persoana regelui a fost însă și cauza precarității sale. Eșecurile înregistrate de Teodoric în ultimii ani de domnie, în special în colaborarea cu aristocrația romană, prevesteau dificultățile pe care aveau să le înfrunte urmașii săi. Profitând de confuzia generată de asigurarea succesiunii marelui rege, împăratul Iustinian a inițiat recucerirea Italiei în anul 536.

Regatul romano - gotic a rezistat timp de două decenii asaltului imperial nu numai datorită capacității militare a ostrogoților, dar și datorită atitudinii rezervate a romanilor față de noua putere, în special în regiunile nordice. Aristocrația senatorială a fost eliminată din posturile de conducere, mulți fiind ruinați în timpul și în urma războiului. Ca urmare a rezistenței încrâncenate a regelui Totila, Iustinian a recurs la soluția radicală a eliminării ostrogoților, care au fost deportați în Orient sau transformați în sclavi.

Simboluri ale
autorității
regalității
ostrogote

Figura 1.3. Portretul lui Teodoric

Figura 1.4. Mausoleul lui Teodoric

Anglo-saxonii nu
preiau elemente
ale organizării
romane

Regatele anglo-saxone constituie rezultatul unei migrații și colonizări care diferă radical de cazurile de pe continent. Dacă regatele continentale se formează în provinciile romane în care există o populație romană majoritară, păstrătoare a structurilor și civilizației Imperiului, cu care barbarii au conviețuit mai mult sau mai puțin intens, anglii, saxonii și iuții se vor instala în teritoriile în care populația romană și instituțiile imperiale fuseseră dislocate în mare măsură de celții britoni care reveniseră după părăsirea Britanniei de romani la începutul secolului al V-lea. Cucerirea Britanniei a început prin incursiuni și crearea apoi a unor puncte de sprijin, dar abia în veacul al VI-lea are loc colonizarea teritoriilor cuprinse și întemeierea unor mici regate care au progresat dinspre sud-est spre nord-vest. Cele peste zece formațiuni (Kent, Wessex, Essex, East Anglia, Mercia, Deira, etc.) apărute prin regruparea invadatorilor, instabile și în permanentă competiție, vor da naștere în secolul al VII-lea unor regate mai puternice, cunoscute sub denumirea de „heptarhie”. Populația celtă a supraviețuit în Cornwall și Wales, restul teritoriului cunoaște însă un proces de omogenizare etno-culturală care va fi accentuată prin creștinarea anglo-saxonilor din inițiativă pontificală.

Irlanda și Scoția au rămas în afara ariei de cucerire anglo-saxonă, scoții irlandezi reușind să cucerească mare parte a regiunii căreia îi vor împrumuta și numele: Scoția. Creștinați de Sfântul Patrick, un romano-briton capturat către anul 400, irlandezii au dezvoltat o formulă originală a structurilor ecleziastice, bazată pe numeroasele mănăstiri care au devenit puternice centre de iradiere creștină.

Spre sfârșitul secolului al VIII-lea insulele britanice încep să fie lovite de incursiunile vikingilor. Norvegienii vor prefera Irlanda și Scoția, danezii regatele anglo-saxone din răsărit, în veacul următor formându-se mai multe regate de „lege daneză” (Danelaw), în conflict cu statele

anglo-saxone. Un nou val se va declanșa la sfârșitul secolului al X- lea, culminând cu crearea imperiului danez al lui Knut cel Mare în 1016.

Mormântul unui șef anglo-saxon descoperit la Sutton Hoo

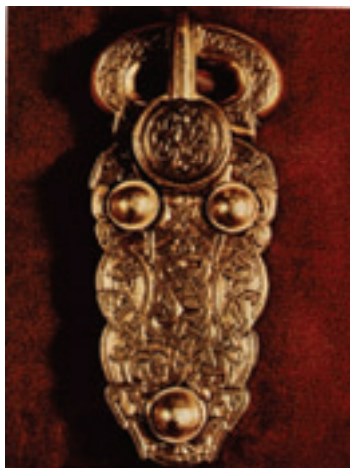

Figura 1. 5. Buclă de centură, Sutton Hoo

Francii înaintează lent spre sud, fără a pierde niciodată contactul cu zonele de origine

Regatul franc face parte din statele întemeiate de cel de - al doilea val migrator, caracterizat prin avansarea lentă a unor populații mai numeroase și mai omogene de coloniști care vor produce modificări semnificative ale realităților etnice în regiunile în care s-au stabilit. Dintre aceștia, francii, un conglomerat care s-a format prin regruparea de mare anvergură a populațiilor germanice în secolele II-III, vor înainta din zona Rinului inferior, devenind *foederati* folosiți de ultimii reprezentanți ai autorității romane împotriva celorlalți barbari în cursul veacului al V-lea. Clovis, întemeietorul regatului franc, va reuși în decursul a doar două decenii să transforme mica stăpânire din jurul orașului Cambrai, moștenită de la părintele său Childeric, într- un puternic regat ce se întindea de la Rin până la Pirinei. Eliminând ultimul punct de sprijin roman, reprezentat de Syagrius la Soissons (486), și pe ceilalți regi franci care l- ar fi putut concura, Clovis va face un pas decisiv pentru câștigarea sprijinului populației galo-romane: se creștinează în ritul ortodox, profesat de romanitatea occidentală. Bucurându- se probabil și de acordul tacit al împăratului Anastasie și al burgunzilor, Clovis se angajează în confruntarea finală cu vizigoții pe care-i înfrânge la Vouillé (507) și ocupă părțile de la sud și vest de Loara ale regatului vizigot. Consacrarea noii monarhii creștine, prin acordarea titlului de consul, sosește de la Constantinopol din obișnuita dorință de afirmare a pretențiilor imperiale asupra provinciilor occidentale, dar care slujește mai mult legitimării puterii regelui în ochii galo-romanilor și superiorității lui Clovis față de ceilalți regi franci, decât autorității efective a împăratului.

Clovis întemeiază regatul franc

Urmașii lui Clovis extind regatul

Urmașii lui Clovis, în ciuda împărțirii regatului în conformitate cu normele patrimoniale private de succesiune, au reușit să continue expansiunea teritorială a statului franc, supunând teritoriile de la răsărit de Loara, regatul burgund, Provence, iar la est de Rin și- au impus protectoratul asupra Thuringiei, Alamaniei și Bavariei. Luptele pentru putere dintre nepoții lui Clovis din a doua jumătate a secolului al VI-lea vor determina însă un puternic recul al puterii regale și al inițiativei externe care, corelate cu ascensiunea rapidă a noii aristocrații, vor duce la cristalizarea unor evoluții regionale ce s-au stabilizat sub forma celor trei regate merovingiene: Austrasia (în est), Neustria (în vest) și

Burgundia (în sud- est). Reunificarea realizată de Clotar al II- lea și de Dagobert I. în prima jumătate a secolului al VII-lea s-a dovedit a fi efemeră în lipsa unificării instituționale și a sprijinului elitelor politico- sociale. Cu toate acestea, beneficiarii noilor evoluții, în primul rând aristocrația austrasiană, vor reuși să salveze regatul franc și să- l îndrepte spre o carieră imperială.

Figura 1. 6. Obiecte dintr-un mormânt franc

**Longobarzii
pătrund în Italia
după ce fuseseră
folosiți de
bizantini ca
mercenari
împotriva
ostrogoților**

Regatul longobard se formează în Italia de nord ca urmare a invaziei longobarzilor (de fapt langobarzi) în spațiul creat prin eliminarea ostrogoților de către bizantini. Cantonați în Pannonia în prima jumătate a secolului al VI- lea și recunoscuți de Iustinian printr- un *foedus* în anul 540, langobarzii vor trece în câmpia Padului în 568 sub presiunea avarilor. Cucerirea a fost relativ rapidă și neașteptat de dură pentru o populație germanică ce trăia de cel puțin de un secol în fostele provincii romane, Bizanțul reușind totuși să păstreze teritorii importante care vor forma exarhatul Ravennei, în părțile centrale și de sud ale peninsulei longobarzii neavând decât cele două ducate, Spoleto și Benevent. Segregația față de romani, susținută și de interdicția căsătoriilor mixte și de arianismul langobarzilor, a menținut structuri paralele, cele romane fiind grav afectate de eliminarea cvasitotală a aristocrației și de degradarea juridică a romanilor liberi care n- au avut voie nici măcar să poarte arme până în secolul al VIII- lea.

**Puterea ducilor –
o caracteristică a
organizării
langobarde**

În zonele de colonizare langobardă structurile militare, comandate de duci atotputernici care au reușit chiar să elimine regalitatea între 574- 584, au înlocuit administrația romană. Abia după stabilirea reședinței regale la Pavia (626) și după adoptarea unei atitudini mai conciliante față de romani după mijlocul secolului al VII-lea, regalitatea reușește să echilibreze puterea ducilor. Dreptul cutumiar langobard este codificat de regele Rotari (643), iar suprimarea arianismului în a doua jumătate a secolului al VII-lea, obținută în ciuda unei puternice rezistențe a unor duci, va asigura sprijinul populației romane. Monarhii secolului următor au urmărit trei obiective importante: supunerea ducilor de Spoleto și Benevent, cucerirea exarhatului de Ravenna și dobândirea controlului asupra Romei. Dacă primul obiectiv va fi realizat parțial de Liutprand, probabil cel mai mare dintre regii langobarzi, în anul 730, atacurile asupra Ravennei și presiunile asupra reședinței papale vor duce în cele din urmă la istorica alianță dintre pontifii romani și regalitatea francă care va lichida statul langobard în 774.

Arta religioasă
barbară se
îndepărtează de
la modelele
clasice

Figura 1. 7. Altarul regelui Ratchis, sec. VIII

1.3. Stat și societate în regatele succesoare

Regimul
ospitalității

Așezarea barbarilor în Imperiu s-a făcut în conformitate cu sistemul de încartiruire a soldaților romani, numit al *ospitalității*. Potrivit acestuia, proprietarii romani erau obligați să pună la dispoziția barbarilor între o treime și două treimi din pământ, locuință, sclavi. În unele cazuri se pare însă că n-a fost vorba de o preluare a pământului, ci doar de încasarea unei cote-părți din veniturile aferente aceluia pământ. Vandalii au confiscat pe scară largă pământul proprietarilor romani, iar anglo-saxonii i-au izgonit din ținuturile lor pe celții romanizați. Astfel, așezarea neamurilor germanice pe teritoriile romane a avut ca urmare un anumit transfer de proprietate. În unele zone, germanicii au adus cu ei organizarea de marcă sau obște sătească (longobarzii), dar, în general, au adoptat sistemul roman al proprietății private asupra pământului.

Foedusul –
ficțiune juridică
pentru a legitima
instalarea
barbarilor

În momentul în care se așează pe teritoriul Imperiului, neamurile germanice sînt conduse de șefi militari, care, din punctul de vedere al poporului lor, poartă numele de regi, dar care, din punctul de vedere al Imperiului, sînt considerați generali sau funcționari romani. Regii barbari respectau în mod teoretic drepturile împăratului din răsărit și se proclamau drept reprezentanți ai acestuia, în general în virtutea unui *foedus*, tratat de alianță militară.

Autoritatea
monarhilor
barbari e definită
în manieră
romană

Concepția despre autoritatea monarhică rămâne, în esență, una de tip roman. Suveranul tinde să aibă o putere absolută, pe care vechile instituții tribale n-o mai pot controla. Se contura și o anumită concepție despre stat văzut ca patrimoniul unei familii, care poate fi împărțit urmașilor, ca în cazul francilor. Regalitatea barbară încearcă să păstreze aparența imperială, regii preluând o serie de prerogative ale împăratului roman. Funcției lor prioritar militare, aceștia îi adaugă și calitatea de legislatori, împărțitori de dreptate, șefi ai administrației și apărători ai bisericii.

Personalitatea
legilor

În statele barbare întemeiate pe continent a existat regimul *personalității legilor*, potrivit căruia un om era judecat după legea neamului său: romanii după dreptul scris roman, iar barbarii după cutumele lor. Regii reprezentau și instanța supremă de judecată, fiind ușor de contactat de cei care doreau să facă apel la ei (ultimii regi merovingieni umblau prin

teritoriu în care lente, trase de boi, pentru ca toți cei care doreau să le vorbească să se poată apropia, și să fie ascultați).

Ca șefi ai administrației, regii barbari din Italia, Galia, Spania, păstrează în mare parte aparatul de stat roman, pe care nu aveau cu ce să-l înlocuiască. O situație deosebită se întâlnește doar în Britania anglo-saxonă, unde structurile romane s-au prăbușit total, și unde migratorii germanici nu au mai găsit elemente de administrație pe care să le preia direct. Aici, instituțiile impuse au fost în primă instanță cele specifice șefilor barbare de pe continent.

Grigore din Tours, *Istoria francilor*- Clovis și potirul de la Soissons (486)

Evoluția autorității unui rege barbar

După moartea lui Childeric¹ a domnit fiul său Clovis². În al cincilea an al stăpânirii sale, regele romanilor Siagrius, fiul lui Egidius³ și-a avut reședința în orașul Soissons, care pe vremuri aparținuse pomenitului Egidius. Venind Clovis împotriva lui, împreună cu ruda sa Regnaius, întrucât și acesta avea un regat, l-a somat să se pregătească de luptă. Dar nici Siagrius nu s-a sustras și nu s-a temut a rezista. Astfel, dându-se lupta de o parte și de alta, Siagrius și-a văzut oastea distrusă, a întors spatele și s-a refugiat în cea mai mare grabă la curtea regelui Alaric⁴, la Toulouse. Clovis a trimis însă solie la Alaric, cerându-i extrădarea, făcându-i cunoscut că altminteri va porni război din cauza reținerii lui. Iar acela temându-se ca nu cumva din pricina lui să-și atragă mânia francilor - căci frica este în obiceiul goșilor - l-a predat solilor legat. Clovis avându-l în mână, a poruncit să fie pus sub pază; ocupând apoi regatul lui, a dat dispoziție să fie ucis în taină.

În vremea aceea multe biserici au fost prădate de oastea lui Clovis, deoarece acesta era întunecat încă de erorile păgânismului. Astfel, ostașii luaseră dintr-o biserică, împreună cu celelalte podoabe ale slujbei bisericesti, un potir de o mărime și frumusețe minunată. Episcopul acelei biserici trimise soli regelui cerându-i ca, dacă n-ar reuși să redobândească nimic din celelalte vase sfinte, să se restituie bisericii sale măcar potirul. Auzind aceasta, regele a răspuns solului: "Urmează-ne până la Soissons, căci acolo trebuie să se împartă tot ce s-a luat. Și dacă- mi va cădea prin sorți acel vas, voi împlini cererea părintelui". Sosind apoi la Soissons, după ce toate comorile prăzii au fost așezate în mijloc, regele zise: "Prea viteji luptători, vă rog să nu refuzați a- mi da, în afară de partea mea, măcar acest vas". La aceste cuvinte ale regelui, cei care erau mai chibzuiți, răspunseră: "Slăvite rege, tot ceea ce vedem aici sînt ale tale, și chiar noi înșine suntem sub jugul stăpânirii tale. Așadar fă ceea ce- ți pare a fi pe plac, deoarece nimeni nu poate rezista puterii tale". După ce au vorbit ei astfel, unul ușor la minte, pizmaș și pornit, ridicându-și securea cu două tăișuri, lovi potirul, răstindu- se: "N- ai să primești nimic de aici, decât ceea ce- ți hărăzesc sorții drepti!" La acestea toți au rămas uimiți, regele însă răbdă cu îngăduitoare blândețe jignirea ce i s-a adus și revenindu- i potirul, îl restituie solului bisericesc, păstrând ascunsă în suflet rana primită.

---

¹In 481.

²Rege al francilor între 481- 511.

³Fusese trimis de împărat în Galia ca *magister militum*. demnitate pe care o are și Siagrius.

⁴Alaric al II-lea, regele vizigoților (484-507).

Regii barbari îi imită pe împărați și în ceea ce privește funcția de apărători ai bisericii. Un caz aparte îl constituie Clovis, regele francilor, care trece de la păgânism direct la ortodoxie, fără a mai parcurge o etapă ariană, ca alți regi germanici. Convertirea lui la creștinism (496 sau 508) a creat premisele sintezei rapide dintre franci și populația galoromană, condiție a solidității statului franc. În 589 se converteau și vizigoții de la arianism la dreapta credință, și pe la mijlocul secolului al VII-lea arianismul dispărea și din statul longobard. În 597 începea convertirea anglo-saxonilor, prin botezul regelui Aethelbert din Kent. Pretutindeni se instaurau relații foarte bune de colaborare între stat și biserică, regalitatea oferind acesteia surse de venit (mai ales danii de pământuri) și protecție, iar biserica punând la dispoziția regilor mijloace de legitimare ideologică (ungerea apare pentru prima dată în Spania vizigotă) și cadre pregătite pentru îndeplinirea funcțiilor administrative. Colaborarea regilor cu episcopii și abații este o caracteristică a regatelor succesoare europene.

Test de autoevaluare 1.2.

Enumeră cel puțin cinci dintre caracteristicile principale ale așezării barbarilor pe teritoriul imperiului roman. Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 18.

1.4. REFACEREA IMPERIULUI ÎN OCCIDENT: Imperiul carolingian

Pierderea treptată a puterii de către „regii trândavi”

Datorită unei succesiuni de regi slabi și a epuizării pământurilor pe care le dăruiseră pentru a-și asigura fidelitatea aristocrației, dinastia merovingiană a pierdut treptat puterea reală. Ultimii reprezentanți ai ei, "regii trândavi" lăsaseră conducerea regatului majordomilor. Pipinizii aveau domenii importante în zona Belgiei actuale și reprezentau marea aristocrație francă din nord, ceea ce explică și treptata consolidare a puterii lor. Carol Martel (719- 741) consolidează poziția familiei și își sporește prestigiul prin înfrângerea arabilor, ce efectuau raiduri din ce în ce mai îndrăznețe în Occident, la Poitiers (732). Pepin cel Scund (majordom între 741- 751) hotărăște să transforme puterea efectivă pe care o deținea într- o regalitate de drept.

**Reprezentare
medievală a
victoriei france
de la Poitiers, 732**

Figura 1. 8. Bătălia de la Poitiers

**Lovitura de stat
prin care
majordomul
Pepin al II-lea
devine rege al
francilor**

Majordomul Pepin dorea să devină rege și să-și asigure legitimitatea, iar sprijinul putea veni din partea papei de la Roma, cel mai important episcop din Occident. Acesta era amenințat de longobarzi, care doreau să cucerească în sfârșit Roma și să facă din ea centrul unei regat italian unificat. Teoretic, papa era supusul împăratului de la Constantinopol, dar în contextul frământat al secolului al VIII-lea (criza iconoclastă, atacurile arabe) devenise clar că de la Bizanț nu poate veni nici un ajutor. De aceea, episcopul de Roma s-a adresat celei mai mari puteri a Apusului din momentul respectiv, care era regatul francilor, cărmuit de fapt de majordom. În urma înțelegerii dintre cele două părți, oastea trimisă de Pepin intervine în Italia, îi învinge pe longobarzi și cedează papei o parte din teritoriile cucerite, care vor constitui de acum încolo baza teritorială a statului pontifical. În schimb, în 751 legatul papal îl unge pe Pepin rege, consfințind astfel înlăturarea ultimului merovingian. Trei ani mai târziu, papa în persoană îl unge din nou ca rege pe Pepin, împreună cu soția și cu cei doi copii, ceea ce conferea o și mai mare legitimitate noii dinastii.

*Concepția
patrimonială
despre stat – statul
e considerat
proprietatea
familiei domnitoare*

Pipinizii aveau aceeași concepție patrimonială despre stat precum merovingienii, considerând regatul ca un bun al familiei domnitoare, astfel că la moartea lui Pepin cel Scund, în 768, regatul se împarte între fii săi Carloman și Carol. Acesta din urmă rămâne însă foarte repede singurul rege și continuă opera tatălui său, mai ales în ceea ce privește expansiunea teritorială a francilor.

Statuetă de bronz, din sec. IX, care se presupune că îl reprezintă pe Carol cel Mare

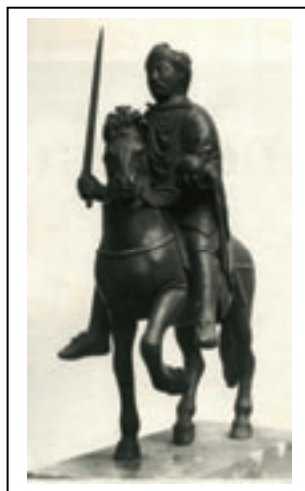

Figura 1. 9. Carol cel Mare

Cuceririle realizate de Carol cel Mare

În vremea lui Carol Martel fusese deja cucerită Frizia, zona din nordul Olandei actuale, și acum stăpânirea acesteia este consolidată. Carol cel Mare continuă expansiunea începută de înaintașii săi pe trei direcții principale: sud- est: Italia, sud- vest: Spania și est: Germania.

Coroana regilor longobarzi

În Italia intervine împotriva longobarzilor pe care îi supune în 774, luându- l prizonier pe regele lor Dezideriu și intitulându- se el însuși "rege al francilor și al longobarzilor".

În Spania declanșează un "război sfânt" împotriva musulmanilor, și reușește să cucerească teritorii până în zona Barcelonei (778), care devine și capitala "mărcii Spaniei".

În est, s- au purtat lupte încrâncenate cu saxonii (772- 803), în care cucerirea s- a combinat cu creștinarea forțată, prin măsuri draconice împotriva celor care, refuzând credința lui Carol, respingeau de fapt autoritatea lui. În Germania centrală au fost cucerite Bavaria și Carintia. Tot în est, expansiunea a ajuns până în Panonia, unde avarii își stabiliseră un important centru de putere. Prin distrugerea ringului (structura politică organizată de avari) în 796, stăpânirea lui Carol ajungea până la Dunărea mijlocie și Drava.

Imperiul carolingian în epoca maximei sale extinderi

Figura 1. 10. Harta Imperiului carolingian

Statul franc devenise acum un conglomerat de popoare, de origini și limbi diferite (germanici, romanici, slavi), ceea ce punea probleme de apărare și de organizare. Pentru apărare, în regiunile limitrofe au fost organizate mărci de graniță (provincii cu rol militar, aflate la frontierele statului): marca Spaniei, marca panonică, marca de răsărit, marca daneză. Consolidarea stăpânirii sale avea însă nevoie și de un suport ideologic găsit în restaurarea imperiului în Occident.

Restaurarea imperiului în anul 800

Figura 1. 11.
Miniatură
carolingiană

În urma cuceririlor, regatul francilor devenise cel mai important din Occident, și papa, dornic să-și asigure protecția suveranului franc, și să restaureze autoritatea imperială în Occident, l-a proclamat pe Carol împărat la 25 decembrie 800.

Statul condus de Carol, chiar dacă se voia o restaurare a imperiului roman, era în multe privințe diferit de acesta. Din punct de vedere teritorial, nu încorpora teritorii altădată romane (Spania, Britania), iar pe de altă parte se extinsese în zona germană ce nu fusese niciodată stăpânită de romani. Era un stat centrat pe spațiul franc și orientat din punct de vedere economic spre nord, și nu spre Mediterana, în acel moment controlată de arabi. Deși la suprafață părea inspirat de modele romane, imperiul a rămas unul franc, în care se menținea concepția patrimonială despre stat, văzut nu ca un domeniu public (*republica*) ci drept o proprietate personală a suveranului, care îl lasă moștenire și mai ales îl poate împărți.

Trei versiuni despre încoronarea lui Carol cel Mare

Analele de la Lorsch, anul 800

Refacerea imperiului în Occident privită din perspective diferite

Cum în țara grecilor nu mai era împărat și puterea imperială era deținută de o femeie, papei Leon și tuturor sfinților Părinți adunați atunci în sinod, ca și întregului popor creștin, le-a părut că era de cuviință să dea titlul de împărat regelui Carol, care avea în puterea sa Roma, reședința obișnuită a Cezarilor, și celelalte orașe din Italia, Galia și Germania. Cum Dumnezeu atotputernic consimțise să i le pună pe toate sub stăpânirea sa, le-a părut drept ca, în conformitate cu cererea poporului creștin, să poarte el de asemenea titlul de împărat. La această cerere, Carol n-a vrut să opună un refuz, ci supunându-se cu umilință lui Dumnezeu și în același timp dorinței exprimate prin preoți și poporul creștin, a primit titlul de împărat cu consacrarea papei Leon.

Eginhard, *Viața lui Carol cel Mare*, cca. 830

Venind în Roma pentru a restabili situația bisericii care era foarte compromisă, a petrecut acolo întreaga iarnă. În acel timp a primit numele de împărat și august. La început era atât de contrariat, încât a afirmat că dacă ar fi știut intenția pontifului, deși era sărbătoarea cea mare, n-ar fi intrat în biserică.

Cât privește invidia și indignarea împăraților romani, din cauza titlului primit, le-a suportat cu multă răbdare și a învins rea-voința lor prin magnanimitate, ceea ce pune în evidență superioritatea sa, trimițându-le frecvent solii și scrisori în care îi numea frați.

Liber pontificalis, anul 800

Sosind ziua nașterii domnului nostru Iisus Christos, s-au adunat toți din nou în biserica fericitului apostol Petru. Atunci venerabilul și măritul pontif l-a încoronat cu o coroană foarte frumoasă cu mâinile sale. Atunci,

toți credincioșii romani, văzând câtă protecție și apărare a manifestat față de Sfânta biserică romană și față de vicarul ei, prin voința Domnului și a fericitului Petru, purtătorul cheii împărăției cerești, au strigat cu aceeași voce : Viață și victorie lui Carol, piosul August, încoronat de Dumnezeu, marelui și pașnicului împărat. Și au fost zise acestea de trei ori în fața fericitului apostol Petru, invocându-se mai mulți sfinți și a fost făcut de către toți împărat al romanilor. Același prea sfânt înainte mergător și pontif l- a uns cu uleiul sfânt pe regele Carol, prea distinsul său fiu, în aceeași zi a nașterii Domnului nostru Iisus Christos.

Ludovic cel Pios

Fiul lui Carol cel Mare, Ludovic cel Pios (814- 840) a continuat, pe de o parte, opera tatălui său, de uniformizare, mai ales religioasă, a statului, dar pe de alta, a fost incapabil să rezolve problemele de succesiune. Urmașii săi au împărțit imperiul în 843 (Tratatul de la Verdun) printr-un acord prin care revenea lui Carol cel Pleșuv Francia Occidentală (în mare Franța actuală), lui Ludovic Germanicul Francia Răsăriteană (actuala Germanie) și lui Lothar Italia și zona intermediară între cele două stăpâniri ale fraților săi (viitoarea Lotharingie). Lothar păstra însă titlul de împărat și o întâietate onorifică între frații săi. Aceasta a marcat împărțirea definitivă a Imperiului carolingian și în scurtă vreme căderea în desuetudine a titlului imperial. Readucerea sa în actualitate avea să survină de-abia în 962, însă sub o altă dinastie germană, a ottonienilor.

Un principe creștin: Ludovic cel Pios

Figura 1. 12. Ludovic cel Pios

Instituțiile imperiului carolingian

Puterea centrală este asigurată de împărat și de anturajul lui, "palatul" (cu mențiunea că nu mai există funcția de majordom, pe care suveranul o exercită singur, de teama uzurpării). Nu există o capitală propriu-zisă, necesitatea de a fi prezent personal în diferite puncte ale imperiului și de a consuma la fața locului produsele ce se puteau transporta cu greu ducând la o deplasare a curții între mai multe reședințe. Totuși, cea preferată, mai ales în ultimii ani ai vieții lui Carol a fost la Aachen, unde și Ludovic cel Pios încearcă să stabilească o adevărată reședință imperială. Împăratul concentrează în mâna sa toate puterile: judiciară, administrativă, religioasă și militară. El legiferează în toate aceste domenii prin intermediul unor *capitulare*, redactate în formă de capitole și având putere de lege pe întreg teritoriul Imperiului. Controlul asupra aplicării politicii imperiale este asigurat de trimișii suveranului, *missi dominici*, care se deplasează regulat în teritoriu, câte doi - un laic și un cleric. Aceștia inspectează, primesc raporturi sau plângeri, transmit hotărârile împăratului.

Puterea locală este exercitată în circumscripțiile administrative (comitate, ducate, mărci) de către comiți, duci (cu o funcție militară mai

pronunțată) sau marchizi (comiții din mărcile de apărare). Aceștia exercită pe plan local puterea administrativă, judiciară și militară, fiind recompensați prin păstrarea unei cote părți din impozite sau amenzi judiciare. Fac parte din aristocrație și sînt legați de suveran prin jurămîntul de fidelitate pe care Carol îl impune tuturor oamenilor liberi în încercarea de a da coerență stăpînirii sale. Vasalitatea (sistem de obligații reciproce în care prestarea slujbei militare se face în schimbul unor avantaje materiale și este garantată prin jurămînt) este deci văzută ca un mijloc de guvernare a imperiului.

Imunitatea a fost la început tot ca o modalitate de guvernare a imperiului, prin care unui mare proprietar, laic sau eclesiastic, i se acordau toate puterile judiciare și fiscale pe domeniul său, unde agenții puterii imperiale nu puteau intra. Inițial derogare a unor responsabilități, imunitatea a devenit mai târziu un mijloc de subminare a puterii suveranului.

De asemenea, în guvernarea imperiului un mare rol i-a fost acordat bisericii, episcopii sau abații fiind folosiți ca *missi*, iar clerul, în general, a oferit știutorii de carte necesari pentru administrare.

Ideea de imperiu
în Europa
Occidentală

Rezultatul acțiunilor întreprinse de Carol cel Mare și urmașii săi a fost renașterea ideii de imperiu creștin în Europa apuseană, idee care sub diferite forme va supraviețui până în epoca modernă, dând o anumită identitate comună civilizației europene.

1.5. A DOUA REFACERE A IMPERIULUI: Imperiul ottonian

Restaurarea
imperiului de
către Otto cel
Mare

După stingerea în 911 a dinastiei carolingiene în Germania, titlul imperial este restaurat de regele Otto I (936-973).

**Ducate etnice
– formațiuni
statale create
pe teritoriile
unor foste
uniuni de
triburi**

Otto I reușește să limiteze independența ducatelor etnice care fuseseră create în spațiul german (Bavaria, Saxonia, Franconia, etc.). El intervine în alcătuirea lor teritorială, trecând la amputări și comasări, care conduc treptat la pierderea caracterului lor etnic. În condițiile în care funcția ducală redevine revocabilă și nu se pot constitui dinastii (cu excepția Saxeii, rămasă centrul puterii Ottonienilor), ducatele evoluează spre simple structuri teritoriale. Otto I preferă să se alieze cu episcopii, cărora le delegă puteri în teritoriu, deoarece aceștia nu puteau constitui dinastii care să concureze regalitatea și pentru că aveau un prestigiu spiritual care putea fi pus în serviciul autorității centrale. În schimbul donațiilor și privilegiilor, episcopii prestează omagiu regelui, care le acordă investiția pentru funcția lor eclesiastică. Biserica germană devenea una regală, și apoi, după 962, imperială, cheie de boltă a statului ottonian.

Victoria de la
Lechfeld

În afara succeselor pe plan intern, Otto are și remarcabile realizări externe. La Lechfeld, în 955, regele german obține o victorie împotriva ungarilor, care marchează sfârșitul incursiunilor acestora împotriva Europei occidentale.

Widukind, *Rerum gestarum saxoniarum*
- **Încoronarea ca rege a lui Otto cel Mare**

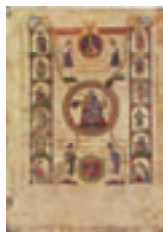
După moartea părintelui patriei și al regilor, prea marele și prea bunul Henric⁵, tot poporul francilor și al saxonilor a ales ca principe pe fiul sau Otto⁶, deja desemnat mai înainte ca rege de către tatăl său; și locul

⁵Henric Păsărarul, rege al Germaniei (919-936).

⁶Otto cel Mare (936-973), rege al Germaniei din 936 și împărat al Imperiului Roman de Națiune Germană din 962.

pentru alegerea generală au hotărât să fie palatul de la Aquisgrana⁷. Și este acest loc aproape de Jülich, numit astfel după întemeietorul său Iulius Caesar. După ce el a ajuns, ducii și mărimile reuniți cu ceilalți conducători de oaste în deambulatoriul⁸ care ține de biserica marelui Carol, au așezat pe noul principe pe tronul care fusese construit acolo, și, dându- i mâinile, promițându- i credință și asigurându- l de ajutorul lor împotriva tuturor dușmanilor, l-au făcut rege după obiceiul lor. În vreme ce ducii și celelalte mărimi făptuiau aceasta, arhiepiscopul împreună cu toți preoții și cu to poporul așteptau mai jos, în biserică, alaiul noului rege.(...).

Figura 1. 13.
Calendar de la
Fulda, sec. X

Pe atunci era arhiepiscop Hildebert, franc de neam, călugăr, crescut și educat în mănăstirea Fulda. Urcând atunci la altar și prinzând sabia(...), întors către rege, a vorbit: "Primește", a spus el, "această sabie cu care vei respinge pe dușmanii lui Christos, pe barbari și pe răii creștini; puterea asupra întregului imperiu al francilor îți este dată prin autoritatea divină, întru cea mai mare pace a tuturor creștinilor". Luând apoi sceptrul și inelul:" Prin aceste însemne", a zis, " vei împărți supușilor tăi o dreptate părintească, și, cel dintâi între slujitorii lui Dumnezeu, vei întinde mâna ta milostivă către văduve și orfani; nicicând uleiul milosteniei nu va lipsi de pe capul tău, pentru ca acum și în viitor să fii încoronat cu coroana răsplății veșnice". Și imediat a fost uns cu uleiul sfințit și a fost încoronat cu diadema de aur de către aceiași episcopi Hildebert și Wicfrid.

(Joseph Calmette, *Textes et documents d'histoire*, Paris, 1937, p. 50-51)

Încoronarea lui Otto I ca împărat

De asemenea, Otto își impune voința în Italia, unde, la 2 februarie 962, era încoronat împărat.

Ca și în vremea lui Carol, restaurarea imperială se baza pe expansiunea teritorială și pe consolidarea puterii în interiorul unui stat germanic. Spre deosebire de predecesorii săi italieni care purtaseră în ultimii ani titlul de împărat, Otto adaugă ideii imperiale conservate la Roma dimensiunea universală, conținută în misiunea de apărător al Bisericii.

Caracterul universal al imperiului lui Otto

Colaborarea strânsă între Otto și biserică se manifestă cu și mai multă putere după asumarea titlului imperial, când continuă opera de extindere a creștinismului în teritoriile slave, ungurești sau daneze. La moartea sa, Imperiul redevenise prima putere a lumii occidentale.

Figura 1. 14. Coroana lui Otto I

⁷Aachen, reședința preferată a lui Carol cel Mare.

⁸deambulatoriu= galerie în jurul corului unei biserici .

Ideea imperială la Otto al III-lea

Otto al II-lea (973-996) continuă politica tatălui său, dar trebuie să facă față unor probleme apărute în spațiul slav. Domnia sa este marcată de preocuparea pentru problemele interne ale Germaniei, ceea ce lasă în umbră misiunea imperială.

Aceasta a fost reluată de fiul și succesorul său Otto al III-lea (996-1002). Fiul unei principese bizantine (Theophano), profund influențat de aceasta și de anturajul ei, Otto încearcă să concretizeze o idee imperială marcată de componenta romano-bizantină. Colaborează strâns cu scaunul pontifical, pe care în 999 îl atribuie vechiului său profesor și prieten, Gerbert. Acesta își ia numele de Silvestru, care fusese purtat de papa contemporan cu Constantin cel Mare, ilustrând astfel intenția perfecte colaborări între Imperiu și Biserică, în mod tradițional atribuită primului împărat creștin. Otto al III-lea încearcă să realizeze un imperiu creștin în care biserica să fie subordonată puterii împăratului.

Provinciile imperiului aduc omagiu împăratului Otto al III-lea	
<i>Figura 1. 15. Otto al III-lea</i>	
Evangelizarea păgânilor	<p>Dimensiunea creștină a imperiului lui Otto al III-lea este demonstrată și de continuarea acțiunii de evangelizare a păgânilor (prușii sau ungurii) ca și prin crearea de noi episcopate. Universalismul imperiului este dovedit de implicarea în consacrarea unor regate subordonate, precum cel polonez, sau chiar crearea unora noi, precum cel maghiar. Principele ungar Vayk, prin creștinare primește numele de Ștefan și papa Silvestru al II-lea, colaboratorul fidel al împăratului, îi trimite o coroană, ceea ce semnifică transformarea stăpânirii sale într-un regat de tip occidental.</p>
 Afirmarea tradiției carolingiene a imperiului ottonian	<p style="text-align: center;">Thietmar din Merserburg, <i>Chronicon</i> – Ideea imperială la Otto al III-lea</p> <p>Împăratul, dornic să înnoiască în timpurile sale obiceiurile vechi ale romanilor, în cea mai mare parte dispărute, făcea multe lucruri, înțelese în chip diferit de unii sau de alții. Stătea singur la o masă aproape semicirculară, așezată mai sus decât celelalte. Cum nu știa precis unde odihneau osemintele lui Carol cel Mare, a pus să fie spartă pe ascuns pardoseala bisericii unde acestea ar fi putut fi, apoi a pus să se sape până ce au fost găsite în pământ, într-un sarcofag regesc. A luat crucea de aur care atârna la gâtul acestuia și partea din veșminte care până atunci nu putrezise, iar pe celelalte le-a pus la loc cu adânc respect.</p> <p style="text-align: center;">(B. Murgescu, coord., <i>Istoria lumii în texte...</i>, p. 125.</p>

Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană	<p>În interiorul Imperiului intervin însă probleme, și în 1001 Otto al III-lea este obligat să plece din Roma. Moare în ianuarie 1002, când se pregătea s-o recucerească.</p> <p>Dispariția prematură a lui Otto al III-lea a pus capăt aspirațiilor universale ale Imperiului. Urmașii săi se vor preocupa de problemele interne, iar Imperiul își întărește din ce în ce mai mult caracterul german. Titlul pe care acesta îl poartă de acum înainte, "Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană", ilustrează menținerea unei ideologii universale grefată însă pe resurse și pe interese germane.</p>
---	---

1.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Testul 1.1.

Regimul ospitalității; folosirea tratatelor de tip foedus; definirea autorității regilor conform modelului imperial ; personalitatea legilor; coexistența cu populația romană.

Testul 1.2.

Indicații privind realizarea eseului:

Se pornește de la condiția de păgân a lui Clovis, observându-se buna sa colaborare cu clerul creștin încă din această perioadă; se observă că el deține o autoritate de tip tradițional, care îl obligă să consulte Adunarea războinicilor înarmați; cererea sa este contestată în virtutea acestui model tradițional; răzburarea sa pe soldatul care l-a înfruntat se face invocând aceeași ordine tradițională.

Notă: În cazul în care nu ai răspuns corect la testele de evaluare, revezi capitolul 1.3 și bibliografia indicată la sfârșitul unității de învățare.

1.7. Lucrare de verificare 1

Analizează comparativ cele trei documente de epocă, încercând să explici diferențele dintre ele. Realizează un eseu nestructurat în care să le compari.

Fiecare document trebuie plasat în context: anale monastice, preocupate de semnificația religioasă a evenimentului din anul 800; Liber Pontificalis, care reflectă punctul de vedere pontifical, și care insistă pe rolul decisiv al papei; Viața lui Carol cel Mare, realizată de un posibil martor ocular, Eginhard, și care prezintă un punct de vedere apropiat de cel al lui Carol. Trebuie observate reținerile lui Carol, care trebuie legate de felul în care papa acționează ca personajul central al ceremoniei.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure (25%)
- șirul logic al argumentelor (25%)
- utilizarea informațiilor din unitatea de învățare (15%)
- utilizarea bibliografiei (25%).

1.8. Bibliografie

- Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. II, Iași, 1998, capitolele 1, 3.
Roland Mousnier, *Monarhia absolută în Europa din secolul al V-lea până în zilele noastre*, București, 2000, capitolele 1-2.
Lucien Musset, *Invaziile. Valurile germanice*, București, 2002.
Henri Pirenne, *Mahomed și Carol cel Mare*, București, 1996.
Pierre Riché, Philippe Le Maître, *Invaziile barbare*, București, 2000.
Pierre Riché, *Europa barbară*, București, 2003.

Unitatea de învățare Nr. 2

EVOLUȚIA STATULUI MEDIEVAL (SEC. X-XV)

Cuprins

2.1. Obiective.....	20
2.2. Monarhia seniorială.....	20
2.3. Monarhia stărilor.....	21
2.4. Statele centralizate.....	22
2.5. Instituțiile din monarhia stărilor și din statele centralizate.....	23
2.6. Centralizarea în Franța.....	24
2.7. Centralizarea în Anglia.....	30
2.8. Centralizarea Spaniei.....	32
2.9. Germania și Italia (sec. XI-XV).....	35
2.10. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare.....	40
2.11. Lucrarea de verificare	40
2.12. Bibliografie.....	41

2.1. Obiective

- identificarea cel puțin trei cauze care au împiedicat centralizarea în Germania și Italia.
- Precizarea în scris a deosebirilor dintre statul feudal și statul de stări
- enumerarea principalelor instituții ale statelor centralizate

2.2. Monarhia seniorială

Etapele evoluției statului

Statul medieval cunoaște în evoluția sa mai multe etape:

- monarhia feudală sau seniorială ;
- monarhia stărilor ;

monarhia centralizată.

Monarhia seniorială

Folosirea sistemului relațiilor de vasalitate, considerat la început un mijloc de bună guvernare, a condus sub urmașii lui Carol cel Mare la destrămarea imperiului și formarea unor numeroase centre de putere la nivel local. Regii stăpâneau doar nominal teritoriul statului, puterea reală fiind exercitată de diferiții feudali locali (principi, duci, comiți, marchizi, baroni, castelani, etc.). Regăsim aceste fenomene de fărâmițare feudală, întovărășite adesea de anarhia ce caracterizează slăbirea puterii centrale a monarhului, în Franța secolelor IX-XI, în Germania în secolele XIII-XV, etc.

Autoritatea regală se exercită pe domeniul propriu al regelui

Fărâmițarea feudală a făcut ca titlul monarhic în Occident să fie mai mult nominal, autoritatea regelui asupra teritoriului regatului să fie proporțională cu resursele pe care i le punea la dispoziție domeniul funciar stăpânit în nume propriu. Regele își datorează autoritatea pe care o mai are faptului că teoretic este suzeranul tuturor marilor seniori ai regatului și nu poate fi vasalul nimănui. Bazându-se pe sistemul relațiilor de vasalitate și pe atribuțiile de mare senior pe care regele le are pe domeniul său personal, această etapă din evoluția statului medieval poate fi numită a *monarhiei senioriale*.

Figura 2. 1. Ungere regală

Curia regis –
curtea regelui

- *Monarhia* este o instituție care garantează menținerea unității țării în fața pericolelor externe dar și interne, reprezentate de o excesivă fărâmițare a autorității. Regele este superior celorlalți mari seniori din cuprinsul regatului prin *ungere*, ceremonie cu caracter religios care subliniază faptul că deține autoritatea de la divinitate.
- Curtea regală (*curia regis*) cuprinde persoane care inițial asigură serviciul personal al regelui, dar care treptat primesc atribuții mai bine definite. Crearea unor servicii specializate, care să asigure gestionarea finanțelor, împărțirea dreptății, buna administrare prin intermediul cancelariei, este semnul maturizării statale.
- *Armata* cuprinde trupele membrilor curții regale, la care se adaugă oastea vasalilor regali, pe care aceștia trebuie să o pună la dispoziția suveranului în virtutea obligației lor de a-i da ajutor (*auxilium*) în caz de nevoie. O astfel de oaste era indisciplinată, marii feudali refuzând adesea să se supună unei conduceri unice. Era și instabilă, deoarece, la expirarea termenului pentru care erau obligați prin jurământ să-și urmeze la luptă seniorul, vasalii se puteau retrage din campanie fără să fie învinuiți de trădare.

Cavalerii
reprezentau
componenta
esențială a
armatelor feudale

Figura 2. 2. Cavaleri, sec. XIII

2.3. Monarhia stărilor

Restabilirea
autorității
monarhice

Nesiguranța provocată de războaiele dintre feudali a determinat grupurile sociale care nu se puteau apăra singure, precum clericii și orașenii, să sprijine restabilirea autorității monarhice și eliminarea fărâmițării, punându-i la dispoziție bani, ostași, specialiști și știutori de carte. A contribuit la creșterea puterii regale și dezvoltarea economică, înflorirea comerțului și a orașelor, care au creat condițiile exercitării autorității pe o scară mai largă decât înainte. Schimbările în tehnica și

organizarea militară, care au făcut să scadă rolul cavaleriei nobiliare în favoarea pedestrașilor înarmați cu arcuri, arbalete și apoi cu arme de foc, au contribuit la reducerea rolului militar al nobilimii. În același timp însă, regalitatea, care dispunea de resurse mai importante, își forma armate mai moderne, alcătuite din profesioniști

**Colaborarea
dintre monarhie
și reprezentanții
stărilor
privilegiate**

Monarhia, deși consolidată, nu putea rezolva singură toate problemele guvernării, astfel încât a fost necesară colaborarea cu reprezentanții stărilor sociale privilegiate (clerul, nobilimea, orășenii bogați). Aceștia au constituit adunări reprezentative, cunoscute sub diferite denumiri: State Generale în Franța, Parlament în Anglia, Cortesuri în Peninsula Iberică. În secolele XIII-XV, datorită colaborării dintre autoritatea monarhică și aceste adunări ale reprezentanților stărilor privilegiate, statul medieval din anumite zone ale Europei este considerat *monarhie a stărilor*.

**La Azincourt,
1415, arcașii
englezi au zdrobit
cavaleria feudală
franceză**

Figura 2 3. Bătălia de la Azincourt

2.4. Statele centralizate

**Definiția
centralizării**

Centralizarea statală, procesul prin care sunt eliminate centrele locale de putere în favoarea unei unice puteri a monarhului, s-a desfășurat între sec. XI-XIII în condiții diferite în diferitele regiuni ale Europei care au reușit să depășească starea de fărâmițare.

*Legiștii –
specialiști în drept,
care s-au pus în
slujba regalității
franceze*

Centralizarea, care presupunea pe de o parte unificarea întregului teritoriu al țării în jurul domeniului stăpânit direct de rege, iar pe de altă parte, stabilirea acelorași instituții în tot regatul, a beneficiat și de argumentele teoretice aduse de *legiști*. Aceștia erau oameni cu pregătire în domeniul dreptului, care, în momentul în care în Occident reîncep să se folosească legile scrise, de origine romană, în defavoarea legiurilor nescrise, cutumiare, argumentează superioritatea regelui asupra principilor teritoriali și faptul că deasupra lui nu există o altă autoritate. "Regele e împărat în regatul său", spun legiștii francezi în secolul al XIV-lea, opunându-se astfel în același timp și puterii principilor locali dar și pretențiilor împăratului german la o autoritate superioară celei regale.

Creșterea puterii monarhice în direcția centralizării nu a fost posibilă în Germania și Italia, unde condițiile interne au condus la menținerea fărâmițării politice, predominând principatele și orașele-state.

2. 5. Instituțiile din monarhia stărilor și din statele centralizate

Restabilirea sistemului de impozite

Tendința care se constată în țări precum Franța, Anglia, Spania, Portugalia este de întărire a puterii regale în detrimentul celei a marilor feudali. O contribuție importantă a avut-o stabilirea unor impozite percepute de pe teritoriul întregului regat. La început cu caracter extraordinar, impuse de nevoia purtării războaielor, taxele devin permanente și regulate, punând astfel la dispoziția regalității sume incomparabil mai mari decât cele de care dispuneau principii teritoriali. Impunerea acestor contribuții s-a făcut cu ajutorul instituțiilor reprezentative care îi reuneau pe delegații stărilor privilegiate. Numite *State Generale* în Franța, *Cortesuri* în Peninsula Iberică, *Parlament* în Anglia, aceste adunări ale stărilor generale au susținut regalitatea în procesul de centralizare prin aprobarea impozitelor, dar au încercat, mai ales în condiții de criză, să împartă cu puterea centrală guvernarea statului. Eșuat în Franța și Peninsula Iberică, acest deziderat a devenit realitate în cazul Angliei. În afara acestor instituții reprezentative care acționau la scara întregii țări, existau și adunări ale stărilor provinciale, constituite la nivel local, și care își asumau unele atribuții privitoare la gestionarea treburilor locale.

Specializarea curiei regale

Curia regală se specializează din ce în ce mai mult, apar funcții bine definite, atribuite unor dregători care au atribuții legate de serviciul personal al monarhului, dar și privitoare la tezaur, cancelarie, armată, etc. Se conturează un *consiliu regal*, în care intră nobili, reprezentanți ai clerului, legiști care contribuie la dezbaterile și luarea hotărârilor importante în politica internă și externă a țării.

Reprezentanți regali în teritoriu

Pentru o mai bună administrare a teritoriului, regalitatea apelează la o serie de organe locale, menite să asigure autoritatea regelui în teritoriu: *prepoziți*, *balivi*, *seneșali* în Franța, *șerifi* în comitatele engleze, *coregitori* în Spania. În general atribuțiile acestor reprezentanți locali erau complexe: militare, administrative, fiscale, judiciare.

Rolul tribunalelor regale

Tribunalele regale sunt alte instituții importante în procesul întăririi puterii centrale. Dacă în perioada monarhiei feudale sau senioriale, împărțirea dreptății era un drept al fiecărui senior local, în monarhiei stărilor, exercitarea justiției este concentrată în mâinile reprezentanților regelui. În Franța, din secolul al XIII-lea, în urma specializării curiei regale apare Parlamentul, instanță supremă de justiție. Alături de acesta, din secolul al XV-lea, existau și parlamente provinciale, cu aceleași atribuții. În Anglia, tribunalele regale își extind competențele la scara întregii țări încă din secolul al XII-lea, paralel cu elaborarea unui drept comun, care să nu mai țină seama de diferitele cutume locale.

Condițiile politice diferite au făcut ca procesul de centralizare să aibă caracteristici aparte în diferitele state ale Europei.

În Franța, centralizarea, pe lângă aspectul instituțional, a avut o importantă componentă teritorială, fiind nevoie de unificare la domeniul regal a teritoriilor controlate de mari nobili, și de asemenea punându-se problema eliberării unor părți ale teritoriului francez care erau stăpânite de englezi (mai ales în cadrul Războiului de 100 de ani, dar și anterior).

Deoarece Anglia fusese cucerită de normanzi de la anglo-saxoni în 1066 iar regele Wilhelm Cuceritorul împărțise pământul vasalilor săi direcți, aici nu au avut loc fenomene de fărâmițare atât de puternice precum în Franța, astfel că aspectul principal al centralizării a fost cel

instituțional.

În Peninsula Iberică, prin cucerirea arabă s-a introdus o linie de demarcație între teritoriile creștine și cele stăpânite de Islam, ceea ce a făcut ca aici eliberarea de sub stăpânirea arabă și unificarea instituțională să meargă în paralel.

**Arabii introduc
elemente ale artei
și civilizației
islamice în
teritoriile iberice**

Figura 2. 4. Alhambra

2. 6. Centralizarea în Franța

**Dinastia
capetiană**

Dinastia capetiană a fost cea care a reușit centralizarea politică a Franței. Regele Ludovic al VI-lea (1108-1137) dă semnalul luptei de restaurare a ordinii în domeniul regal, supunându-i pe marii seniori rebeli, care refuzau să se supună autorității regale, intrată într-un îndelungat proces de decădere după stingerea dinastiei carolingiene.

**Începutul
centralizării
Franței**

Suger, Viața lui Ludovic al VI-lea cel Gros - Regele Franței aduce la ordine pe un vasal nesupus (1108-1109)

Din ținutul Berry a venit un om abil, cu gura de aur, Alard Guillobaud, care s-a plâns cu multă elocință în numele ginerelui său și l-a rugat prea umil pe stăpânul nostru regele să-l cheme în fața curții sale în virtutea puterii sale suverane pe nobilul baron Aimon, supranumit Vairevache, senior de Bourbon, care nesocotea orice dreptate, astfel încât regele să pedepsească îndrăzneala nemăsurată cu care Aimon îl lipsea de dreapta moștenire pe nepotul său, fiul fratelui său mai mare Archambaud, și să decidă prin judecata francezilor ce se cuvine fiecăruia.

Regele, animat în același timp de dragostea pentru dreptate și de mila pentru biserică și săraci, s-a temut ca nu cumva cu această ocazie să se înmulțească războaiele cele rele, iar săracii să sufere din cauza orgoliului altuia. El l-a somat pe numitul Aimon să vină să-și apere cauza. A fost zadarnic; acela, temându-se de rezultatul judecății, a refuzat să se prezinte. Atunci, fără a se lăsa oprit nici de plăceri și nici de lene, regele a pornit spre Berry în fruntea unei oștiri numeroase și,

îndreptându- se spre Germiny, un castel foarte puternic aparținând numitului Aimon, l-a asaltat cu vigoare.

Dându- și seama că nu putea rezista și pierzând orice speranță de a se salva pe sine și castelul său, Aimon n-a găsit altă cale de mântuire decât aceea de a se arunca la picioarele regelui, prosternându- se de mai multe ori, spre marea surpriză a multora, și rugându- l pe rege să se arate milostiv față de el. Și- a predat castelul și s- a predat pe sine însuși în întregime la discreția majestății regale, și pe cât fusese înainte de înfumurat, pe atât de umil s- a supus acum justiției regale. Păstrând castelul, regele l- a luat pe Aimon în Franța¹ pentru a fi judecat acolo, și prin judecata francezilor și cu tot atâta echitate câtă pietate, a tranșat disputa dintre unchi și nepot și a pus capăt suferințelor și oprimirii de care suferea un mare număr de oameni cu prețul unui efort considerabil și a unei mari cheltuieli.

După aceasta a prins obiceiul de a face deseori, și întotdeauna cu aceeași clemență, expediții prin țară pentru a asigura liniștea bisericilor și săracilor.

(B. Murgescu, coord., *Istoria lumii în texte...*, p. 126)

Test de autoevaluare 2.1.

1. Pe ce teme organizează regale Franței expediția de pedepsire a lui Aimon?
.....
2. De ce vorbește autorul de grija față de biserică în contextul luptei purtate de rege?
.....
.....

Fiecare răspuns corect valorează 10 puncte. Testul a fost reușit dacă se acumulează cel puțin 5 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 40.

Extinderea domeniul regal

Filip al II-lea August (1180-1223) reușește să elimine aproape total stăpânirea engleză asupra unor teritorii franceze (mai puțin Guyenne, rămasă în posesia regilor Angliei). Prezența engleză în Franța era datorată deținerii de către regele Angliei ca feude a Normandiei, ducatul din care pornise Wilhelm Cuceritorul și a Acvitaniei, adusă ca zestre alături de alte teritorii de către Alienor de Acvitania, căsătorită cu Henric al II-lea (1154-1189). Domeniul regal se extinde și spre sud, iar în timpul lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt justiția regală se întărește și se exercită pe teritoriul întregului regat, prin intermediul tribunalelor care impun pretutindeni dreptatea făcută în numele suveranului.

¹În acea vreme denumirea de Franța se aplica numai regiunii din jurul Parisului, care ținea direct de domeniul regal, iar francezii erau numiți locuitorii domeniului regal.

Figura 2. 5. Ludovic al IX-lea

Punerea în scenă a justiției regale

Figura 2. 6. Judecată regală

Jean de Joinville, *Le livre de saintes paroles et les bons faits de notre saint roi Louis* - **Împărțirea justiției de către Ludovic cel Sfânt (1226-1270)**

Regele nu uita niciodată această învățătură: își conducea țara cu bună credință și cu teamă de Dumnezeu, cum o să înțelegeți din cele ce urmează. Aranjase totul în așa fel, încât după sfânta slujbă, monseniorul de Nesle, bunul comite de Soissons și noi ceilalți care eram cu el, mergeam să ascultăm pledoariile care sunt numite acum "requêtes"(...). I se întâmpla adesea vara, după liturghie, să mergă să se așeze în pădurea de la Vincennes, la rădăcina unui stejar, și ne puneă să ne așezăm în jurul lui. Toți cei ce aveau vreo pricină veneau să-i vorbească, fără să fie împiedicați de vreun aprod sau de altcineva. Și el îi întreba: "E aici cineva care are un adversar?". Părțile se ridicau. "Tăceți", spunea regele, "vom rezolva pricinile voastre rând pe rând". Îi chema atunci pe monseniorul Pierre de Fontaines și pe monseniorul Geoffroi de Villette și spunea unuia din ei: "Rezolvați această neînțelegere". Dacă era ceva de adăugat la propunerile arbitrilor săi sau ale celeilalte părți, o făcea chiar el. L-am văzut vara de câteva ori ducându-se să țină audiență în grădina din Paris (...). Punea să se aștearnă pentru noi un covor pe pământ și tot poporul venit pentru a-i prezenta cererile stătea în picioare în fața lui. Și el rezolva pricinile în felul în care am spus mai sus, vorbind despre pădurea de la Vincennes.

(B. Murgescu, *Istoria lumii în texte...*, p. 127)

Figura 2. 7. Filip al IV-lea cel Frumos

Impozite regulate

În timpul lui Filip al IV-lea cel Frumos (1285-1314) continuă mai ales procesul de centralizare instituțională, instituindu-se un sistem de impozite regulate.

Războiul de 100 de ani

La începutul secolului al XIV-lea, centralizarea Franței părea intrată pe un făgaș ireversibil, dar conflictul izbucnit cu Anglia, și cunoscut sub numele

de "războiul de 100 de ani" avea să creeze mari probleme ambelor monarhii.

Cauzele generale sunt legate de menținerea unor teritorii ale Franței actuale în posesia regilor Angliei, care prestau omagiu de vasalitate regilor francezi, dar nesocoteau uneori obligațiile contractului vasalic. De altfel, una din cauzele imediate ale războiului a fost refuzul regelui Eduard al III-lea al Angliei să presteze omagiu regelui Franței pentru ducatul Guyenne (sud-vestul Franței).

O altă cauză privește rivalitatea franco-engleză pentru comitatul Flandrei, zonă foarte prosperă din punct de vedere economic, care depindea politic de Franța, dar era atrasă în sfera de influență a economiei engleze. În Flandra se dezvoltase postăvărul, iar materia primă (lâna) provenea în mare parte din Anglia, ca atare schimburile comerciale între cele două zone erau foarte importante.

Un posibil factor favorizant este criza secolului al XIV-lea, care diminuând veniturile obținute de seniori pe seama țăranilor, îi îndeamnă pe aceștia să vadă din nou în război o sursă "onorabilă" de câștiguri.

Criza de succesiune din Franța

Cauza imediată a războiului a fost însă reprezentată de criza pentru succesiunea la tronul Franței deschisă prin moartea în 1328 a ultimului urmaș direct al regelui Filip al IV-lea cel Frumos. Cum toți fiii regelui muriseră fără a lăsa urmași de sex masculin, se punea problema alegerii unui nou rege. Fiica lui Filip al IV-lea era căsătorită cu Eduard al II-lea, regele Angliei, și fiul său, Eduard al III-lea, invoca dreptul de a ocupa tronul. Marii nobili francezi invocă însă o prevedere a legii salice din secolul al VI-lea care nu permitea femeilor să moștenească pământ, și susțin că tronul regatului nu se transmite prin femei. Cea mai apropiată rudă a defunctului rege pe linie masculină rămânea nepotul său de frate, din ramura Valois a familiei capetiene, care urcă pe tron sub numele de Filip al VI-lea.

Începutul războiului

Războiul debutează în 1337 și părea mai puțin favorabil englezilor, inferiori din punct de vedere numeric și siliți să lupte departe de țara lor, înfruntând astfel dificultăți de aprovizionare și recrutare. Acestea sunt însă doar relative, căci regele Angliei are numeroase posesiuni pe continent, care pot servi ca bază de operațiuni, și sursă de provizii și chiar de oameni. Pe de altă parte, există elemente de superioritate foarte importante în cazul Angliei. Obiceiul englez de a se răscumpăra cu bani serviciul militar datorat în cadrul relațiilor feudo-vasalice, precum și impozitele aprobate de Parlament îi ofereau regelui posibilitatea să întrețină o armată profesionistă. Arcașii englezi, recrutați dintre țăranii liberi și pricepuți în mânăuirea celor mai ucigătoare arme la distanță existente pe vremea aceea, s-au dovedit superiori în fața cavaleriei greu înarmate franceze.

Înfrângeri franceze la Crecy și Poitiers

La Crecy în 1346 și la Poitiers în 1356, cavaleria franceză, greoaie și indisciplinată, a fost zdrobită de arcașii englezi. De altfel, în fața unei noi tehnici de luptă, care permitea uciderea de la distanță, cavalerii erau aproape neputincioși, ei fiind obișnuiți cu lupta de aproape, în care scopul nu era uciderea adversarului ci capturarea lui în scopul obținerii unei răscumpărări.

Mișcări sociale în Franța

Acest lucru i se întâmplă și regelui Ioan cel Bun (1350-1364), luat prizonier la Poitiers și silit să se răscumpere cu o sumă exorbitantă. Aceasta a amplificat criza din Franța, unde se declanșează profunde mișcări sociale. Reprezentanții orășenilor în frunte cu Etienne Marcel,

starostele negustorilor din Paris, constatând ineficiența regelui și a mării nobilimi, încearcă să instituie controlul regalității de către Statele Generale. În același timp se declanșa și marea răscoală a țăranilor, Jacqueria, întrucât aceștia erau exasperați de jafurile cavalerilor lipsiți de plasament după înfrângerea de la Poitiers și convinși de inutilitatea nobilimii care nu fusese în stare să apere regatul, lăsându-se înfrântă succesiv de englezi. Între mișcarea orășenilor și răscoala țărănească nu exista unitate de obiective, nici coordonare, și cu sprijinul lui Carol cel Rău, regele Navarrei, ambele au fost înfrânte.

Impozite permanente în Franța

În faza a doua a războiului, Carol al V-lea (1364-1380) a reușit să pună capăt seriei de victorii engleze. În primul rând el a luat o serie de măsuri pe plan intern, dintre care cea mai importantă este transformarea contribuțiilor extraordinare plătite de supușii săi pentru război în impozite permanente. Astfel, și regalitatea franceză avea la dispoziție o sursă de venituri mai puțin supusă hazardului. Pe de altă parte, regele a numit în fruntea armatei comandanți pricepuți, cum a fost conetabilul Du Guesclin, și a început să recurgă la o tactică asemănătoare celei engleze, prin folosirea în măsură mai mare a infanteriei. Au fost evitate noi confruntări decisive, războiul fiind transformat într-unul de uzură, al cărui scop era, pentru francezi, să distrugă bazele de aprovizionare pe care englezii le aveau pe continent. Treptat-treptat englezii au fost obligați să se retragă din Franța, unde spre 1380 mai stăpâneau doar câteva orașe (Calais, Bordeaux, Bayonne).

Victoria engleză de la Azincourt

Deși confruntată și ea cu grave probleme datorită răscoalei țărănești condusă de Watt Tyler și a efectelor pe termen lung ale ciumei din 1348-1349, Anglia reușește să preia din nou inițiativa spre sfârșitul secolului. La Azincourt, în 1415, victoria engleză făcea să treacă din nou sub controlul Angliei o mare parte din Franța: ducatul Guyenne, teritoriile de la nord de Loara, inclusiv Parisul. Tratatul de la Troyes din 1420 oferea conflictului o rezolvare extrem de favorabilă Angliei. Fiica regelui Carol al VI-lea, Caterina, se căsătorește cu Henric al V-lea, regele Angliei, și fiul ce urma să se nască din această căsătorie trebuia să domnească peste ambele regate. Se preconiza astfel crearea unui mare regat situat pe ambele maluri ale canalului Mânecii, și în care Franța ar fi jucat probabil rolul de anexă continentală a Angliei.

Fig 2. 8. Bătălia de la Azincourt

Ioana d' Arc

Se pierduse însă din vedere puterea sentimentelor populare antiengleze, cristalizate în timpul deceniilor de război, și patriotismul care se încheaga în jurul ideii de Franța. Acestea au făcut posibil succesul uluitor al acțiunii Ioanei d' Arc, o țărană de 19 ani din Lorena, care afirmând că aude voci divine ce o sfătuiesc, reușește să-l determine pe prințul Carol (delfinul), înlăturat de la moștenirea regatului, și care mai stăpânea doar sudul

Franței, să-i pună la dispoziție o armată. Într-o atmosferă de entuziasm religios, în fruntea acesteia, Ioana reușește în 1429 să despresoare orașul Orleans, asediat de englezi, și a cărui cucerire le-ar fi permis acestora să înainteze spre teritoriile sudice, aflate încă sub control francez. De asemenea, ea reușește să determine ungerea ca rege a lui Carol la Reims, locul tradițional de încoronare, care conferea legitimitate. Aceasta îi era lui Carol al VII-lea cu atât mai necesară cu cât în 1431, micul Henric al VI-lea, fiul regelui englez și al prințesei franceze, era încoronat rege la Paris. Prinsă de englezi, Ioana d' Arc a fost judecată și arsă pe rug pentru erezie, în 1431, la Rouen. Dar reacția de raliere în jurul regelui legitim pe care ea o declanșase a continuat, și Franța preia definitiv inițiativa în conflictul ce dura deja de prea multă vreme. Carol al VII-lea reușea, până la 1453, să elibereze toate teritoriile aflate sub control englez, cu excepția portului Calais (pierdut de Anglia în favoarea Franței abia în 1558).

Figura 2. 9. Carol al VII-lea

Figura 2. 10. Execuția Ioanei d' Arc

Consecințele războiului

Războiul de 100 de ani a fost una dintre cele mai importante manifestări ale crizei secolului al XIV-lea, agravând o situație și așa complicată din cauza regresului economic și demografic. În afara pierderilor umane și materiale, el a pus în câteva rânduri în discuție harta politică a Occidentului, pe care se contura un regat anglo-francez.

Îndelungatul conflict a avut și consecințe mai puțin negative, cum ar fi cristalizarea sentimentelor patriotice atât la francezi cât și la englezi, pentru care începe să nu mai fie importantă doar apartenența lor la *Republica Christiana*, cât și calitatea de supuși ai unui regat sau ai altuia. Franceza, limba oficială a regatului englez din vremea cuceririi normande, încetează să mai joace acest rol, și engleza își recapătă întreaga demnitate.

În Franța, sfârșitul războiului a creat și premisele desăvârșirii centralizării statale, prin integrarea în domeniul regal nu doar a teritoriilor recucerite de la englezi, ci și a altora. În timpul lui Ludovic al XI-lea este ocupat ducatul Burgundiei, care fusese transformat de regele Ioan cel Bun într-un apanaj pentru fiul său, Filip cel Îndrăzneț, și care se transformase în timpul ducilor următori într-un stat cvasi-independent. Urmașul său la tron, Carol al VIII-lea, se căsătorește cu moștenitoarea ducatului Bretoniei, care este astfel la rândul său alipit domeniului regal.

Una din bătăliile războiului de 100 de ani

Figura 2. 11. Bătălia de la Formigny, 1450

2. 7. Centralizarea în Anglia

Cucerirea normandă, 1066

În Anglia, după cucerirea normandă, regele Wilhelm a stabilit clar obligațiile vasalice atât pentru cei care îl urmaseră de pe continent, cât și pentru acei nobili anglo-saxoni cărora li s-a permis păstrarea pământurilor.

În urma luptei decisive care a avut loc la Hastings, în 1066, normanzii cuceresc Anglia

Fig 2. 12. Bătălia de la Hastings

Luptele dinastice din secolul al XII-lea

Instaurarea dinastiei Plantagenet

Puterea regală a slăbit totuși și în Anglia, în urma unor lupte dinastice din secolul al XII-lea, ceea ce a pus în fața regelui Henric al II-lea Plantagenet sarcina întăririi acesteia. De o deosebită importanță au fost reforma militară, prin care se crea o armată profesionistă, și reforma judiciară, care extindea la scara întregului regat competențele tribunalului regal. O nouă criză apare în timpul regelui Ioan fără Țară (1199-1216), care deposedat de feudele din Franța este obligat să acorde o serie de privilegii nobilimii, clerului, oamenilor liberi în general, consemnate în *Magna Charta Libertatum* (1215). Acest act a stat ulterior la baza contestării încercărilor de întărire excesivă a puterii regale în Anglia.

Figura 2. 13. Wilhelm Cuceritorul și urmașii săi

Figura 2. 14. Magna Charta Libertatum

**Carta de privilegii
concedată de
regele Ioan fără
Țară**

Magna Charta Libertatum (12 iunie 1215)

39. Nici un om liber să nu fie prins sau închis sau lipsit de bunurile sale, sau pus în afara legii sau exilat sau vătămat în vreun alt chip, nici nu vom merge împotriva lui, nici nu vom trimite pe nimeni împotriva lui, decât în temeiul unei judecăți legiuite a egalilor săi și potrivit legii țării.

41. Toți negustorii pot să iasă fără nici o vătămare și în siguranță din Anglia și să intre în Anglia...

61. ...Baronii să aleagă douăzeci și cinci dintre baronii regatului nostru, pe cei ce vor; aceștia să fie datori și să-și dea toată silința de a păzi, a ține și a face să se păzească pacea și libertățile ce le-am îngăduit lor și pe care le întărim prin cartea noastră de față. Și anume în așa fel că, dacă noi sau judecătorul nostru suprem ori baillii noștri sau vreunul dintre slujitorii noștri ne-am face vinovați cu ceva față de cineva sau am călca vreun articol al păcii și chezășiei și dacă greșeala s-ar dovedi în fața a patru dintre sus-zișii douăzeci și cinci de baroni, acești patru baroni să vină la noi sau la judecătorul nostru, dacă am lipsi din regat, arătându-ne acea călcare de lege și cerându-ne ca să punem a se îndrepta fără zăbavă acea călcare. Iar dacă noi n-am îndrepta-o sau, în caz că am lipsi din regat, judecătorul nostru n-ar îndrepta-o, acei douăzeci și cinci de baroni cu obștea întregii țări ne vor constrânge și vor apăsa asupra noastră prin toate mijloacele la îndemâna lor, și prin cuprinderea cetăților, pământurilor, posesiunilor și prin alte mijloace pe care le vor putea întrebuința, până când, potrivit părerii lor, se va face îndreptarea, fără a se atinge însă de ființa noastră, a reginei, soția noastră, și a copiilor noștri...

(B. Murgescu, coord., *Istoria lumii în texte...*, p. 127)

Test de autoevaluare 2.2.

Analizează textul de mai sus, arătând care sunt limitele impuse puterii regale, și cum se manifestă ele.

.....
.....

Pentru fiecare element corect se acordă 5 puncte. Testul a fost promovat dacă s-au obținut minimum 5 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 40.

Începuturile Parlamentului englez

În urma altei confruntări între regalitatea engleză și răzvrățiți aparținând stărilor privilegiate, în 1265 este convocată o adunare reprezentativă considerată de către istorici drept începutul Parlamentului englez și al colaborării acestuia cu regalitatea. Înfrângerea în războiul de 100 de ani a dat posibilitate Angliei să se concentreze asupra problemelor interne. După depășirea crizei reprezentată de luptele dintre familiile aristocratice de Lancaster și York în cadrul *Războiului celor două roze* (1455-1485), Anglia a început să înainteze pe calea instaurării monarhiei absolute, prin venirea la putere a lui Henric al VII-lea Tudor (1485-1507).

Eduard al IV-lea își învinge principalul rival

Figura 2. 15. Bătălia de la Barnet, 1471

Figura 2. 16. Henric al VII-lea

2. 8. Centralizarea Spaniei

Regatele iberice

În Peninsula Iberică erau constituite regate separate în Castilia, Aragon, Leon, Portugalia, care se confruntau cu opoziția reprezentată de marii nobili (*grandes*), care folosea elemente ale foarte numeroasei nobilimi mici (*hidalgos*) pentru a-și constitui armate cu care să lupte împotriva arabilor, dar și contra puterii regale. Cortesurile sunt un alt element care limitează între secolele XIII- XV autoritatea monarhilor iberici.

Pe de altă parte frământările interne, luptele dinastice ca și orientarea regatului Aragonului spre Italia (unde ocupă Sicilia, Sardinia,

Neapole) au încetinit lupta de eliberare a peninsulei de sub stăpânirea arabă (*Reconquista*), condiție esențială a unificării și centralizării instituționale. Căsătoria dintre Isabela, moștenitoarea tronului Castiliei și Ferdinand, moștenitorul din Aragon, urmată de înscăunarea lor în 1479 au creat condițiile unificării Spaniei și cuceririi emiratului de Granada, ultimul teritoriu stăpânit în peninsulă de mauri.

Deși în timpul domniei lor fiecare dintre cele două țări și-a menținut instituțiile proprii, acest moment a însemnat totuși sfârșitul procesului de centralizare în Spania. Nepotul lor Carol, urcat pe tron în 1516, a desăvârșit unificarea politică și a instaurat în Spania monarhia absolută.

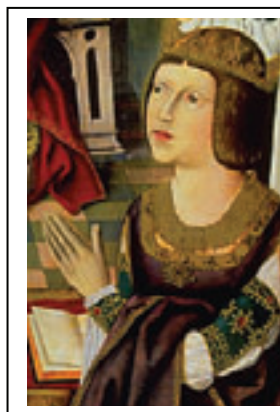

Figura 2. 17. Isabela de Castilia

Reconquista

Centralizarea Spaniei nu poate fi înțeleasă fără a analiza eliberarea teritoriului de sub stăpânirea musulmană, cunoscută în istoriografie sub numele de *reconquista*.

Cucerirea musulmană de la începutul secolului al VIII-lea

Măcinat de lupte interne, regatul vizigot se prăbușea cu o extremă rapiditate sub atacurile începute de arabi în 711, odată cu invazia berberului Tarik. În șapte ani, aproape întreaga Peninsulă Iberică era cucerită și organizată mai târziu sub forma califatului de Cordoba, cu excepția regiunilor muntoase și greu accesibile din nord, unde se menținuseră mici state creștine, precum regatele Asturiilor, Leonului și Navarrei. În secolele VIII-IX, disensiunile interne din aceste regate nu permit ofensiva împotriva Islamului, dar nici nu îngăduie avansul arabilor dincolo de linia Coimbra- Toledo- Guadalajara.

Întemeierea Mărcii Spaniei

Unele succese în lupta împotriva maurilor au cauze externe, fiind legate de întemeierea de către Carol cel Mare a unei mărci de graniță în nordul Cataloniei, transformată apoi în comitatul Barcelonei. Carol eșua însă în încercarea de a avansa către sud, și în urma ridicării asediului Saragosei, ariergarda francă, avându- l în frunte pe comitele Hruotland, este masacrată în munți de către basci (778). Episodul istoric a stat la baza *Cântecului lui Roland*, cel mai vechi poem epic din literatura franceză.

Afirmarea Asturiilor

La mijlocul secolului al IX-lea, se afirmă regatul Asturiilor, care se extinde până la râul Duero. În secolul al X-lea se pun și bazele Castiliei, în jurul orașului Burgos. Arabii însă reacționează, și către anul 1000 aceste progrese creștine sunt oprite pentru o vreme.

Prăbușirea Califatului de Cordoba

Pe la mijlocul secolului al XI-lea, Califatul de Cordoba se prăbușea, fiind înlocuit cu 23 de mici regate independente, *taifas*, aflate adesea în conflict unele cu altele. De această situație profită creștinii care avansează spre sud, cucerind în 1080 Toledo. Dar tot în secolul al XI-lea pozițiile arabilor din Peninsula Iberică sunt întărite prin venirea

Acțiunile Cidului	berberilor Almoravizi din nordul Africii. În lupta împotriva maurilor se evidențiază Rodrigo Diaz de Bivar (1040- 1099), devenit erou al cântecelor epice sub numele de Cid, care cucerește în 1094 regatul Valenciei. Acesta este însă pierdut de creștini la moartea sa. Secolul al XI-lea este și martorul conturării ideii de război sfânt al creștinilor împotriva islamului, care anunță ideea de cruciadă.
Extinderea regatului de Aragon	În secolul al XII-lea inițiativa este preluată de regatul Aragonului, care sub regele Alfonso, cucerește așezări maure de la sud de râul Ebru și include în regat, printr-o uniune personală, comitatul Barcelonei. Aceasta oferea însă Aragonului ieșirea la mare care îl orienta pentru câțeva vreme spre o politică mediteraneeană (cucerirea insulelor din bazinul occidental și instalarea în Sicilia, în 1266 și în sudul Italiei).
Sosirea Almohazilor	La 1172 arabii beneficiază de noi întăriri: sosesc în Spania Almohazii, berberi ce succedaseră în Africa de nord Almoravizilor. Ca reacție se produce concertarea forțelor creștine, sprijinită de papa Inocențiu al III-lea care încredințează arhiepiscopului de Toledo sarcina de a organiza o cruciadă împotriva arabilor. Sub conducerea regilor din
Victoria de la Las Navas de Tolosa	Castilia, Aragon și Navarra, cavalerii creștini obțin în 1212 victoria de la Las Navas de Tolosa, care reprezintă punctul crucial al Reconquistei. Portugalia, ce dobândise în secolul al XII-lea (1143) calitatea de regat independent, se extinde spre sud. Castilia și Aragonul avansează și ele în aceeași direcție, astfel că în 1270 arabii nu mai dețineau decât Granada și alte câteva mici teritorii.
Încheierea Reconquistei	Reconquista va fi reluată cu succes abia la sfârșitul secolului al XV-lea, când prin cucerirea emiratului Granadei în 1492 de către regatele unite ale Castiliei și Aragonului, se încheia recucerirea Peninsulei Iberice de către creștini. Se creau astfel condițiile expansiunii spaniole peste mări, ca o prelungire dincolo de ocean a luptelor împotriva necredincioșilor, care constituiseră timp de secole rațiunea de a fi a nobilimii iberice.
Progresul Reconquistei	

Figura 2. 18. Etapele Reconquistei

2. 9. Germania și Italia (sec. XI-XV)

Menținerea fărămițării în Germania și Italia

Germania și Italia au avut în evul mediu o evoluție politică asemănătoare, în sensul că în ele s-a menținut fărămițarea care în Franța și Anglia fusese înlocuită de centralizarea monarhică. Această situație are cauze multiple.

Atât Germania cât și Italia sunt lipsite de unitate economică, diferitele lor regiuni orientându-se spre centre cu interese adeseori divergente.

Afirmarea papalității a constituit un alt factor al menținerii diviziunii politice în cele două zone. Existența unui stat teritorial condus de episcopul Romei în centrul Italiei a împiedicat până în epoca modernă orice tentativă de a reface unitatea peninsulei.

Împăratul nu dispune, ca în Franța, de un domeniu feudal, în jurul căruia să se realizeze centralizarea. În plus, conflictele deschise dintre împărat și papă slăbesc și mai mult puterea primului în spațiul german, contribuind decisiv la menținerea fărămițării. Pentru a beneficia de sprijin în lupta cu papalitatea sau pentru realizarea ambițiilor italiene, împărații fac numeroase concesii în favoarea unei feudalități oricând gata să se alieze cu dușmanii.

Pentru Italia, o cauză a menținerii fărămițării a fost afirmarea puternică a autonomiilor urbane, care a condus la frecvente lupte între orașe pentru supremație. De asemenea, instaurarea dominației arabe, apoi normande, angevine sau aragoneze în sudul peninsulei a fost un alt factor care și-a avut contribuția la eșecul oricărei tentative de unificare.

2. 9. 1. Germania

Imperiul își accentuează caracterul german

Imperiul este privit, după dispariția ottonienilor, din ce în ce mai mult ca suma celor trei regate ce îl constituie: Germania, Italia și Burgundia. Germania se extinde spre est pe seama slavilor. Până în secolul al XI-lea, organizarea internă este cea moștenită de la carolingieni și ottonieni, cu funcțiile de comite și de duce teoretic revocabile de către rege, și cu rolul important al unui cler supus și fidel autorității monarhice. Dinastia franconiană, instaurată în 1025, a încercat, mai ales prin Henric al IV-lea (1056-1106), să ducă o politică de centralizare monarhică și de restaurare a controlului asupra bisericii, aflată în procesul de afirmare a independenței ca urmare a reformei gregoriene. Între regele german și papa Grigore al VII-lea intervine disputa asupra dreptului de a investi în înaltele funcții bisericești, așa numita "luptă pentru investitură". Miza era de fapt asigurarea controlului asupra clerului, și deși conflictul se termină cu un compromis (Concordatul de la Worms, 1122), rezultatul este dispariția "bisericii imperiale" care sprijinise până atunci autoritatea monarhică în fața aristocrației laice. Principii sunt beneficiarii deceniilor de conflict, în care se produce teritorializarea ducatelor etnice și formarea a zeci de principate, aparținând aristocrației laice sau ecleziastice (familiile Staufen, Welf, Supplinburg, episcopii de Mainz, Köln, Hamburg, Bremen, Salzburg, etc.). Ca urmare a puterii acumulate, aceștia au un rol din ce în ce mai important în alegerea regelui, principiul ereditar nefiind recunoscut.

Figura 2. 19. Henric al IV-lea prosternat la picioarele contesei Matilda de Toscana

Figura 2. 20. Henric al VI-lea

Instaurarea dinastiei Staufen

Restaurarea autorității monarhice de către Frederic I

În 1125 urma la conducerea Germaniei dinastia Staufenilor (Hohenstaufen), care încerca la rândul ei să realizeze centralizarea statului în sensul în care evoluau deja regatele Franței, Angliei sau Siciliei. Frederic I Barbarossa (1152- 1190) a restaurat autoritatea monarhică, folosind în favoarea sa relațiile feudo- vasalice, supunându-i pe principii teritoriali ce uzurpaseră bunuri regale în timpul "certei pentru investitură", și constituind un domeniu regal în sud-vestul Germaniei (Suabia, Alsacia, Palatinatul). El asociază la conducere marii feudali, care se constituie în grupul închis al "principilor imperiului" (Fürsten). În scopul întăririi puterii sale, reușește să controleze din nou numirile în înaltele funcții ecleziastice, și dispune astfel de un episcopat care să-l sprijine în reluarea luptei cu papalitatea. Dornic să promoveze ideea imperială potrivit căreia trebuia să beneficieze de stăpânirea asupra întregii lumi creștine (*dominium mundi*) nu acceptă afirmarea independenței orașelor italiene și nici a regatului normand din Sicilia. Conflictul cu orașele din Italia de Nord, grupate în liga lombardă, conduce în cele din urmă la înfrângerea forțelor imperiale la Legnano (1176). Acest conflict a contribuit, de asemenea, la diminuarea autorității sale în Germania, întrucât a fost silit să facă concesii principilor în schimbul sprijinului militar al acestora. În calitate de împărat participă la Cruciada a III-a, cu ocazia căreia își găsește sfârșitul în 1190, înecat într-un fluviu din Anatolia.

Micul interregn

Frederic al II-lea încearcă să constituie un imperiu mediteranean

După moartea sa, autoritatea regală, de-abia restaurată în Germania, este din nou pusă în discuție, întrucât fiul său, Henric al VI-lea (1190-1197) a fost preocupat mai mult de problemele Siciliei, adusă moștenire de soția sa Constanța, fiica ultimului rege normand din insulă, Roger al II-lea. Între 1197 și 1209 a urmat o perioadă de anarhie, "micul interregn", marcată de luptele între diferitele facțiuni ale principilor, dintre care Welfii erau principali opozanți ai Staufenilor. Fiul său, Frederic al II-lea (1215-1250), urcă pe tronul german și imperial în calitate sa inițială de rege al Siciliei. Imperiul pe care dorește el să-l construiască e unul mediteranean, centrat pe Sicilia și pe Italia, pe care încearcă s-o unifice. De aceea, ca să-și asigure liniștea în Germania, face importante concesii principilor laici și ecleziastici. Deplasarea centrului de greutate al imperiului spre sud este ilustrată și de stabilirea capitalei la Palermo. Calitatea sa de împărat i-a impus plecarea în cruciadă, iar în 1228 a reușit să obțină prin negocieri, de la sultanul Egiptului, stăpânirea

asupra Ierusalimului. În ultimii ani ai domniei se confruntă cu reluarea conflictului cu orașele italiene și cu papalitatea.

Marele Interregnum

După moartea sa, imperiul se prăbușea din nou în anarhie, nici un candidat nereușind să-și impună autoritatea asupra întregii Germanii din 1254 până în 1273 ("marele interregnum"). Fărămișarea politică atingea punctul ei culminant, și ideea imperială își demonstra pentru totdeauna eșecul. Din timpul domniei lui Rudolf de Habsburg (1273- 1291), ales de principii datorită lipsei de forță reală, nu se mai practică încoronarea la Roma, iar Italia și Burgundia nu mai contează pentru imperiul devenit un stat german.

Bula de Aur consacră principiul elective

În 1308, puterea imperială trecea la familia de Luxemburg, al cărui principal reprezentant a fost Carol al IV-lea (1346-1378), care a consacrat prin Bula de Aur (1356) principiile alegerii împăratului. În desemnarea împăratului papa nu mai are nici un rol, alegerea acestuia fiind atribuită celor șapte principii electori, trei eclesiastici (arhiepiscopii de Mainz, Köln și Trier) și patru laici (regele Boemiei, markgraful de Brandenburg, comitele palatin și ducele de Saxa- Wittenberg). Împăratul era doar suzeran și judecător suprem, fiind lipsit de mijloacele exercitării unei puteri efective. Nu existau armată, finanțe, organe judecătorești subordonate împăratului, iar Dieta imperială (Reichstag), cu competențe mai largi, scăpa autorității monarhului.

Imperiul se contura astfel la sfârșitul secolului al XIV-lea ca o federație de principate teritoriale (peste 300), și în pofida altor încercări de reformă avea să rămână astfel până la desființarea sa de către Napoleon în 1806.

Figura 2. 21. Frederic I

Figura 2. 22. Frederic al II-lea

2. 9. 2. Italia

Dezvoltarea orașelor italiene

Avântul comercial și meșteșugăresc a asigurat, mai ales din secolul al XI-lea, întărirea orașelor din nordul Italiei, care, pentru a-și apăra interesele economice, au încercat pe orice cale să-și sporească libertățile în raport cu puterea politică. Profitând de incapacitatea împăratului de a-și exercita puterea efectivă în zonă, mai ales în contextul luptei pentru investitură, comunele italiene obțin largi privilegii care le permit pe termen lung să se manifeste ca republici urbane independente. Această libertate a orașelor este mai rar întâlnită în

**Diversitatea
organizărilor
politice italiene**

zonele centrale și sudice, unde autoritatea statului papal, și mai ales a regatelor Siciliei și ulterior al Neapolelui, exercită încă un control puternic. De slăbirea puterii împăratului au profitat și unii feudali locali, care au constituit principate teritoriale independente.

În aceste condiții, în Italia se întâlnește o largă varietate de organizări statale și regimuri social-politice: republici urbane (orașe state care au supus autorității lor un întins teritoriu înconjurător), principate teritoriale (ducate, marchizate, seniorii), statul papal, regatul celor două Sicilii (mai târziu al Neapolelui). Orientările economice diferite și divergența intereselor politice aduc adesea orașele și statele italiene în conflict unele cu altele. Cel mai răsunător conflict este cel ce-i opune în timpul luptei pentru investitură pe partizanii împăratului, *ghibelinii*, (de la castelul Weiblingen al Hohenstaufenilor) susținătorilor papei, *guelfii*, (de la familia germană Welfen, adversarii Staufenilor). În mare, orașele din nord sunt guelfe, iar cele din centru și Toscana se împart între guelfi (Florența) și ghibelini (Sienna, Pisa). Foarte adesea însă aceste denumiri nu mai desemnează atitudinea politică, ci lupta pentru putere între diferite facțiuni.

Dintre republicile urbane, merită analizat în primul rând cazul Veneției. Din secolul al X-lea fostul oraș bizantin dobândește o autonomie din ce în ce mai mare, concretizată în instituțiile orașului definit ca o republică nobiliar-patriciană. Autoritatea centrală, cu funcții însă mai mult reprezentative și limitate de o serie de instituții, aparținea fostului duce bizantin, numit acum *doge*. Conducerea era exercitată de fapt de Marele Consiliu, alcătuit din câteva sute de persoane, recrutate din rândul nobilimii și patriciatului, și care în 1297 se încheie în fața pătrunderii reprezentanților din familii mai noi.

**Leul Sfântului
Marcu, simbolul
Veneției**

*Figura 2. 23.
Palatul Dogilor,
Veneția (detaliu)*

Test de autoevaluare 2.3.

I. Alegeți răspunsul corect :

1. Prima etapă în evoluția statului feudal este:
  - a) Monarhia seniorială ;
  - b) Monarhia stărilor ;
  - c) Monarhia centralizată.
2. Adunarea Stărilor în Franța poartă numele de :
  - a) Parlament;
  - b) Statele Generale;
  - c) Dietă.
3. “Regele e împărat în regatul său” e o afirmație făcută de:
  - a) cortesul din Castilia
  - b) electorii germani
  - c) legiștii francezi.
4. Autoritatea regală în teritoriu era asigurată în Anglia de:
  - a) balivi
  - b) șerifi
  - c) corregidori
5. Centralizarea Franței este reușită de dinastia:
  - a) merovingiană
  - b) carolingiană
  - c) capețiană.

II. Stabiliți valoarea de adevăr a următoarelor enunțuri, notând cu A pe cele adevărate și cu F pe cele false:

1. Adunările Stărilor din spațiul iberic purtau numele de *cortes*- uri.
2. Mica nobilime este, în general, favorabilă centralizării statale.
3. Regele Ludovic al VI-lea al Franței îi urmează la tron lui Filip al II-lea August.
4. Ioana d' Arc despresoară orașul Orleans, asediat de englezi.
5. Regele Eduard al III-lea al Angliei era nepotul regelui francez Filip al IV-lea cel Frumos.

III. Completați următoarele enunțuri:

1. În Războiul celor Două Roze s-au înfruntat familiile engleze de Lancaster și ...
2. În evul mediu, unitatea de exploatare agricolă poartă în documente numele de ...
3. Autoritatea centrală la Veneția era deținută de ...
4. Regele Angliei Ioan fără Țară acordă *Magna Charta Libertatum* în anul ...
5. Lupta creștinilor din Peninsula Iberică împotriva musulmanilor poartă numele de ...
6. Prin Bula de Aur, alegerea împăratului german era făcută de șapte principii ...
7. Marele interregnum durează în Germania până în ...
8. Din secolul al XI-lea, sudul Italiei este cuprins în Regatul celor două ...
9. Începuturile Parlamentului englez sunt plasate în anul ...
10. Unificarea Spaniei a fost făcută posibilă prin căsătoria dintre Ferdinand de Aragon și ....
11. Fiecare răspuns corect se punctează cu un punct. Testul a fost reușit dacă au fost acumulate cel puțin 10 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 40.

2.10. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Testul 2.1. Răspunsuri:

1. Regele utilizează calitatea sa de suzeran (senior) pentru a se impune în fața vasalului rebel.
2. Nesupunerea vasalului este o amenințare la adresa păcii pe care biserica dorea să o instituie.

Testul 2.2. Răspunsuri:

Instituirea controlului regalității de către 25 de baroni; acesta se manifestă în posibilitatea pe care oricare patru dintre aceștia o au de a cere socoteală regelui.

Testul 2.3. Răspunsuri:

- I. 1.a; 2.b;3.c; 4.b;5.c
- II. 1.a; 2.a; 3.f;4.a;5. a.
- III. York; 2. ghibellini; 3. doge;4. 1215; 5. reconquista; 6. electori; 7. 1273; 8. Sicilii; 9. 1265; 10. Isabela de Castilia.

Notă : În cazul în care la testele de autoevaluare nu a fost obținut punctajul necesar, se recomandă recitirea capitolului și notarea ideilor principale.

2.11. Lucrare de verificare 2

Pe baza textului de mai sus și a bibliografiei, realizează un eseu structurat în care să prezinți cel puțin șase cauze care au împiedicat unificarea Italiei în evul mediu.

Punc- tele eseului sunt următoarele: situația Italiei după prăbușirea Imperiului roman, apariția noilor populații care au ocupat părți ale Italiei, relațiile dintre puterea laică și cea spiri- tuală, problema autorității imperiale și a luptei pentru autonomie urbană, cauzele eco- nomice.

Sugestii de rezolvare:

Cucerirea incompletă de către longobarzi a peninsulei italiene; menținerea statului papal în centrul Italiei; menținerea stăpânirii bizantine în sud; instalarea dominațiilor arabă, normandă, aragoneză în sud și centru; lipsa de unitate economică; menținerea autonomiilor urbane și interesele economice și politice divergente ale orașelor italiene:

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure (25%)
- șirul logic al argumentelor (25%)
- utilizarea informațiilor din unitatea de învățare (15%)
- utilizarea bibliografiei (25%).

2. 12. Bibliografie :

- Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. II, Iași, 1998, capitolele 1, 3, 4, 6.
Roland Mousnier, *Monarhia absolută în Europa din secolul al V-lea până în zilele noastre*, București, 2000, capitolele 2-4.
Lucien Musset, *Invaziile. Valurile germanice*, București, 2002, capitolele 2-3.
Henri Pirenne, *Mahomed și Carol cel Mare*, București, 1996.
Pierre Riché, Philippe Le Maître, *Invaziile barbare*, București, 2000.
Pierre Riché, *Europa barbară*, București, 2003.

Unitatea de învățare Nr. 3

ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLELE III-IX

Cuprins

3.1. Obiective.....	42
3.2. Economie și societate în secolele III-VII.....	42
3.3. Economie și societate în perioada carolingiană.....	48
3.4. Răspunsuri la testele de autoevaluare.....	54
3.5. Lucrarea de verificare 3.....	55
3.6. Bibliografie.....	55

3.1. Obiective

- Prezentarea sub formă de listă a cel puțin două caracteristici ale funcționării mecanismului agro- demografic în evul mediu;
- Identificarea a două forme de manifestare a relației dintre nivelul de dezvoltare tehnologică și viața cotidiană;
- Prezentarea principalelor progrese agricole medievale ;
- Compararea (sub forma unui eseu scurt nestructurat) a structurii sociale de la începutul evului mediu cu cea din perioada carolingiană.

3.2. Economie și societate în secolele III-VII

3.2. 1. Clima și peisajul

Peisajul la începutul evului mediu

Începutul perioadei secolelor III-VII este caracterizat de o răcire a climei și un avans al ghețarilor către sud, ceea ce a condus la modificări ale vegetației. În regiunile nordice, cultura grâului se retrage în fața pădurilor, a ierburilor și a mlaștinilor. Vechiul raport între terenul cultivat (*ager*) și spațiul natural (*saltus*) se modifică în defavoarea primului.

Peisajul perioadei de trecere de la antichitate la evul mediu este marcat de prezența dominantă a pădurilor, care ocupă o mare parte a suprafeței Europei. Nu este vorba însă de păduri impenetrabile, ci străpunse de drumuri, de luminișuri în care s-au instalat sate, și traversate de cei ce le folosesc la maximum (pentru lemn, vânat, îngrășarea porcilor cu ghindă, etc.). Dacă în unele regiuni vechile așezări romane au fost abandonate și invadate de pădure sau de spațiul necultivat, în altele au fost reocupate zone de locuire mai veche, oferind posibilități mai bune de adăpost.

Echilibrul agro-demografic

În orice societate există o relație între numărul de oameni și resursele de hrană care le stau la dispoziție, și modificarea unuia din termeni aduce după sine schimbarea celuilalt. În funcție de nivelul tehnologic pe care l-a atins societatea, o anumită regiune poate hrăni un anumit număr de oameni. Dacă numărul acestora crește fără să se modifice și tehnologiile care să permită sporirea producției, apare pericolul ruperii acestui echilibru agro-demografic.

Societatea medievală era caracterizată de un regim demografic prin care, în anumite perioade, se putea ajunge la o creștere a populației mai rapidă decât cea a resurselor. Natalitatea era foarte ridicată, ajungând uneori la 40 de nou-născuți la mia de locuitori, datorită căsătoriei timpurii a fetelor (uneori chiar de la vârsta de 12 ani), care conduce la o perioadă îndelungată de fertilitate feminină, și a absenței practicilor contraceptive (necunoscute sau interzise de biserică). Ce-i drept, exista și o mortalitate infantilă foarte ridicată, uneori un copil din trei, și de asemenea o mortalitate generală cu cote destul de mari. Femeile mureau deseori la naștere, epidemiile, foametea, războaiele loveau de asemenea pe scară largă, astfel că speranța de viață era foarte scăzută, oamenii de peste 40 de ani fiind considerați deja bătrâni. Totuși, exista posibilitatea unei creșteri a populației a căreia resursele să nu-i mai fie suficiente, astfel că atunci puteau interveni factori de corecție negativă: foamete, epidemii, războaie, care limitau din nou numărul oamenilor. Se căutau însă și soluții, ca de exemplu deplasarea populației dintr-o zonă relativ suprapopulată în alta care oferea condiții mai bune de viață, ceea ce se întâmplă în evul mediu prin colonizarea rurală.

Mortalitatea infantilă este extrem de ridicată

Figura 3. 1. Sarcofag de copil

3.2.2. Aspecte demografice în perioada trecerii de la antichitate la evul mediu

Regres demografic

Europa intrase din secolul al III-lea într-o lungă perioadă de regres demografic, sfârșită se pare în linii mari prin sec. al VII-lea. Pare probabil ca de la circa 50 de milioane de locuitori care existau în Europa (în principal în Imperiul roman) prin sec. al II-lea, pe la anul 500 să se ajungă de-abia la vreo 30 de milioane. Războaiele, violențele și insecuritatea care au întovărășit mai întâi criza secolului al III-lea și apoi migrațiile, foametea și epidemiile, dintre care trebuie să amintim ciuma apărută în Europa la mijlocul secolului al VI-lea și rămasă multă vreme endemică, alături de noile comportamente morale și sociale inspirate de creștinism (celibatul și refuzul procreerii) au contribuit la scăderea populației.

În Imperiu, se constată pe scară largă părăsirea ogoarelor de către populația romană, astfel că așezarea barbarilor a putut să pară o soluție. Dar cele mai optimiste aprecieri nu îngăduie să se estimeze la mai mult de un milion, adică circa 3-4% din populația Imperiului numărul acestora. Și oricum, la scara Europei nu era vorba de o creștere a populației ci de redistribuirea ei spațială.

Europa – continent al omului rar

Aceste realități demografice, definite prin greutatea găsirii echilibrului între oameni și resurse se constată până târziu, în unele regiuni chiar până în epoca modernă. Europa rămâne multă vreme un continent al omului rar, ceea ce face ca măsura bogăției unei regiuni să fie dată nu de resursele ei naturale, nici de acumularea de bunuri, ci de numărul de locuitori care le puteau pune în valoare.

Figura 3. 2. Bijuterii franceze, secol VII

3.2.3. Transporturile

Decăderea rețelei de drumuri romane

După dispariția Imperiului roman, rețeaua de drumuri romane a încetat treptat să mai fie întreținută, ceea ce a îngreunat destul de mult transporturile. Pe de altă parte, înainte de descoperirea sistemului actual de înjugare a animalelor, cu tracțiune pe piept, caii nu se puteau folosi decât pentru șarete cu două roți, iar boii puteau trage care mari, cu patru roți (*carruca*), dar cu o viteză ce nu depășea 3 km/ oră. Se constată deci o preferință din ce în ce mai mare arătată căilor de apă, care permiteau transportul mai rapid și în condiții mai bune a mărfurilor de volum mare (cereale, lemn, vin, ulei, sare, etc.) .

Creșterea rolului Mării Nordului

Se naviga pe Mediterana, rămasă încă în prima parte a perioadei, până la venirea arabilor, principala întretăiere de drumuri comerciale. Începe însă să se navigheze din ce în ce mai mult și în Marea Nordului sau a Mânecii, în expediții uneori cu scop de jaf sau de colonizare (cazul anglo-saxonilor) dar care pot avea și aspect comercial. Există de asemenea o navigație fluvială susținută, care asigură legături între zonele unei Europe care nu au fost reduse la o totală autarhie, așa cum s-a crezut uneori.

Navigația pe Mediterana

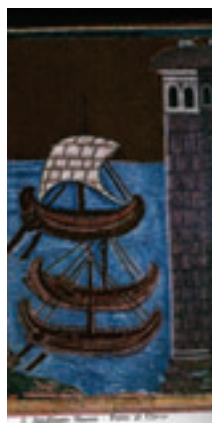

Figura 3. 3. Portul Classe, lângă Ravenna

3.2.4. Economia rurală

Menținerea marilor domenii de origine romană

Dispariția politică a Imperiului roman nu a dus și la cea a structurilor de exploatare agricolă caracteristice acestuia. Se mențin marile latifundii, numite în documente *villa*, și de asemenea supraviețuiește proprietatea mică și mijlocie, în ferme izolate sau în aglomerări rurale de tip *vici*.

Ca urmare a tulburărilor aduse de marile migrații, unele *villae* au fost abandonate, mai ales în zone nordice precum Britania, Belgia sau Picardia. În alte cazuri însă, ele puteau oferi protecție și locuitorilor din împrejurimi, datorită fortificării lor cu ziduri sau valuri de pământ, și astfel, la capătul unei evoluții destul de îndelungate, se puteau transforma în mici cătune, la originea unora dintre satele medievale.

Organizarea parohiilor contribuie la fixarea populației rurale

La geneza satelor medievale au contribuit și barbarii, care în locurile lor de origine trăiau în aglomerări rurale, și care transplantează aceste structuri și în zonele în care se așează. Un alt element care a contribuit la fixarea populației rurale a fost parohia, unitate administrativă religioasă, având în centru biserica și cimitirul comunității.

Indiferent de originea lor, în aceste sate locuințele erau în general de lemn, în partea nordică reunind sub același acoperiș oameni și animale. Foarte adesea erau alcătuite dintr-o singură încăpere destinată tuturor membrilor familiei, concepția actuală despre intimitate fiind total străină oamenilor acelor secole.

Diminuarea numărului sclavilor

În ceea ce privește exploatarea pământului, există mai multe situații. Marele *latifundium* antic, cultivat de sclavi supravegheați de vătafi supraviețuiește în Occident până prin secolul al VII-lea. Numărul de sclavi de pe un astfel de domeniu este însă în continuă scădere, pe de o parte datorită diminuării surselor de aprovizionare cu acest tip de forță de muncă, și pe de altă parte din cauza interpretării a eliberării sclavilor ca o faptă pioasă, chiar dacă biserica nu renunță până târziu la deținerea de sclavi pe domeniile proprii. Un alt fenomen care a contribuit la renunțarea la sclavia clasică a fost înzestrarea foștilor sclavi cu o gospodărie proprie, cu obligația de a plăti o serie de redevențe proprietarului. Situația acestor *servi casati* se confundă în timp cu cea a colonilor, folosiți și ei pe scară mare în exploatarea pământului.

Alimentația

Baza alimentației era asigurată de cereale, la care se adaugă legumele (ceapă, usturoi, varză, napi, mazăre), mult mai puține decât cele cu care suntem obișnuiți astăzi, care în mare parte au fost aduse mult mai târziu din America. Arborii fructiferi sunt de asemenea puțini, mulți întâlniți încă în stare naturală, și de-abia din secolul al VIII-lea în documente apar mai frecvent menționați merii, perii, prunii. În zona mediteraneeană continuă să existe, bineînțeles, citricele și măslinii, așa cum și castanul comestibil oferă un supliment alimentar de luat în considerare.

Meiul, cereală populară la începutul evului mediu, este foarte răspândit până în perioada carolingiană, după care începe să fie mai puțin cultivat

Figura 3. 4. Cultura meiului

Schimbări în alimentație

Dintre animale, importante sunt cornutele mari, folosite și la tracțiune, pentru lucrul câmpului, dar și în alimentație. Se cresc de asemenea ovine, caprine, mai ales în zona meridională, unde este bine documentată transhumanța. Porcii, atât de apreciați de germanici, se răspândesc pretutindeni, contribuind la schimbarea unor obiceiuri alimentare, ca de exemplu folosirea pentru gătit a grăsimilor animale într-o proporție mult mai mare decât în lumea greco-romană care folosea în principal uleiul de măsline. Se extinde spre nord și cultura viței de vie, poate și în legătură cu creștinismul care dă o utilizare rituală vinului. Continuă însă să se folosească și băuturile specifice lumii germanice, berea și hidromelul, ca și diferite tipuri de cidru din fructe.

Figura 3. 5. Purcel, detaliu dintr-o miniatură de secol IX

Rotația culturilor

Cultura cerealelor se făcea la început în sistemul rotației bienale: după ce era cultivat un an, pământul era lăsat în anul următor pârloagă, îngrășat astfel în mod natural de animalele lăsate să pască acolo. Cu toate acestea, în lipsa unei folosiri sistematice a îngrășămintelor, pământul mai sărac se putea epuiza în câțiva ani, astfel că uneori era nevoie de punerea în cultură a altor parcele, eventual prin defrișare, ceea ce explică de ce uneori așezările din prima parte a perioadei la care ne referim par uneori lipsite de stabilitate.

Randamente scăzute

Randamentele sunt foarte slabe: se recoltează de trei-patru ori mai mult decât sămânța folosită, iar în anii mai slabi și mai puțin, ceea ce explică de ce putem vorbi de o lume aflată în permanență sub amenințarea foametei, mai ales că am văzut că nu se poate apela în compensație la prea multe legume sau fructe. Producțiile mici sunt datorate în mare parte și tehnicii rudimentare: pământurile ușoare, mediteraneene, sunt lucrate cu plugul de lemn de tip roman, *aratrum*, care putea avea uneori brăzdarul de fier și care nu făcea altceva decât să zgârie destul de superficial solul.

Figura 3. 6. Aratru

Difuzarea treptată a plugului greu

Începând din regiunile nordice, cu pământuri mai dificil de lucrat, se difuzează plugul greu, probabil de origine germanică (*Pflug*). Acesta avea brăzdar de fier și putea să și întoarcă brazda, permițând o mai bună aerisire a pământului. Pentru a fi tras era însă nevoie de până la trei perechi de boi, și întrucât se întorcea cu greutate, se preferau

brazdele foarte lungi. De aceea, forma parcelelor exploatate era rectangulară, cu lungimea mult mai mare decât lățimea.

Pentru măcinarea cerealelor se folosesc râșnițe de mână și încă rar morile de apă, cunoscute din epoca romană, dar răspândite mult mai târziu, pentru că presupun investiții care nu sunt la îndemâna oricui.

Diminuarea schimburilor comerciale

Fără să fie vorba de o întoarcere totală la economia naturală, schimburile comerciale diminuează treptat. Se mai mențin încă legăturile cu Imperiul de răsărit, întreținute mai ales de negustori orientali (sirieni, evrei). Se mai bate încă monedă de aur, ca în regatul franc, dar treptat-treptat circulația monetară se reduce.

Circulația monetară se reduce, în pofida continuării baterii monedei de aur

Figura 3. 7. Monede merovingiene

Apariția de noi monede de argint, mai adecvate unui comerț redus ca volum și valoare

De pe la mijlocul sec. al VII-lea apar în Occident monede noi, de argint, precum acele *sceattas* din lumea frizonă și din insulele britanice.

La ruralizarea societății contribuie și decăderea orașelor, care încetează să mai fie centre de producție și schimb, și își conservă doar rolul politic și religios.

Constatăm deci în regatele succesoare imperiului o treptată transformare a structurilor economice și sociale moștenite de la romani, care în timp capătă o fizionomie medievală din ce în ce mai clară.

3.2.5. Aspecte sociale

Sinteza dintre aristocrația romană și cea barbară

Se constată o întrepătrundere între vechea aristocrație romană și cea de origine germanică, prin înrudiri și prin preluarea reciprocă a unor elemente de cultură. La începutul perioadei, familiile senatoriale romane preferă carierele eclesiastice, în vreme ce nobilii germanici oferă regatelor cadrele militare, dar apoi nivelarea socială este din ce în ce mai clară. Onomastica oferă dovezi ale simbiozei, întrucât și unii și alții poartă ori nume germanice, ori romane și creștine, indiferent de originea lor etnică.

O aceeași întrepătrundere între categorii sociale cu origini diferite se constată la nivelul păturilor de jos ale populației. Există o pătură intermediară de oameni liberi, de origine germanică sau romană, cu tendința însă de reducere numerică, datorită insecurității care îi face pe tot mai mulți să caute protecția celor puternici, renunțând astfel treptat la libertatea personală inițială.

**Constituirea
țărănimii
dependente**

Se constituie o țărănime dependentă, din ce în ce mai numeroasă, în care distingem, alături de cei care pe diferite căi și-au pierdut libertatea, pe descendenții sclavilor înzestrați cu o bucată de pământ, ai colonilor, ai libertilor rămași pe lângă vechiul lor stăpân sau ai liților, categorie semi-liberă întâlnită în lumea germanică.

**Clerul- stare
separată**

Clerul apare ca o stare deosebită a societății, deși în această perioadă, recrutarea sa este mai degrabă aristocratică.

**Obiecte
bisericești
rafinat pentru
un cler
aristocratic**

Figura 3. 8. Tron episcopal, sec. VI

Test de autoevaluare 3.1.

Răspunde la următoarele întrebări :

1. Ce origine are plugul greu?
2. Care este ultima zonă din Occident unde se mai bate monedă de aur?
3. Ce randamente se înregistrează la începutul evului mediu?
4. Care sunt categoriile sociale care au stat la baza țărănimii dependente?
5. Din ce categorie socială se recruta cu precădere clerul merovingian?

Fiecare răspuns corect valorează 2 puncte. Testul a fost promovat dacă s-au acumulat minimum 6 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 54.

3.3. Economie și societate în perioada carolingiană

4.3.1. Aspecte demografice și tehnologice

Inovații tehnologice

De la sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea, ca urmare a diminuării efectelor ciumei, a îmbunătățirii climei și a stabilizării situației politice, în Occident se constată o ameliorare a situației economice.

În primul rând există o creștere demografică, lentă dar sigură, care stimulează căutările pentru îmbunătățirea înzestrării tehnice. Mai multe unelte de fier, de calitate mai bună, contribuie la înmulțirea defrișărilor, care dau naștere unor așezări noi sau le măresc pe cele existente. Prin secolul al VIII-lea începe să se răspândească sistemul de înjugare a animalelor cu tracțiune pe piept, care nu le mai sufocă precum cel vechi, cu tracțiune pe gât, și le permite să-și utilizeze mai bine forța. De asemenea, se trece la potcovirea cailor, și mai târziu la folosirea scării de șa, cu efecte și în plan militar (creșterea eficienței cavaleriei). Muncile agricole se pot face acum mai ușor, se pot lucra mai repede suprafețe mai mari de teren, producțiile pot crește.

Plugul greu, tras de mai multe perechi de animale

Figura 3. 9. Înjugarea animalelor cu tracțiunea pe piept

Figura 3. 10. Baterea orzului

Se răspândește acum și folosirea asolamentului trienal. Pământul întregii comunități rurale era împărțit în trei, dintre care o parte era semănată cu cereale de toamnă (grâu, secară), o parte cu cereale de primăvară, folosite mai ales pentru hrana animalelor (orz, ovăz, mei), iar o altă parte era lăsată în pârloagă. Avantajul sistemului era că se puteau obține două recolte, ceea ce dădea o securitate mai mare oamenilor împotriva capriciilor climatice, și că se asigura astfel și hrana animalelor, mai ales a cailor, care pot fi folosiți pe scară mai largă în muncile agricole.

Figura 3 11. Munci agricole

Componentele domeniului feudal: rezerva seniorială și loturile țăranilor

Structura domeniului se conturează deja în această perioadă: pe de o parte pământul exploatat spre profitul integral al marelui proprietar (rezerva seniorială), iar pe de altă parte gospodăriile țăranilor aflați în diferite grade de dependență. Rezerva cuprinde reședința stăpânului, o parte a terenului arabil, a pășunilor, viile, pădurea, heleșteie sau lacuri. Loturile lucrate de țăranii cuprind casa, grădina de legume, parcele de teren arabil amplasate sau nu de o manieră compactă. Unitatea de exploatare agricolă poartă în documente numele *mansa*, și poate avea, în funcție de zonă și de calitatea solului, între 5 și 30 de ha. În funcție de condițiile specifice fiecărui domeniu, țăranii pot avea anumite drepturi la exploatarea pădurii și pășunilor (eventual în schimbul unor redevențe), așa cum pot la rândul lor să aibă vie sau arbori fructiferi.

**Obligațiile
țăranilor
dependenți**

În această perioadă, obligațiile țăranilor față de stăpânii de domenii sunt în principal în muncă (robotă, corvezi) sau în produse, datorită unei relative lipse de monedă și a faptului că mâna de lucru este mai importantă decât banii pentru punerea în valoare a pământului. Există însă și obligații în bani, ceea ce arată că economia acestei perioade nu era de loc autarhică, existând posibilitatea comercializării unei părți a produselor

**Obligațiile
țăranilor de pe un
mare domeniu
ecleziastic din
perioada
carolingiană**

Polipticul¹ abatelui Irminon (sec. al IX-lea)

Se află la Neuillay un mans domnesc² și alte clădiri în mare număr. Se află acolo 10 câmpuri, având 40 bunuari³ ce pot fi semănați cu 200 banițe⁴, 9 arpeni⁵ fânațe, din care se pot strânge 10 care cu fân. Mai e acolo o pădure, având după evaluare 3 leghe⁶ lungime, 1 leghe lățime, din care pot fi hrăniți cu ghindă 800 de porci.

1. Electeus serv și soția sa colonă, cu numele Landina, oameni ai Sfântului Germanus, stau în Neuillay. Ține o jumătate de mans⁷, având 6 bunuari pământ arabil, 1 jumătate de arpen fânaț. Ară cu grâu de toamnă 1 pertice⁸, cu cel de primăvară 13 pertice. Cară bălegar pe ogorul domnesc, și altceva nu face, nici nu dă, având slujba de supraveghere.

2. Abraham serv și soția sa lită⁹, cu numele Berthildis, oameni ai Sfântului Germanus. Aceștia sunt copiii lor: Abram, Auremarus, Bertrada. Și Ceslinus lit și soția sa lită, cu numele Leutberga. Aceștia sunt copiii lor: Gedelcaus, Celsovidis, Bladovildis. Aceștia trei stau la Neuillay. Țin un mans, având 15 bunuari de pământ arabil, 4 arpeni fânaț. Fac angarii la Angers și în luna mai la Paris. Plătesc pentru oaste de două ori, 9 pui, 30 ouă, 100 șindrile și tot atâtea șite, 12 doage, 6 cercuri, 12 făclii și duc 2 care de lemne la Sutray. Împrejmuiesc în curtea domnească 4 pertice cu gard și cu gard viu, 4 pertice fânațe, iar la cosit atât cât trebuie. Ară cu grâu de toamnă 8 pertice, cu grâu de primăvară 26 pertice. În afară de corvezi și săpatul de șanțuri, cară bălegar pe ogorul domnesc. Fiecare plătește 4 dinari capitație.

7. Gautmarus serv și soția sa lită, cu numele de Sigalsis. Aceștia sunt copiii lor: Siclevodus, Sicloardus. Acesta stă la Neuillay. Deține a patra parte dintr-un mans, având 1 bunuar și jumătate pământ arabil, 1 arpen fânaț. Plătește a patra parte dintr-un mans întreg.

10. Sunt la Neuillay 6 manse lucrate și o jumătate, iar cealaltă jumătate nu e lucrată. Sunt 16 fumuri. Plătesc pentru oaste 12 oi și 5 solizi și 4 dinari capitație, 49 pui, 140 ouă, 600 șindrile și tot atâtea șite, 53 doage

¹ Polipticul este o descriere a bunurilor imobiliare ale unui senior laic sau ecleziastic de la începutul evului mediu. Acesta cuprinde date privitoare la organizarea și administrarea domeniului, despre părțile constitutive ale acestuia, locuitori, clădiri, vite, suprafața pământurilor cultivate, dări, etc. Cel alcătuit de abatele Irminon, după 829, se referă la abația Saint Germain des Prés, situată pe atunci lângă Paris, azi chiar în interiorul Parisului.

² *mansus indomnicatus*, rezerva seniorială.

³ 1 bunuar=1,28 ha.

⁴ 1 baniță= cca. 52 l.

⁵ 1 arpen = 12,5 ari.

⁶ 1 leghe = 3 km.

⁷ Mans = unitate de exploatare agricolă în cadrul domeniului (lotul și obligațiile aferente), având, după regiuni, între 5 și 30 ha.

⁸ ș pertice = 5, 85 - 7, 15 ml.

⁹ lit = semiliber, om cu statut intermediar între țăranul liber și șerb.

Figura 4.12 Munci agricole, sec. IX

și tot atâtea cercuri, 72 făclii. Transportă două care la culesul viilor și 2 care și jumătate altă cărătură și dau o jumătate de bou. (...)

(F. Pall, *Crestomație de istorie universală medie*, București, 1970, p. 91)

3.3.2. Circulația monetară și comerțul

Nouă monedă de argint

În secolul al VIII-lea apare și o nouă monedă occidentală, dinarul de argint emis de Carolingieni, care înlocuiește vechea monedă de aur bizantină sau imitată după aceasta. Moneda de aur devenise din ce în ce mai rară și prea puțin adecvată unor schimburi de mai mică valoare, desfășurate mai ales pe plan local.

Figura 3.13. Dinari carolingieni

Figura 3.4. Mătase bizantină descoperită în mormântul lui Carol cel Mare

Renașterea orașelor

Până spre sfârșitul sec. al VII-lea Mediterana își mai păstra calitatea de ax esențial al comerțului european la mare distanță. O dată însă cu invazia arabă și cucerirea bazinului oriental al acesteia, ca și prin instalarea în Africa de nord și în Spania, comerțul european în Mediterana se diminuează până la dispariție. Se adaugă probabil și consecințele ciumei apărută în sec. al VI-lea, care a afectat puternic regiunile meridionale, cruțându-le se pare însă pe cele nordice. De aceea, în perioada carolingiană constatăm deplasarea centrului de greutate al comerțului european spre nord (Galia, spațiul german) unde apar noi porturi precum Quentovic (pe țărmul râului Canche), Durstede (în delta Rinului), Haithabu (la Baltica).

Reînsoflirea comerțului poate fi pusă în legătură și cu primele semne de renaștere economică a orașelor, care încă timid, încep să desfășoare activități meșteșugărești pe scară mai largă decât înainte. Totuși, în ceea ce privește meșteșugurile, idealul pare să fie cel ilustrat de celebrul capitular carolingian *De villis*, prin care se cerea ca pe domeniile regale să se realizeze tot ceea ce era necesar, inclusiv produse meșteșugărești.

3.3.3. Structura socială

Uniformizarea situației țăranilor dependenți și definirea șerbiei medievale

Marele domeniu aparține aristocrației laice sau ecleziastice, beneficiară din ce în ce mai frecvent de privilegiul imunității (interdicția pentru agenții suveranului de a pătrunde pe domeniu pentru a exercita justiția, a pretinde taxe sau a face recrutări). Mai există încă o mică proprietate țărănească liberă, dar aceasta este în continuă scădere, și ca atare numărul țăranilor liberi scade treptat. Țăranii dependenți provin din surse diferite: descendenți ai sclavilor înzestrați cu gospodărie, ai colonilor, foști proprietari liberi care și-au cedat pământul unui mare proprietar în schimbul protecției. În secolul al IX-lea, documentele care vorbesc despre organizarea marelui domeniu, *polipticele*, arată că existau încă numeroase diferențe între diferitele categorii de țărani, reflectate în nivelul obligațiilor lor. Tendința era însă de uniformizare a situației lor în categoria țăranilor dependenți. *Servus*, termenul care în antichitate îl desemna pe sclav, începe acum să însemne șerb, țăran aservit. Sistemul organizării domeniilor de acest tip se pare că a apărut pentru prima oară în zonele nordice ale Franței, de unde, datorită extinderii Imperiului carolingian, s-a răspândit în aproape întreg Occidentul. Intrarea în dependență a țăranilor a contribuit la fixarea populației pe vetre mai stabile, dând astfel naștere satelor medievale. Generalizarea ridicării de biserici și în mediul sătesc a contribuit și ea la înrădăcinarea satelor, care de acum înainte se organizează în jurul bisericii și al cimitirului, care nu mai e exterior așezării ci inclus în aceasta, ilustrând un alt fel de legătură între cei vii și înaintașii lor. Din secolul al X-lea putem vorbi de această înrădăcinare a satelor occidentale, care din acest moment încep să aibă înfățișarea lor medievală.

3.3.4. Declinul societății carolingiene

Noile invazii

Progresele lente pe care le-am constatat anunțau transformările economice și sociale care în secolele următoare aveau să confere originalitate Occidentului. Însă o dată cu decăderea autorității carolingiene, din a doua jumătate a secolului al IX-lea, stabilitatea dintr-o mare parte a Europei occidentale dispare. Se adaugă noile invazii, ale vikingilor, arabilor și ungarilor, care dezorganizează prin jafurile și distrugerile care le întovărășesc structurile economice din anumite zone.

Figura 3. 15. Drakkar

Figura 3. 16. Corăbia normandă, 1066

**Schimbările
economice și
sociale antrenate
de ultimele
invazii**

Expedițiile vikinge, în afară de distrugerile aduse, au contribuit însă într-o oarecare măsură la detezaurizarea metalelor prețioase păstrate până atunci sub formă de obiecte prețioase în biserici și transformarea lor în timp în monedă, ceea ce va conduce la intensificarea schimburilor comerciale. Ultimele invazii au dus și la înmulțirea castelelor întărite, cu rol de apărare inițial, dar care devin instrumente ale puterii seniorilor locali. În Italia se constată fenomenul numit *incastellamento*, adunarea locuințelor țărănești în interiorul unor fortificații, ceea ce dă o altă înfățișare peisajului rural meridional. Declinul economic este însă relativ, și nu se poate vorbi de al doilea val al invaziilor ca de o perioadă de ruptură. Lentele progrese începute din secolul al VII-lea continuă, și vor da naștere avântului început în secolele X-XI.

 Test de autoevaluare 3.2

Stabilește valoarea de adevăr a următoarelor enunțuri :

1. În primele secole medievale pădurile constituiau esențialul peisajului medieval.
2. Speranța de viață a oamenilor medievali era foarte redusă.
3. Asolamentul trienal presupune rotația între cereale de toamnă și pășune.
4. Asolamentul bienal este o tehnică de prelucrare a metalelor.
5. Orașele romane au decăzut la începutul evului mediu.
6. Domeniul carolingian era împărțit în rezerva seniorială și loturile țăranilor dependenți.
7. Mansa este unitatea de exploatare agricolă din perioada carolingiană.
8. Ultimele migrații au stimulat dezvoltarea economică în Occident.
9. Pentru transporturi, la începutul evului mediu se preferau drumurile de uscat.
10. Baterea monedei de argint sugerează diminuarea valorii schimburilor comerciale:

Se acordă câte un punct pentru fiecare răspuns corect. Sunt necesare minimum 5 puncte pentru promovarea testului.

Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 54.

În zilele de târg,
țăranii își vindeau
produsele în
piața orașului
sau a târgului

Figura 3.17. Imaginea unui târg medieval

Figura 3.18. Siena medievală

3.4. Răspunsuri la testele de autoevaluare

Testul 3.1.

1- germanică; 2- Galia merovingiană; 3- randamente de 3-4 la 1;

Testul 3.2.

1 a; 2 a; 3 f; 4 f; 5 a; 6 a; 7 a; 8 f; 9 f; 10 a.

În cazul în care la teste nu este obținut punctajul necesar, se recomandă recitirea cu atenție a capitolului și a bibliografiei aferente.

3.5. Lucrare de verificare 3

Pe baza Polipticului abatelui Irminon (pagina 60), analizează viața cotidiană a unei comunități sătești din perioada carolingiană. Alcătuieste un eseu nestructurat de cel mult 5 pagini pe această temă.

Comentariu

Se poate porni de la cadrul existenței cotidiene, reprezentat de domeniu, cu structura sa care rezultă din document; se identifică talia și structura familiei; se observă prezența pădurii, care poate indica posibilitatea construirii locuințelor din lemn; pornind de la obligațiile în produse, se pot identifica alimentele consumate, ca și a băuturilor (vinul); obligațiile în muncă indică tipurile de activități desfășurate de țărani.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimit prin poștă tutorelui.
- c. se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Se acordă câte 30 % pentru fiecare criteriu.

3.6. Bibliografie :

Marc Bloch, *Societatea feudală*, Cluj, 1996, capitolele 1-4.

Georges Duby, Philippe Ariés, (coord), *Istoria vieții private*, vol. 2, București, 1995, capitolul 1.

G. D' Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, București, 2000

Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970

Jacques Le Goff, *Pentru un alt Ev Mediu*, București, 1986, capitolele 1, 4.

Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa Apuseană*, București, 1974

Bogdan Murgescu, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, București, 1994, capitolele 1-2.

Unitatea de învățare Nr. 4

ECONOMIE ȘI SOCIETATE ÎN SECOLELE X-XIV

Cuprins

4.1. Obiective.....	56
4.2. Aspecte demografice în secolele X-XIV.....	56
4.3. Aspecte tehnologice în secolele X-XIV.....	57
4.4. Colonizarea rurală.....	58
4.5. Instituțiile feudo- vasalice.....	59
4.6. Structurile senioriale.....	63
4.7. Structuri sociale.....	67
4.8. Criza secolului al XIV-lea.....	69
4.9. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare.....	73
4.10. Lucrare de verificare 4.....	73
4.11. Bibliografie.....	74

4.1. Obiective

- Identificarea factorilor de progres economic
- Corelarea factorilor demografici cu cei tehnologici și economici
- Înțelegerea mecanismelor de funcționare ale structurilor sociale
- Înțelegerea genezei și funcționării relațiilor feudo- vasalice
- Analiza structurilor senioriale
- Ierarhizarea consecințelor crizei secolului al XIV-lea.

4.2. Aspecte demografice în secolele X-XIV

• Creșterea populației

Perioada secolelor X-XIII a fost una de optimum climatic în Europa medievală, întrucât temperatura pare să fi crescut cu 1-2 grade și să se fi redus umiditatea, ceea ce asigură culturilor cerealiere condiții mai bune de vegetație și maturizare. Încetarea ultimelor invazii și instaurarea noii ordini de tip feudal, ca și absența unor mari epidemii generalizate au fost factori care au contribuit la creșterea populației. Alimentația pare să se fi îmbogățit într-o anumită măsură, prin aportul în aminoacizi adus de consumul de linte sau mazăre. Important pare să fi fost și rolul bisericii, care prin evanghelizarea în profunzime a contribuit la diminuarea folosirii practicilor contraceptive și a infanticidului.

Creșterea demografică avea însă să se încetinească de pe la începutul secolului al XIV-lea, pentru a se constata apoi, la mijlocul aceluiași secol, o cădere dramatică datorită Marii Ciume

4.3. Aspecte tehnologice în secolele X-XIV

Perfecționarea tehnicii agrare

Creșterea populației este în strânsă legătură cu îmbunătățirea tehnicilor, în special cele legate de cultivarea pământului. Plugul greu, care permite lucrări de mai bună calitate, se răspândește pe arii tot mai mari, contribuind la creșterea randamentelor. Răspândirea noilor sisteme de atelare a animalelor, ca și a folosirii potcoavelor, contribuie de asemenea la creșterea productivității.

Plugul tras de cai permite creșterea productivității

Figura 4. 1. Folosirea colierului rigid pentru atelarea animalelor, sec. XIII

Generalizarea asolamentului trienal

Generalizarea pe scară largă a asolamentului trienal, care permite obținerea a două recolte pe an oferă o mai bună garanție împotriva foametei, iar pe de altă parte, poate conduce în unele zone la răspândirea cailor inclusiv ca animale de muncă, și nu doar de luptă. În zonele mediteraneene, unde clima prea caldă și uscată nu permite cultivarea cerealelor de primăvară, se recurge la culturi de graminee sau leguminoase, care să ofere de asemenea o diversificare a hranei.

Figura 4. 2. Secerișul grâului, sec XIV

Figura 4. 3. Cultura viței de vie

Folosirea unor instalații mai complexe

Tot în rândul perfecționărilor tehnice trebuie amintit recursul mai frecvent la morile de apă, care, înlocuind râșnițele de mână, eliberează o parte a forței de muncă, mai ales feminină, pentru alte activități. Înmulțirea morilor de apă, instalații tehnice necesitând mari investiții, trebuie legată însă și de fenomene sociale și politice, precum răspândirea senioriilor, unde seniorul îi silește pe țărani la respectarea unor monopoluri, precum folosirea morii, cuptorului sau teascului său

Randamente scăzute

pentru vin sau ulei. Forța apei mai este folosită pentru prelucrarea fierului, mai ales începând din sec. al XII-lea, ca și pentru punerea în mișcare a fierăstraielor (din sec. al XIII-lea). Din sec. XII-XIII încep să se răspândească și morile de vânt, mai ales în zonele de coastă, unde captarea energiei eoliene era mai ușoară.

În pofida acestor perfecționări tehnice, randamentele rămân în general slabe, nedepășind 4-5 la 1 decât în cazuri excepționale. O anumită creștere a producției de cereale se constată totuși, deoarece aceasta era cerută de creșterea numărului de oameni, și deci resorturile acestei creșteri trebuie căutate nu în dezvoltarea intensivă, ci în cea extensivă.

Pentru aristocrație, o posibilitate de îmbogățire a hranei și de diversificare a acesteia o reprezintă vânătoarea. Aceasta nu este doar un mijloc de procurare a hranei, ci și un divertisment aristocratic, și un antrenament în vederea războiului :

Figura 4. 4. Vânătoare cu câini, miniatură

4.4. Colonizarea rurală

Colonizarea rurală sporește suprafața terenurilor agricole exploatate

Creșterea demografică ce nu era susținută de inovații tehnologice prin care să fie posibilă o agricultură intensivă, creșterea obligațiilor impuse țăranilor, cucerirea de noi teritorii de către unele state creștine au antrenat o vastă mișcare de populație în Europa. Este vorba de așa numita colonizare rurală, care începe în unele zone din a doua jumătate a secolului al X-lea și continuă până către sfârșitul secolului al XIII-lea, cu un maximum în secolele XI-XII. Aceasta are mai multe aspecte: poate fi vorba de lărgirea, mai ales prin defrișare sau desecare a unor zone de locuire mai vechi, sau poate consta în întemeierea unor localități noi. De asemenea, se poate vorbi de inițiativă individuală, țărănească, prin care bucăți de pădure sunt defrișate cu sau fără știrea seniorului, și poate fi vorba de inițiativă senioriale sau ale autorității politice. Astfel de inițiativă pe care le putem cataloga drept politice se constată în Peninsula Iberică, în condițiile Reconquistei, unde în urma retragerii arabilor și pentru consolidarea propriei stăpâniri, regii creștini din Aragon, Castilia, Portugalia atrag țăranii din zonele învecinate, mai ales din Franța. Regii englezi încep din secolele XI-XII colonizări în Țara Galilor, Scoția sau Irlanda, cu elemente anglo-saxone, normande sau flamande, având drept scop întărirea puterii lor asupra acestor zone cu populație celtică nu în întregime supusă. De asemenea, o anumită colonizare rurală, chiar dacă pe scară mai mică, se constată și în regatele creștine întemeiate în Palestina în urma cruciadelor.

Dar cel mai cunoscut exemplu de colonizare rurală în care motivațiile politice și cele economice sunt strâns împletite este cel al elementelor germanice către est, în lumea slavă, maghiară și românească, așa numita *Ostsiedlung*. S-a putut estima că în urma acestor mișcări de populație, circa 200 000 de persoane și-au părăsit în această perioadă locurile de baștină din spațiul german îndreptându-se spre răsăritul Europei.

În general, atunci când era vorba de o inițiativă seniorială care viza atragerea de coloniști care să pună în valoare pământurile necultivate sau insuficient folosite, se apela la intermediari, numiți în documente *locatores*, care în schimbul aducerii de țărani care să contribuie la amenajarea solului primeau o serie de privilegii. Ei beneficiau de suprafețe mai mari de pământ, și în general deveneau conducătorii noilor comunități, primarii satelor astfel întemeiate. În ceea ce-i privește pe țărani, aceștia primeau o bucată de pământ pe care erau obligați să o pună în valoare într-un anumit număr de ani, beneficiind la început de o scutire de obligații a cărei perioadă varia, în funcție de zonă, de la unu la zece ani. Cel mai important lucru era însă libertatea personală care li se oferea în zonele de colonizare și care putea fi un magnet suficient de puternic pentru a-i determina să-și părăsească familiile sau gospodăriile și să se avânte într-o întreprindere nu lipsită de riscuri.

Extinderea suprafețelor cultivate permite creșterea producției

Figura 4. 5. Munci agricole, sec. XII

4.5. Instituțiile feudo-vasalice

Beneficiul – danie necondiționată

În lumea medievală, redevenită în mare măsură rurală, și în care circulația monetară s-a redus foarte mult, pământul reprezintă cea mai sigură bogăție și constituie cel mai frecvent folosit mijloc pentru a recompensa serviciile aduse. În schimbul slujbelor care le-au fost prestate, regii merovingieni fac danii în pământuri apropiatilor lor, pentru a-și asigura credința acestora și a-și spori autoritatea asupra lor. Dar cum aceste danii sunt cel mai adesea necondiționate, și făcute pentru slujbe trecute, credința celui ce le-a primit există atâta vreme cât se mai găsește la dispoziția regelui pământ din care să facă noi

<p>Vasalitatea – slujba militară prestată de un om liber unui senior</p>	<p>daruri. În momentul în care fondul funciar este epuizat, regii își pierd autoritatea, așa cum s-a întâmplat cu ultimii merovingieni, care din pricina neputinței de a se impune au fost denumiți "regi trândavi". Numele sub care este cunoscută această danie necondiționată este beneficiu, de la cuvântul latin <i>beneficium</i>, care însemna "binefacere".</p> <p>În epoca francă, practica prin care un om liber intra în serviciul unui personaj important este cunoscută sub numele de <i>vasalitate</i>. Cel ce intră în slujba cuiva, oferindu-i serviciile sale și supunerea sa desăvârșită, începe să fie numit <i>vasal</i>. Cel care îl ia sub protecția sa, asigurându-i și mijloacele de subzistență poartă numele de <i>senior</i>. Legătura între cei doi este una personală, întărită prin jurământ, astfel încât să garanteze că vasalul își va îndeplini obligațiile, în general militare, iar seniorul îi va asigura existența, întreținându-l la curtea sa, oferindu-i hrană, haine, arme și alte daruri.</p>
<p>Fieful sau feudul – concesiunea funciară condiționată de îndeplinirea slujbei vasalice</p>	<p>În secolul al VIII-lea, pentru întreținerea vasalului începe să fie cedată o bucată de pământ, numită în acte <i>beneficiu</i>, apoi <i>fief</i> sau <i>feud</i>. Se constată deci fuzionarea celor două instituții, până atunci separate, beneficiul și vasalitatea. Vasalii încep astfel să fie <i>casati</i>, adică înzestrați cu gospodărie proprie și nu întreținuți la curtea seniorului lor.</p>
<p>Ceremonia intrării în vasalitate</p>	<p>Ca să facă față unor probleme noi, precum pericolul reprezentat de invaziile arabe, majordomul Carol Martel recurge la acordarea de beneficii pe scară largă luptătorilor săi, de această dată condiționându-le de prestarea slujbei militare.</p>
<p>Omagiul</p>	<p>Stabilirea relațiilor vasalice, într-o societate care folosește prea puțin scrisul, este exprimată printr-o ceremonie publică, menită să rămână în memoria celor care au asistat. Aceasta este alcătuită din acte riguros codificate, care presupun un ansamblu de comportamente simbolice (gesturi și cuvinte) ale celor doi participanți. Ceremonia intrării în vasalitate cuprinde <i>omagiul</i>, act prin care vasalul îngenunchează în fața seniorului, și, punându-și mâinile împreunate în mâinile acestuia, în semn de supunere, declară că vrea să devină "omul" lui. Seniorul trebuie să-i strângă mâinile, în semn de acceptare și de asigurare a protecției, apoi cei doi se sărută pe buze, pentru a marca înțelegerea și a arăta că ea s-a făcut între oameni egali.</p>
<p>Jurământul de credință</p>	<p>vasalul trebuie să depună un <i>jurământ de credință</i> față de seniorul său, pe Evangheliile sau pe sfinte moaște, obiecte sfințite menite să</p>
<p>Investitura fiefului</p>	<p>întărească forța cuvintelor rostite. În final, seniorul dă vasalului <i>investitura fiefului</i>, care constă din înmânarea unui obiect simbolic (sceptru, steag, nua, sabie, bucată de pământ, etc.) care desemnează feudul ce va intra astfel în posesia vasalului. Vasalul poate primi nu doar pământ, ci și alt fel de venituri, cum ar fi dreptul de a percepe anumite vămi sau taxe, important fiind doar ca seniorul să-i pună la dispoziție mijloace prin care acesta să se întrețină și să-și procure armamentul, din ce în ce mai costisitor (cal, zale, armură, spadă, lance, etc.), care-i era necesar pentru a-și îndeplini funcția militară.</p>

Figura 4. 6. Omagiu feudal, sec. XIV

Descrierea clasică a ritualului intrării în vasalitate

Omagiu vasalic la 1127 - Galbert de Bruges, *Histoire du meurtre du Charles le Bon*

În 7 ale idelor lui Aprilie¹, joi, omagiile au fost aduse comitelui²; și aceasta s-a îndeplinit după formele determinate pentru a jura credință și fidelitate în ordinea următoare. În primul rând, au făcut omagiul astfel:

Contele l-a întrebat dacă vrea să devină omul lui întru-totul și acesta a răspuns "vreau", apoi și-a pus mâinile lui împreună în cele ale comitelui, care i le strânge; apoi se unesc printr-un sărut.

În al doilea rând, cel ce făcuse omagiu a jurat credință cu aceste cuvinte: "făgăduiesc pe credința mea să fiu credincios din această clipă comitelui Wilhelm și să- i păstrez pe deplin și împotriva tuturor omagiul meu, cu bună credință și fără înșelăciune".

În al treilea rând, a jurat aceasta pe moaștele sfinților.

Apoi, cu nuiua pe care o ținea în mână, comitele le-a dat investiturile tuturor celor care îi prestaseră omagiu, îi promisese credință și de asemenea îi făcuseră jurământ.

(B. Murgescu, coord., *Istoria lumii în texte*, București, 1999, p. 97)

Drepturi și obligații reciproce

Legătura stabilită între cei doi printr-un astfel de *contract vasalic* este personală, și trebuie reînnoită la moartea uneia dintre părți. Aceasta înseamnă și că feudul rămâne de drept în proprietatea seniorului, vasalul având asupra lui doar drepturi de posesie și de folosință. În fapt însă, feudul se va transmite ereditar în familia vasalului, cu condiția ca urmașii acestuia să presteze la rândul lor omagiu și jurământ de credință seniorului.

Contractul vasalic creează drepturi și obligații reciproce. Vasalul are față de seniorul său îndatoriri negative: de a nu-i prejudicia în vreun fel bunurile, persoana, familia și onoarea, și îndatoriri pozitive, rezumate în formula *sfat și ajutor* (*consilium et auxilium*).

¹19 aprilie 1127

²Comitele Wilhelm de Flandra

Obligațiile vasalului :

Sfatul presupunea o serie de obligații ale vasalului, precum :

- de a-l asista pe seniorul său când acesta împărțea dreptatea în tribunalul seniorial
- de a-l ajuta să găsească soluții în situații dificile, ca de exemplu în timpul luptelor
- de a fi prezent la castel în ocazii solemne, cum ar fi depunerea omagiului de către alți vasali.

Consilium

Auxilium

Ajutorul este în principal de două feluri:

- bănesc
  1. răscumpărarea seniorului căzut prizonier ;
  2. armarea drept cavaler a primului fiu ;
  3. căsătoria primei fiice ;
  4. plecarea seniorului în cruciadă.
- militar.

Ajutorul militar constă în sprijinul armat dat de vasal seniorului său ori de câte ori acesta avea nevoie, dar cu trecerea timpului, beneficiind și de încercările bisericii de a limita războaiele, acest sprijin a fost restrâns la participarea timp de 40 de zile pe an la o campanie. Posibilitatea vasalului de a părăsi lupta în momentul când considera că și-a îndeplinit obligația militară făcea ca trupele recrutate pe acest principiu feudal să fie lipsite de disciplină și de coeziune.

Vasalii se prezentau la luptă în echipament de cavaler

Figura 4. 7. Cavaler, inițială ornată

Obligațiile seniorului

La rândul său, seniorul are unele obligații față de vasal:

- să-i pună la dispoziție mijloace de întreținere și să nu-l lipsească în mod nejustificat de ele;
- să-i ofere protecție, sprijin armat și bănesc la nevoie.

Încălcarea contractului feudo-vasalic

În cazul în care vasalul își încalcă obligațiile asumate, este considerat trădător (*felon*), iar feudul poate fi reluat de senior. Dacă acesta din urmă își nedreptățește grav vasalul, atentând la viața sa ori a familiei sale, la onoarea soției, sau refuzând să-l ajute la nevoie, acesta poate rupe jurământul de fidelitate, păstrând feudul și depunând jurământ seniorului său. Dacă nu există un senior suprem, atunci el poate păstra feudul ca *alodiu*, adică liber de obligații vasalice.

Piramida feudală

În cazul în care vasalul își încalcă obligațiile asumate, este considerat trădător (*felon*), iar feudul poate fi reluat de senior. Dacă acesta din urmă își nedreptățește grav vasalul, atentând la viața sa ori a familiei sale, la onoarea soției, sau refuzând să-l ajute la nevoie, acesta poate rupe jurământul de fidelitate, păstrând feudul și depunând jurământ seniorului său. Dacă nu există un senior suprem, atunci el poate păstra feudul ca *alodiu*, adică liber de obligații vasalice.

Problema cea mai mare a sistemului creat de relațiile feudo-vasalice este însă aceea că prin caracterul lor personal, creează o ruptură între monarh și masa supușilor săi, care își vor asculta proprii seniori în detrimentul regelui, suveran pentru toți, dar suzeran (senior) doar pentru vasalii săi direcți. Aceasta a condus la fenomene de fragmentare a autorității politice în regat, crearea principatelor teritoriale care marchează o parte importantă a istoriei medievale europene.

Figura 4. 8. Zâna Melusine, plasată de legendă la originea dinastiei conților de Lusignan

Figura 4.9. Castelul din Richmond, Anglia

4.6. Structurile senioriale

Senioria – rețea de puteri și drepturi asupra oamenilor și a bunurilor

În anumite cazuri, creșterea producției a putut fi determinată de o creștere a cererii din partea marilor proprietari de pământuri, în condițiile stabilirii structurilor senioriei. Aceasta poate fi definită ca o rețea de puteri și de drepturi asupra oamenilor și bunurilor, deci ca un raport de dominație socială. Marile domenii aveau acum reședințe întărite ale stăpânilor (*castra, castella*), cu rol în protecția împotriva năvălitorilor dar și în supunerea locuitorilor față de autoritatea seniorului.

Castelul seniorial, instrument al dominației sociale

Figura 4. 9. Castelul Forges, sec. XV

Seniorii dețin puteri judiciare și financiare

În condițiile declinului autorității politice a monarhilor, stăpânii de domenii preiau pe seama lor puterile judiciare și financiare ale acestora. Dreptul de *ban* - a porunci, a constrânge și a pedepsi pe cei ce trăiesc pe domeniile lor - îi caracterizează pe mulți dintre seniori. În virtutea acestuia, obligațiile țăranilor cresc și se diversifică. De asemenea, creșterea pretențiilor seniorilor este legată de definirea unui mod de viață aristocratic, presupunând un consum de prestigiu (daruri și contra daruri, banchete, achiziționarea unor obiecte de lux, etc.) alături de cheltuielile necesare ducerii războaielor private.

Diminuarea rezervei senioriale

Deoarece se constată o anumită diminuare a rezervei senioriale în favoarea loturilor date în folosință țăranilor, în condițiile creșterii presiunii demografice, obligațiile în muncă sunt în această perioadă mai puțin importante decât cele în produse sau bani. Țăranii sunt supuși monopolurilor senioriale de care am vorbit, fiind obligați să folosească instalațiile tehnice ale stăpânului domeniului contra unei plăți (în bani sau produse). De asemenea, cei lipsiți de libertate personală nu pot părăsi domeniul fără aprobarea seniorului, nu-și pot lăsa moștenire bunurile (dreptul de *mână moartă*) și nici nu se pot căsători în afara acestuia fără voia stăpânului (dreptul de *foris mariagium*).

Obținerea vinului face necesar apelul teascului seniorului

Figura 4. 10.
Culesul viei,
capitel

Reglementarea căsătoriei șerbilor și împărțirea descendenților acestora, 1196

Căsătoria șerbilor este strict controlată de stăpânii dornici să-și păstreze forța de muncă și să beneficieze și de descendenții celor dependenți

Gautier, prin mila lui Dumnezeu abate al bisericii Saint- Lucien din Beauvais, și tot capitul³ sus- zisului loc, către toți aceia la care vor ajunge aceste scrisori, salutare întru Domnul . Noi vă facem cunoscut că o neînțelegere ne-a opus multă vreme bisericii de la Saint- Denis pentru anumiți oameni, adică Dreu le Vinier din Haudivillers și frații și surorile lui, Guiard, primar din Haudivillers și surorile lui, doi frați din Laversines, care își spuneau toți oameni ai Sfântului Denis. În cele din urmă, (...) ne-am înțeles în felul următor. Lăsăm cu totul bisericii de la Saint Denis pe zisul Dreu și toți moștenitorii coborâți din el. Cât despre frații lui Dreu, surorile și toți ceilalți pe care i-am pomenit mai sus, îi lăsăm de asemenea pentru vecie bisericii de la Saint Denis, dar vom avea în schimb pe unul sau pe una dintre moștenitorii descendenți din ei, cel sau cea pe care vom dori să primim. Și dacă în rest, femeile noastre se căsătoresc cu bărbații de la Saint Denis sau dacă invers, bărbații de la

³ Comunitate de canonici.

Saint Denis cu femeile noastre, noi dorim și stabilim de comun acord că toți moștenitorii proveniți dintr-o asemenea uniune vor urma neapărat condiția mamei lor, mai puțin unul sau una, la dorința și la voința bisericii de care aparține tatăl, care va rămâne cu totul sub condiția tatălui, drept compensație pentru pierderea tatălui.

Pentru ca această înțelegere să rămână sigură și de nezdruccinat, am trimis la biserica de la Saint Denis scrisorile noastre cu pecetea capitului nostru. Dat în anul Întrupării Domnului 1196.

(B. Murgescu, coord., *Istoria lumii în texte...*, p. 93.)

Toate aceste obligații sporite față de perioadele anterioare presupun creșterea eforturilor țăranilor pentru a mări o producție din care o parte din ce în ce mai importantă trebuie destinată pieței, pentru a se obține banii ceruți de seniori.

Figura 4. 11.
Depozitarea
recoltei în
hambarul
seniorului

Estout du Bois -Obligațiile țăranilor din Verson (sec. al XIII- lea)

Tabloul
obligațiilor în
muncă și în
produse

Lui Dumnezeu mă plâng, și sfântului Mihai, trimisul regelui din ceruri, în numele țăranilor din Verson.

Prima sarcină din an⁴ o datorează la Sfântul Ion⁵. Trebuie să cosească fânul, să-l adune și să-l strângă, și să-l așeze în mijlocul câmpurilor. După ce l-au strâns, trebuie să-l ducă la conac. După ce li s-a spus aceasta, (...) îl depozitează.

Ei fac un timp acest serviciu, după care trebuie să curețe șanțul. Fiecare merge aici cu furca pe umăr să curețe bălegarul (...).

Dacă pământurile lor sunt supuse dijei, nu vor duce deja snopii; se vor duce să cheme pe zeciuitor, pe care îl aduc cu mare durere. Dacă țăranul greșește socoteala, zeciuitorul îl face de rușine și îi ia o mare amendă (...). După aceea, partea seniorului se încarcă în căruță, (...), iar aceasta merge la hambarul zeciuielii. Grâul său rămâne de cealaltă parte, în voia vântului și-a ploii. Pe țăran îl îngrijorează foarte rău grâul său care zace pe câmp, unde paguba e așa de mare. Cât se poate de repede merge la hambar, unde i se ia o mare amendă dacă

⁴ este vorba de anul bisericesc, început la 1 martie

⁵ 24 iunie

are vreun snop pierdut, căzut pe câmp sau pe uliță. După aceea vine (...) Sântă Măria din septembrie⁶, care prilejuește darea din porci. Dacă țăranul are 8 purcei, el îi va păstra pe cei doi mai frumoși; cel care îi urmează este al seniorului, care nu îl va lua pe cel mai rău, și de asemenea, pentru cei în plus, trebuie să plătească un dinar⁷. Și pe urma vine Sfântul Dionisie⁸, de care țărani sunt înspăimântați, pentru că îi face să plătească cenzul, care îi îngrijorează. După care datorează darea pentru împrejmuirea ogorului propriu, fiindcă fac mari îngrădituri când treieră orzul și celălalt grâu. (...) . După aceasta datorează robota. Când pământul va fi împărțit în ari⁹, vor căra grâul în hambar. Trebuie să semene și să grăpeze fiecare un acru în partea sa. După care ei datorează un jambon Sfântului Andrei¹⁰, patronul șuncilor (...). De Crăciun datorează răcitură; dacă nu sunt bune și fine, prepozitul le va lua un zălog. După aceea datorează darea pentru bere; fiecare trebuie să dea din orz 2 sau 3 litri, și din grâu un sfert de modiu¹¹. După care sunt supuși monopolului cuptorului, care este cel mai rău. Când femeia țăranului se duce aici (...), deși plătește și coptura sa, și plăcinta, și turta cu usturoi, brutăreasa, care este foarte mândră și trufașă, tot mai mormăie, iar brutarul se strâmbă și jură (...) pe Dumnezeu că cuptorul va fi prost încins, și pâine bună nu va mânca, totul va fi crud și rău făcut.

Doamne, fie să afli că în lume nu cunosc oameni mai înrobiți decât țărani din Verson (...).

(B. Murgescu, coord., *Istoria lumii în texte...*, p. 94.)

Test de autoevaluare 4.1.

1. Pe baza textului, identificați trei obligații în muncă și trei în natură ale țăranilor din Verson față de seniorul lor.

.....
 .....

2. Ce tip de repere sunt folosite pentru a marca momentele îndeplinirii sarcinilor feudale? De ce?

.....
 .....

Fiecare element al răspunsului este notat cu 2 puncte (șase pentru 1. și patru pentru 2.). Testul este promovat dacă s-au obținut minimum 6 puncte din 10 posibile.

Răspunsurile se găsesc la pagina 73.

⁶ 8 septembrie.

⁷ monedă de argint, a 12- a parte dintr- un sou.

⁸ 9 octombrie.

⁹ pentru a atribui fiecăruia suprafața care trebuie lucrată.

¹⁰ 30 noiembrie.

¹¹ veche măsură de capacitate (18 hectolitri).

4.7. Structuri sociale

Cele trei ordine

Definirea aristocrației

Clericii din perioada evului mediu clasic elaboraseră o concepție tripartită asupra societății, alcătuită din trei ordine cu funcții diferite: clericii sau cei ce se roagă (*oratores*), cavalerii sau cei ce se luptă (*bellatores*), țăranii sau cei ce muncesc (*laboratores*). Este o structură imaginară, corespunzătoare unei societăți rurale în care încă nu există un loc bine definit pentru meșteșugar sau negustor. De asemenea, este o structură în care primul loc este ocupat de clerici, care ar trebui să conducă întreaga societate.

Figura 4.12. Regele Eduard al II-lea visează că este amenințat de cele trei ordine ale regatului

În realitate, în fruntea societății se află o aristocrație din care fac parte și clerici și laici, alcătuiind categoriile privilegiate. **Aristocrația laică** se definește din ce în ce mai bine după anul 1000, când de la vechea structură în care rudenia se socotea pe o scară foarte largă, și pe linie feminină ca și pe cea masculină, se trece la stabilirea rudeniei pe linie strict masculină. Treptat, moștenirea bunurilor familiei revine doar primului născut de sex masculin, ceilalți copii fiind obligați să-și găsească alte plasamente, intrând în rândul clerului sau încercând să facă avere pe cont propriu, cu arma. Acesta este un prim pas în definirea unei nobilimi, a cărei calitate este dată de sânge, iar nu de avere sau de merite. Pe de altă parte, în rândul clasei dominante se conturează categoria cavalerilor, războinici cărora biserica reușește să le impună un ideal însuflețit de etica religioasă. Transformați în *milites Christi*, ei n-au luptat probabil niciodată pentru apărarea celor năpăstuiți, așa cum li se pretindea, dar au pornit de la sfârșitul secolului al XI-lea să elibereze sfântul Mormânt din mâinile musulmanilor.

Reprezentanți ai aristocrației

Figura 4. 13. Cavaler, sec : XIII

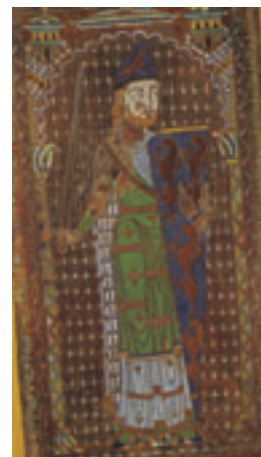

Figura 4. 14. Godefroy de Anjou

Clerul începe să se recruteze și din categoriile neprivilegiate

Clerul înalt este alcătuit în continuare din descendenți ai familiilor aristocratice, dar cel de rând poate proveni și din rândurile țăranilor sau ale orășenilor. Mai ales după 1200, o dată cu dezvoltarea universităților care formează în primul rând oameni ai Bisericii, clerul se recrutează în măsură mai mare și din categoriile neprivilegiate. În secolul al X-lea și la începutul celui de-al XI-lea avem de-a face cu un cler profund impregnat

Țărănimea este neomogenă

de idealurile vieții laice, pe care doar reforma gregoriană reușește să-l aducă la o mai clară definire a specificului său în raport cu celelalte categorii.

Țărănimea reprezintă cea de-a treia categorie a organismului social imaginat de clericii medievali. Ea este însă departe de a fi pe atât de omogenă pe cât păreau ei să afirme. La începutul perioadei mai întâlnim o țărănime liberă, destul de puțin numeroasă în condițiile avansului procesului de aservire. Desfășurarea colonizării rurale are ca efect printre altele și crearea de așezări ai căror locuitori se bucură de libertate personală, deci putem constata în timp o multiplicare a celor liberi. Spre sfârșitul perioadei care ne interesează încep să apară, foarte timid însă, eliberările din șerbie, care vor caracteriza secolele următoare.

Există apoi diferitele categorii de țărani dependenți. Situația cea mai grea o au țărani aflați în dependență personală față de senior, care sunt legați de glie, neputând să-și părăsească satul, și care trebuie să-și răscumpere de la acesta dreptul de a se căsători în afara domeniului sau de a-și lăsa moștenire bunurile. În cazul în care fug pot fi căutați și revendicați de seniorul lor, dacă sunt găsiți. O soluție de a-și găsi libertatea este deci să fugă atât de departe încât să nu mai poată fi ajunși din urmă sau să se refugieze în orașele recent renăscute al căror aer respirat un an și o zi îi face liberi.

Există și categoriile intermediare ale țăranilor liberi din punct de vedere juridic dar dependenți din punct de vedere economic de seniorul care le-a încredințat un lot de pământ. Aceștia au libertate de mișcare, dar legătura lor cu pământul este mai slabă decât în cazul șerbilor, care au garanția deținerii unui lot de pământ în schimbul dependenței lor personale. Din rândurile acestor țărani liberi din punct de vedere juridic se recrutează probabil o mare parte a forței de muncă a celor angajați contra cost pentru diferite lucrări sezoniere, pe care ni-i înfățișează documentele, mai ales începând din secolele XII-XIII.

Figura 4. 15. Țărani la munci agricole, sec. XI

Alte categorii sociale

Pe lângă aceste categorii clasice, trebuie să-i mai amintim pe **meșteșugari** și **negustori**, a căror înmulțire se leagă de renașterea urbană începută și ea de prin sec. al X-lea, ca și unele categorii de liberi profesioniști, tot de la oraș, precum medicii, profesorii, notarii.

Revigorarea
comerțului
conduce la
definierea
negustorilor

Figura 4.16. Scenă comercială

4.8. Criza secolului al XIV-lea

Primele semne
ale crizei

Încă de la începutul secolului al XIV-lea apar semne care anunță încetarea creșterii economice înregistrate în Europa apuseană în ultima vreme și chiar apariția unei noi crize. În primul rând, clima pare să se fi schimbat în nord-vestul Europei, devenind mai umedă, mai rece și mai instabilă, cu consecințe asupra recoltelor care sunt mai slabe, iar în anumiți ani chiar dezastruoase. Apoi, se constată o anumită epuizare a pământurilor, mai ales a celor de slabă calitate, puse în valoare mai târziu, în urma presiunii demografice. Pe aceste terenuri, randamentele erau mai slabe, dar se mențin și zone cu randamente mai înalte, ceea ce nu oferă însă soluții pentru evitarea tuturor problemelor. Consecința acestor schimbări este frecvența perioadelor de foamete, care în unele regiuni ale Occidentului sunt prezente cam la fiecare doi ani. De exemplu, marea foamete dintre 1315-1317, prelungită în unele zone până în anii '20 ai secolului, a determinat o mortalitate de 6-15%, în funcție de regiuni. Complementul obligatoriu al perioadelor de lipsuri și al schimbărilor climatice a fost răspândirea epidemiilor și a epizootiilor, care lovesc oameni și animale, fragilizând și mai mult echilibrul economic și demografic. O astfel de epidemie, cu consecințe extrem de grave, a fost cea de tifos din anii 1322-1323. Drept urmare, creșterea demografică din ultimele secole nu numai că se oprește, dar începe și un anumit recul, datorat creșterii mortalității, reducerii natalității și scurtării speranței de viață. Condițiile de viață ale oamenilor obișnuși sunt înrăutățite și mai mult de creșterea fiscalității în statele pornite pe calea centralizării sau angrenate în confruntări militare de amploare, precum războiul de 100 de ani. Stângăciile inerente începutului unei fiscalități de stat, ineficiența și inechitățile prelevării impozitelor lovesc în diferite categorii ale populației, dar cei mai afectați sunt cei aflați deja în dificultăți economice, datorită recoltelor proaste din unii ani, prăbușirii prețurilor la produsele agricole în alții sau nivelului scăzut al salariilor.

Semnele crizei sunt arătate și de faptul că negustorii încep să aibă rezerve în a risca în întreprinderi comerciale la mare distanță, preferând să se "sedentarizeze" și chiar să investească în pământ, cumpărându-și eventual și titluri nobiliare și renunțând la viața activă.

O explicație globală pentru toate aceste fenomene este greu de dat. Unii istorici au vorbit de o criză de sistem a feudalismului. Alții au propus o explicație bazată pe funcționarea mecanismului agro-demografic. Este posibil ca la sfârșitul secolului al XIII-lea să se fi atins

pragul posibil al creșterii demografice la nivelul respectiv de dezvoltare tehnologică, și în consecință să se fi manifestat factorii de corecție negativă care au determinat scăderea populației europene. Cel mai agresiv dintre acești factori de corecție negativă a fost, neîndoind, Marea Ciumă de la mijlocul secolului.

Dispariția ciumei din Europa, probabil din secolul al VIII-lea, fusese unul dintre factorii favorizanți ai creșterii demografice din perioada următoare. Boala continua însă să se manifeste în Asia centrală, de unde a fost adusă de mongoli spre apus, germenii patogeni urmând și ei drumurile devenite mai ușoare datorită impunerii așa-numitei "pax mongolica". Venețienii și genovezii, intrați cu ocazia asediului Caffei în contact cu mongolii, în rândul cărora se declanșase epidemia, au dus boala la Constantinopol, de unde aceasta s-a răspândit rapid, urmând drumurile comerciale, în Balcani, Egipt, Sicilia, porturile italiene. De aici a trecut în Franța, care a transmis-o Angliei, în special datorită celor ce luptau pe continent în războiul de 100 de ani. Epidemia s-a răspândit apoi și în Germania și Scandinavia. Cele mai afectate au fost orașele și în general zonele bine populate, deoarece boala se transmitea cu deosebită rapiditate în aglomerările umane. De asemenea, comunitățile închise, de genul mănăstirilor, o dată infectate, puteau fi distruse aproape în întregime. Curtea papală situată atunci la Avignon a fost decimată de molimă. Caracterul devastator al epidemiei a fost datorat fondului pe care boala s-a declanșat, cu organisme slăbite de foametea și de bolile din perioada anterioară. Pe de altă parte, nu se cunoșteau mecanismele transmiterii ciumei, nu se știa că agenții patogeni erau purtați de puricii de pe șobolani, și tratamentele încercate la vremea aceea nu aveau nici o eficacitate. Boala se transmitea prin contact fizic direct, dar și prin atmosferă, iar oamenii epocii, în momentul în care se declanșa epidemia, se adunau să se roage în comun în biserici, ceea ce favoriza, evident, și mai mult răspândirea ciumei.

În iconografie se dezvoltă teme macabre, inspirate de ravagiile molimei

Figura 4. 17. Triumful morții, frescă

Figura 4. 18. Dans macabru

Prăbușire demografică datorată Marii Ciume

Consecințele epidemiei de ciumă de la 1346-1351 au fost extrem de grave. Nu avem date globale, dar pe baza mărturiilor de epocă și a estimărilor parțiale, se presupune că pierderile demografice înregistrate în Europa s-au plasat între un sfert și o treime din populație. Prăbușirea demografică a fost atât de catastrofală, încât a fost nevoie de aproximativ un secol și jumătate pentru a se reveni la nivelul de la începutul secolului al XIV-lea. Pierderile au fost agravate și de faptul că epidemia nu a dispărut, puseuri izolate revenind la fiecare câțiva ani. În Europa apuseană, ciuma a rămas activă până în secolul al XVIII-lea, iar în cea de est, până în secolul al XIX-lea, cu consecințele negative asupra creșterii demografice și economice.

Urmările Marii Ciume

Urmările Marii Ciume au fost foarte variate, depinzând foarte mult și de zona de referință. În plan psihologic, efectul a fost devastator, pierderile de vieți omenești la care au fost martori făcându-i pe supraviețuitori să considere moartea o prezență cotidiană în existența lor. Nu întâmplător, începând din această epocă se răspândește motivul artistic al Dansului Macabru, care exprimă conștiința unei existențe precare, aflată la cheremul Morții. Reacțiile, mai ales în timpul epidemiei, au fost foarte diverse, de la renunțarea la bunurile pământești și dedicarea rugăciunii, în speranța salvării, dacă nu a trupului, cel puțin a sufletului, până la dedarea la o viață de desfrâu, în ideea că trebuie trăit repede și intens atât cât se poate.

Pe plan economic, căderea demografică bruscă a generat inițial o dezorganizare a activităților economice. În timp însă, oamenii rămași au reușit să se adapteze și să reia, chiar dacă la un nivel mai redus, activitățile economice. Într-un fel, soarta supraviețuitorilor chiar s-a putut îmbunătăți, deoarece penuria de forță de muncă putea determina creșterea salariilor. Bineînțeles, elitele au încercat să blocheze procesul, și în Anglia, încercarea acestora, prin apelul la regalitate, de a îngheța salariile la nivelul anterior ciumei, a fost una dintre cauzele declanșării răscoalei lui Watt Tyler. De asemenea, cum molima a afectat într-o măsură mai mică șeptelul, cei scăpați au putut să-și îmbunătățească alimentația, consumând mai multă carne decât la începutul secolului.

Scăderea numărului de oameni și dezorganizarea activității economice i-a afectat într-o măsură serioasă pe seniori, ale căror venituri scad. Pentru a remedia situația, ei încearcă să obțină mai mult de la țărani, sporind exploatarea, ceea ce generează însă conflicte violente, de tipul Jacqueriei din Franța, la mijlocul secolului al XIV-lea, sau al răscoalei de la 1381 din Anglia. Deși înfrânte, aceste răscoale au determinat pe termen mediu și lung înmulțirea eliberărilor din șerbie și îmbunătățirea relativă a situației țăranilor.

Figura 4. 19.
Țărani răsculați
ucid un senior,
miniatură, sec. XV

În concluzie, criza secolului al XIV-lea este un fenomen complex, Marea Ciură reprezentând numai unul dintre aspecte. Oprirea creșterii economice, reculul demografic, urmările psihologice și sociale au necesitat o perioadă îndelungată de refacere. Europa occidentală își relua treptat creșterea de-abia la mijlocul secolului al XV-lea, dar din acel moment avea să se instaleze în avangarda economică a lumii.

Test de autoevaluare 4.2.

I. Alegeți varianta corectă :

1. Termenul de feudalism provine de la cuvântul *feud* care desemnează :
  - a) castelul nobiliar ;
  - b) oastea cu care vasalul trebuia să-l sprijine pe senior;
  - c) posesiunea funciară condiționată pe care vasalul o primea în schimbul serviciilor vasalice.
2. Relațiile feudo- vasalice s- au conturat mai întâi în:
  - a) Anglia;
  - b) Franța;
  - c) Peninsula Iberică.
3. Beneficiul merovingian este:
  - a) O danie condiționată de îndeplinirea slujbei vasalice;
  - b) O danie necondiționată ;
  - c) Avantajul dobândit de nobil în turnir.
4. Vasalul care nu și-a îndeplinit obligațiile către senior este considerat:
  - a) Valvasor;
  - b) Alodiu;
  - c) Felon.
5. Asolamentul trienal este:
  - a) O practică agricolă ;
  - b) Un procedeu metalurgic;
  - c) Un tip de contract notarial.

II. Completați enunțurile următoare :

1. Rezerva ... este partea domeniului pusă în valoare direct de către proprietar.
2. Feudul liber de obligații vasalice se numește ...
3. Un vasal care jură credință mai multor seniori depune un omagiu ...
4. Răscoala izbucnită în Franța la mijlocul secolului al XIV-lea s-a numit ...
5. Prăbușirea demografică din a doua jumătate a secolului al XIV-lea a fost generată de....

III: Analizați conținutul celor două părți ale frazei și stabiliți legătura cauzală dintre ele marcând cu:

- A - dacă ambele sunt adevărate și există relație cauzală între ele
- B - dacă ambele sunt adevărate, dar nu există relație cauzală directă între ele
- C - dacă prima este adevărată și a doua este falsă
- D - dacă prima este falsă și a doua adevărată
- E - dacă ambele sunt false.

1. În evul mediu, rețeaua de drumuri a încetat să mai fie întreținută; transporturile pe apă sunt preferate celor pe uscat.
2. Seniorul este obligat să pună la îndemâna vasalului mijloace de întreținere; seniorul care își nedreptățește vasalul păstrează feudul ca alodiu.
3. Colonizarea rurală este generată de regresul demografic; sistemul de atelare a animalelor cu tracțiune pe piept a condus la o sporire a productivității muncii.
4. Senioria este o rețea de drepturi asupra bunurilor și oamenilor; șerbii au dreptul de a se căsători fără imixtiunea seniorului lor.
5. Ciurma a fost adusă în Europa de venețieni și genovezi; primele afectate au fost orașele comerciale.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimit prin poștă tutorelui.
- c. se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Pentru fiecare criteriu se atribuie 30 % din nota finală.

4. 11. Bibliografie :

Marc Bloch, *Societatea feudală*, Cluj, 1996

Georges Duby, Philippe Ariés, (coord), *Istoria vieții private*, vol. 2-3, București, 1995

G. D' Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, București, 2000

Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970

Jacques Le Goff, *Pentru un alt Ev Mediu*, București, 1986

Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa Apuseană*, București, 1974

Bogdan Murgescu, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, București, 1994

Unitatea de învățare Nr. 5

ORAȘUL MEDIEVAL

Cuprins

5.1. Obiective.....	75
5.2. Continuitate antică și geneză urbană medievală.....	75
5.3. Mișcarea comunală.....	77
5.4. Structura socială.....	79
5.5. Organizarea internă.....	80
5.6. Aspectul orașului medieval.....	81
5.7. Activități economice urbane.....	82
5.8. Corporațiile medievale.....	84
5.9. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare.....	86
5.10. Lucrare de verificare 5.....	87
5.11. Bibliografie.....	87

5. 1. Obiective

- Înțelegerea specificului procesului de renaștere urbană medievală;
- Analiza mișcării comunale și a consecințelor acesteia;
- Compararea obiectivelor comunelor urbane cu cele ale corporațiilor medievale.

5.2. Continuitate antică și geneză urbană medievală

Orașele decad la sfârșitul antichității

Imperiul roman la apogeul puterii se caracterizase prin urbanizarea spațiilor pe care le integrase între granițele sale. Cu criza secolului al III-lea și apoi datorită migrațiilor popoarelor germanice, orașele europene decad, mai ales în occident, în vreme ce Bizanțul reușește să-și păstreze mai bine vechea rețea urbană.

Pierderea funcției meșteșugărești și comerciale a orașelor

În pofida unei decăderi accentuate, în Occident nu e vorba de o dispariție totală a orașelor în Antichitatea târzie și evul mediu timpuriu. Acestea se păstrează mai bine în spațiul italian, unde erau profund înrădăcinate și de multă vreme. Se păstrează, de asemenea, acele orașe care în regatele barbare au funcții religioase și politice (sunt reședințe pentru episcopi sau pentru regi). Dintre sediile episcopale se disting Roma, vechea capitală, dar și alte orașe precum Milano, Tours, Sevilla, ș. a. Funcții de capitale ale regatelor barbare au jucat Ravenna și Pavia în Italia, Paris, Orleans, Soissons ori Toulouse în Galia, Toledo în Spania. Observăm deci că zonele de continuitate urbană sunt cele mediteraneene, care fuseseră și cele mai puternic urbanizate din Imperiul Roman. Ceea ce se atenuază până aproape de dispariție este funcția productivă și comercială a orașului, rolul său de centru meșteșugăresc și de schimb de mărfuri.

Progresul din lumea rurală conduce la revigorarea orașelor

Orașele intră într-o nouă etapă a dezvoltării lor odată cu progresul constatat în lumea rurală începând din secolele IX-XI. Creșterea producției agricole permite întreținerea unor categorii care nu se ocupă ele însele cu agricultura (sau se ocupă doar într-o mică măsură), precum meșteșugarii și negustorii. Creșterea populației, bazată pe această sporire a posibilităților de a obține mai multă hrană, conduce la întemeierea de noi așezări și creează o cerere de produse meșteșugărești. O dată cu creșterea cantitativă și calitativă a schimburilor comerciale constatăm o revigorare a orașelor în zonele unde acestea existau deja și crearea unora noi acolo unde lipseau sau erau în număr insuficient.

Nucleul unui viitor oraș

Nucleele viitoarelor orașe pot fi reprezentate de o mănăstire sau un castel feudal care oferă protecție datorită zidurilor lor, sau în cazul cel mai fericit, de un centru politic și administrativ, care, prin numărul mai mare al celor care locuiesc acolo, oferă piață de desfacere pentru diferite produse și îi atrage să se așeze în apropiere pe feluriți meșteșugari și negustori. Un iarmaroc cu renume sau un pod vestit prin posibilitățile de schimb ce au loc în preajmă, o întretăiere de drumuri de negoț, un port activ pot constitui de asemenea atracții pentru cei ce vor să-și vândă marfa și care sfârșesc prin a se așeza acolo. Astfel se creează orașe noi în nordul, centrul și răsăritul Europei, în spațiul german, scandinav, slav, maghiar sau românesc, alături de care continuă să existe, înviorate, vechile orașe mediteraneene.

Formarea orașului Bruges (a doua jumătate a secolului al IX-lea)

Drept urmare, pentru nevoile oamenilor din fortăreață¹ au început să sosească în fața porții, la ieșirea din fortăreață, negustori, adică vânzători de mărfuri scumpe, apoi cârciumari, apoi hangii pentru hrana și găzduirea celor care aveau treburi cu seniorul, aflat adesea acolo și al aceluia care ridicau case și pregăteau locuințe pentru oamenii care nu primiseră încă îngăduința de a se așeza în interiorul fortăreței. Expresia lor era: "Să mergem la pod!" Locuitorii sporiră într-atât, încât a luat naștere un oraș de seamă, care până astăzi păstrează numele său în grai popular de pod, căci *brughe* înseamnă pod în grai popular.

Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976

---

¹Ridicată de contele Flandrei, Balduin I, în a doua jumătate a secolului al IX-lea.

Test de autoevaluare 5.1.

Răspundeți la următoarele întrebări:

1. Care este nucleul viitorului oraș Bruges?
2. De ce acesta a putut sta la baza unei viitoare așezări urbane?
3. Ce tip de comerț sugerează sintagma «vânzători de mărfuri scumpe»?
4. De ce e nevoie de îngăduința seniorului pentru stabilirea în oraș?
5. De ce în întemeierea unui oraș un rol important poate fi jucat de pod?

Formulează răspunsuri în spațiul de mai jos :

.....

.....

.....

.....

.....

Fiecare răspuns corect valorează două puncte. Testul este promovat dacă s-au obținut minimum 6 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 86.

Figura 5. 1.
Fortăreața
comiților de
Flandra, Bruges

5.3. Mișcarea comunală

**Abuzurile
seniorilor
declanșează
opозиția
orășenilor**

Teritoriul pe care se constituie un oraș are întotdeauna un stăpân, care, deși le acordă unele privilegii, tinde să-i asimileze pe orășeni cu locuitorii de pe domeniile feudale rurale. Le stabilește obligații în muncă, bani și produse, îi tratează după regulile aplicate în societatea rurală, dar care nu se potrivesc dinamismului ce caracterizează orașul. Meșteșugurile și mai ales comerțul nu se pot dezvolta în condițiile unor servituți de tip feudal, care limitează libertatea de mișcare și care presupun obligații materiale foarte grele, astfel încât foarte curând orășenii se organizează în *comune*, asociații ale locuitorilor unui oraș anume care se leagă prin jurământ să acționeze laolaltă în scopul de a-și obține libertatea. Pe de altă parte, la originea comunelor au putut sta și mișcările care, în condițiile războaielor continue între feudali, încercau să impună « pacea lui Dumnezeu », favorabilă vieții urbane și dezvoltării economice. Privind lucrurile din acest punct de vedere, se poate discuta

dacă mișcarea comunală a fost o acțiune îndreptată împotriva societății feudale sau a vizat mai degrabă mai buna inserție a orașenilor în cadrul acestei societăți.

Au avut loc acțiuni ale comunelor între secolele X-XIII în zonele cel mai puternic urbanizate din Europa: nordul și centrul Italiei, Flandra, nordul Franței, Germania. Aceste conflicte au îmbrăcat uneori forme violente sau alteori, protagoniștii au făcut apel la negocieri. Mișcarea comunală a fost îndreptată împotriva feudalilor laici și eclesiastici, dintre care aceștia din urmă, rezidând în orașe, spre deosebire de ceilalți, care stăteau mai ales în castelele lor de la țară, au opus o rezistență mai îndârjită cererilor orașenilor. Prin luptă s-a reușit să se obțină o serie de privilegii pentru locuitorii orașelor, consfințite în așa numitele *carte privilegiale*.

Privilegiile acordate orașului Lucca de către împăratul Henric al IV-lea (23 iunie 1083)

Voim să aducem la cunoștința tuturor credincioșilor lui Christos și alor noștri, atât viitori cât și de față, că noi, prin autoritatea puterii noastre regești, acordăm și hotărâm pentru orașenii din Lucca, pentru credința lor nestrămutată față de noi și pentru slujba lor plină de râvnă, precum și cu sfatul și prin mijlocirea credinciosului nostru Burchard, episcop de Lausanne și cancelarul nostru, ca nici o autoritate și nici un om să nu îndrăznească să dărâme și să nimicească zidul înconjurător vechi sau nou al orașului Lucca și nici unui om să nu-i fie îngăduit să dărâme, în orice chip sau orice mijloc sau fără o judecată legiuită, casele care au fost clădite sau vor fi clădite de acum înainte înăuntrul acestui zid sau în suburbie.

(...) Hotărâm de asemenea ca de acum înainte nimeni să nu le ceară provizii și taxă de bâlci de la Pavia până la Roma și taxă de acostare în orașul Pisa sau în comitatul lor.

Hotărâm de asemenea că dacă unii oameni vor intra cu corabia sau cu corăbiile pe râul Serchio sau pe râul Montone pentru a neguțători cu luchesii, nici un om să nu îndrăznească să-i tulbure pe aceștia sau pe luchesi pe mare sau pe sus-zisele râuri, atunci când vin sau se duc ori stau, sau să le aducă vreo supărare, sau să-i prade, sau să-i împiedice în vreun fel.

Voim de asemenea să nu fie ridicate castele în cuprinsul a șase mile de la marginile sus-zisului oraș; iar dacă cineva ar îndrăzni să ridice întărituri, luchesii, din porunca și cu ajutorul nostru, să le dărâme.

Iar oamenii aceluiași oraș sau din suburbie să nu fie închiși fără o judecată legiuită.

(Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976, p. 61-62)

Libertatea este un privilegiu

Cel mai de seamă dintre privilegiile urbane a fost *libertatea* personală, a activităților meșteșugărești și comerciale. După acest succes, orașele reprezintă singurul spațiu al libertății în Occident, al cărui aer, după cum spunea un proverb german, îl făcea liber pe șerbul care reușea să trăiască în el un an și o zi.

Orașele pot intra în conflict și cu puterea monarhică, în încercarea de a dobândi autonomie. În raporturile cu regalitatea, orașele au avut uneori câștig de cauză, ca în cazul orașelor italiene, care, coalizate, îl înfrâng pe Frederic al II-lea, împăratul german. În statele centralizate, ca de pildă în Franța, regii au sprijinit mișcarea comunală care era îndreptată împotriva seniorilor locali, dar au limitat în cele din urmă autonomia orașelor din zonele pe care le controlau direct.

Figura.5. 2.
Baptisteriul din
Florența, unul din
simbolurile
orașului

5.4. Structura socială

**Orașul medieval
nu e omogen din
punct de vedere
social**

Fig 5. 3. La
marginea
societății:
cerșetorii

Spațiu al libertății pentru majoritatea locuitorilor săi, orașul nu este însă caracterizat de egalitate sau omogenitate socială, diferențele fiind date atât de ocupațiile variate ale locuitorilor săi, între care preponderente sunt cele meșteșugărești și comerciale, cât și de nivelul material atins de fiecare. Nu trebuie să uităm că orașul se dezvoltă în cele din urmă în strânsă legătură cu societatea rurală, care fusese descrisă ca fiind alcătuită din cele trei ordine tradiționale : cei ce se roagă, cei ce se luptă, cei ce muncesc. Există deci și la oraș numeroși clerici, mai ales în spațiul italian, dar și în cel francez, iberic sau englez. Aceștia pot fi canonicii din anturajul episcopului, călugării benedictini, ale căror mănăstiri erau așezate inițial la marginea orașelor, și din secolul al XIII-lea călugării franciscani și dominicani, care apar tocmai pentru a oferi asistență religioasă în cadrul orașelor. Numeroși membri ai aristocrației laice continuă să trăiască la rândul lor în oraș. Se pot întâlni apoi nenobilii, orășeni bogați, din rândul cărora fac parte negustori, meșteșugari patroni, zarafi, cămătari. Aceștia alcătuiau patriciatul urban, cumpărau domenii rurale încercând să ducă un trai asemănător nobililor, ocupau principalele funcții în oraș. Din pătura mijlocie, a poporului de rând, făceau parte meșteșugari, mici negustori, lucrători salariați, liberi profesioniști, de tipul profesorilor, notarilor, medicilor. Se adaugă o plebe urbană destul de numeroasă și adesea turbulentă, alcătuită din elemente marginale. În orașele medievale europene au continuat să existe până târziu sclavii, proveniți mai ales de pe piețele din lumea musulmană.

Figura 5. 4. Categoriile sociale urbane

Conflicte interne   Între aceste categorii, conflictele cu miză economică sau politică (participarea la guvernare) au fost destul de frecvente. Astfel de conflicte au fost înregistrate între patriciat și poporul de rând, care dorea să obțină accesul la conducerea orașului. La Florența, în secolul al XIII-lea, rezultatul a fost preluarea conducerii de către familiile patriciene noi, sprijinite de membrii breslelor, trecându-se la un regim politic corporativ. La Veneția, nobilimea și patriciatul au ieșit câștigătoare, și în 1297 s-a hotărât "închiderea Marelui Consiliu", din care puteau face parte numai familiile vechi.

În Flandra (1302, răscoala meșteșugarilor de la Bruges) sau Germania (sec. XIV) aceste conflicte au condus la instaurarea unor regimuri corporative. Trebuie menționate și mișcările sociale ale lucrătorilor salariați, dintre care cea mai cunoscută este cea a ciompilor (țesători) din Florența, din 1378. În timpul Jacqueriei din Franța, a avut loc și o mișcare urbană, condusă de Etienne Marcel (1356-1358), având ca scop controlul regalității slăbite în condițiile războiului de 100 de ani.

5.5. Organizarea internă

Autonomia urbană

Ca rezultat al reușitei mișcării de emancipare urbană, orașele se bucură de diferite grade de autonomie (de la autonomie limitată, mai ales în statele centralizate, la statutul de orașe "imperiale" sau "libere" din Germania sau la republicile urbane independente din spațiul italian). Acestea sunt concretizate în sisteme de autogovernare care fac apel la o serie de instituții precum: adunări generale ale locuitorilor (mai puțin consultate în realitate), consilii ale orașului, care deliberază în toate problemele administrative, putere executivă cu caracter colegial (consuli) sau personal (primar). Desemnarea conducerii orașelor se făcea prin maniere diferite, deseori combinând alegerea, cooptarea și tragerea la sorți.

Primăria este un simbol al autogovernării urbane

Figura 5. 5. Hotel de Ville, Bruges

Regimul politic al orașelor putea fi patrician sau patrician-nobiliar, ca în orașele hanseatice sau italiene (Veneția și Genova); corporativ, în care conducerea era reprezentată de bresle; de conducere personală (Florența familiei Medici în secolul al XV-lea).

Obținându-și libertatea proprie, orașul medieval nu încearcă însă în nici un caz să lupte împotriva sistemului feudal, căruia de fapt i se integrează. Libertățile urbane, înțelese ca privilegii (scutiri de taxe, de servituți, etc.) corespund într-un fel privilegiului imunității pe care îl întâlneam în lumea domeniilor rurale. Față de țăranii din zona sa înconjurătoare (hinterland), orașul se comportă ca oricare senior rural, obligându-i să muncească în folosul său, constituind deci ceea ce a fost numit o *seniorie urbană colectivă*.

Orașul domină zona rurală înconjurătoare

Figura 5. 6. Ambrogio Lorenzetti, Efectele bunei guvernări, detaliu

Figura 5. 7. Ambrogio Lorenzetti, Efectele bunei guvernări, detaliu

5.6. Aspectul orașului medieval

Zidul este simbolul autonomiei urbane

Garanția libertății câștigate este capacitatea de apărare, reprezentată de zidurile cu care orașul se înconjoară. Apărare împotriva posibilelor atacuri ale seniorilor care de-abia au fost înfrânți de către comune, împotriva năvălitorilor atrași de acumularea de bogăție care se știe că există în orașe, împotriva țăranilor chiar, corp străin, disprețuit dar și temut în același timp. Ridicarea și întreținerea zidurilor creează solidarități între locuitorii orașului, întărindu-le sentimentul unei identități comune față de cei ce nu sunt locuitori cu drepturi depline ai orașelor, *burghezi*.

Figura 5. 8. Zidurile orașului Aigues- Mortes

Zidul limitează spațiul disponibil pentru construcții

Creând securitate, zidul împiedică însă expansiunea spațială nelimitată a orașului, ceea ce face ca în interiorul lor casele să se dezvolte pe verticală, conducând la arhitectura urbană occidentală atât de specifică, a caselor cu etaj și a turnurilor.

Figura 5. 9. Turn medieval în Perugia

Figura 5. 10. Case ale breslelor la Bruxelles

Orașul păstrează o componentă rurală

Având instituții de autoguvernare, făcând apel în măsură mai mare sau mai mică la consultarea cetățenilor și dezbateră comună a problemelor, orașul cuprinde spații publice, precum piețele centrale, loc de adunare amintind de agora sau de forumul antic, și clădiri publice, precum case ale sfatului sau palate ale instituțiilor urbane (*signoria* în spațiul italian). Orașul medieval mai cuprinde însă între zidurile sale și grădini de zarzavat, vii, câmpuri cultivate, pe străduțele sale în general înguste și desfundate se plimbă în voie diferite animale domestice de genul porcilor sau păsărilor, ceea ce-i conferă un aspect semirural până relativ târziu.

5.7. Activități economice urbane

Meșteșuguri urbane

Centru de producție și de desfacere, orașul este caracterizat în primul rând de prezența meșteșugurilor. Dintre acestea, un rol important l-au avut cele textile, în primul rând postavăritul, reprezentat în orașe din Italia de nord, Flandra, nordul Franței, Anglia și Germania. Alte meșteșuguri erau cele legate de prelucrarea metalelor pentru a obține

unelte, arme, etc., cele legate de construcții, șantiere navale, cele alimentare (brutari, măcelari, etc.). Meșteșugurile erau practicate de meșteri patroni, care aveau un atelier în care lucrau ajutați de câțiva lucrători salariați (calfe) și ucenici. Perioada de ucenicie începea din adolescență (în jur de 12 ani), și în funcție de complexitatea meșteșugului care trebuia învățat, putea dura între 2 și 12 ani. După terminarea acestei perioade, dacă făcea dovada competenței sale profesionale (printr-o probă de măiestrie desfășurată în fața membrilor breslei), ucenicul devenea calfă, lucrător salariat, în cazul în care nu dispunea de posibilitatea de a-și deschide el însuși un atelier.

Meșteșugurile textile joacă un rol important în orașele medievale

Figura 5. 11. Atelier de croitorie, sec. XV

Figura 5. 12. Atelier de vopsitorie, sec. XV

Comerțul este o altă activitate specific urbană, desfășurată mai ales în anumite arii europene, precum Italia de nord și centrală, Flandra și nordul Franței, vestul și sudul Germaniei, litoralul Mării Baltice, sudul Angliei. Orașele din zona baltică și a Mării Nordului s-au unit din 1356 într-o asociație internațională, "Hansa", care domina comerțul din această zonă. Negustorii s-au organizat în gilde, asociații profesionale care să le apere interesele.

Figura 5. 13. Casa lui Jacques Coeur, mare negustor din sec. XV

Orașul este caracterizat și de o intensă circulație monetară și de desfășurarea operațiunilor bănești prin intermediul zarafilor și cămătarilor. În condițiile creșterii volumului schimburilor comerciale, în secolul al XIII-lea în Occident reapare moneda de aur, florin la Florența sau ducat (țechin) la Veneția.

Activități financiare și comerciale în sec. XV

Figura 5. 14. Bancheri la Florența

Figura 5. 15. Stradă comercială

5.8. Corporațiile medievale

Breslele și gildele sunt asociații ale meșteșugarilor și negustorilor

Pentru a proteja interesele celor ce îmbrățișau aceeași profesie sau profesii înrudite și a asigura o oarecare echitate în posibilitățile de câștig se realizează asociațiile meșteșugarilor și negustorilor cunoscute sub numele de *bresle* sau *ghilde*. Acestea reglementau strict aprovizionarea cu materii prime, cantitatea și calitatea producției, desfacerea acestora, nivelul salariilor. Cristalizate în secolele XII-XIII, breslele au îngădit concurența, asigurând un trai decent membrilor lor și au garantat un nivel ridicat al calității produselor realizate în atelierele meșteșugărești. Regulamentele de breaslă, bazându-se pe o bună cunoaștere a cererii, care în orașul medieval nu era foarte elastică, menținându-se timp de decenii la nivele relativ apropiate, precizau clar cât poate produce fiecare atelier, cu cât se poate vinde producția, de unde se poate realiza aprovizionarea cu materie primă, care este timpul de muncă permis (de exemplu, se interzicea lucrul pe timp de noapte, pentru a prevedea incendiile dar și pentru a limita producția), care este salariul maxim care poate fi plătit lucrătorilor. În acest fel, cei ce nu făceau parte din breaslă, nu puteau desfășura o activitate economică pe teritoriul orașului.

Statut de breaslă

Statutul postăvarilor din Frankfurt pe Main (1345)

Noi, meșterii postăvari din Frankfurt, aducem la cunoștința domnilor staroști și a consiliului municipal drepturile și obiceiurile noastre, așa cum le-am păstrat din vechime:

1. Nici un membru din breasla noastră nu are dreptul să țesă postav cu chenar, decât numai la comanda staroștilor, singurii care au dreptul, împreună cu membrii familiilor lor, să poarte asemenea postavuri.
2. Noi avem obiceiul să supraveghem pe dărcitorii și țesătorii noștri.
5. Nu au dreptul să folosească sigiliul aplicat pe postav cei care nu fac parte din breasla noastră, sau cei care nu trăiesc în orașul nostru.
- 12 (...) Dacă se va găsi postav țesut cu chenar sau tăieturi, sau dacă postavurile vor fi făcute din resturi și bucățele de lână, sau cu adăugiri de țesătură de culoare deschisă, aceste țesături vor fi confiscate de la meșter, iar acesta va plăti o amendă de 1 pfund.
14. Nimeni nu are voie să-și vopsească țesăturile în culori pestrițe.
15. Aceeași amendă va plăti acel țesător care lucrează la mai mult decât două războaie de țesut.
16. Dacă se va găsi la cineva un război de țesut ascuns, acela va plăti o amendă de o marcă.
29. Orice țesător trebuie să facă țesături lungi de 33 coți și fără chenar; acel care va face țesături mai lungi, va plăti meșterilor un pfund.
31. Cine va fi găsit lucrând în timpul nopții, va plăti o marcă.
32. Este interzis să cumpere lână din altă parte decât din cele două prăvălii speciale, unde lână este cercetată și prețuită; amenda este de un fertun² și un sfert de măsură de vin.
46. Nici unul dintre membrii breslei noastre nu are dreptul să vândă lână unui om străin de orașul nostru. Amenda este un pfund și un sfert de măsură de vin la casa breslei.
47. Nimeni nu are dreptul să ademenească oamenii altora, fie lucrători,

²Un sfert dintr-o marcă

fie lucrătoare. Amenda este o jumătate de marcă.
(Radu Manolescu (coordonator), *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976, p. 118-120)

Figura 5. 16. Quentin Metsys, *Zaraful și soția sa*

Ierarhia în cadrul breslelor

Criza breslelor

Mobilitatea socială în cadrul breslelor era, teoretic, destul de mare, după perioada de ucenicie, calfa putând să acceadă la calitatea de meșter. În realitate însă, opera de măiestrie care juca într-un fel rolul de examen era foarte costisitoare, cu timpul pretinzându-se materiale tot mai scumpe pentru realizarea acesteia. Pe de altă parte, noul meșter era obligat să dea un banchet pentru confrăți, și trebuia să aibă și posibilitatea de a-și deschide un atelier propriu, astfel că numai cei ce dețineau o avere importantă reușeau să atingă stadiul de meșter. Ajunse în stadiul lor de maximă expansiune în secolele XIV-XV, breslele intrau în același timp în criză. Limitarea accesului la calitatea de meșter doar la fiii de meșter, și transmiterea ereditară a atelierelor reduc de acum înainte calfele la situația de salariați fără posibilități de a-și schimba statutul. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în condițiile crizei generale al cărui simbol este Marea Ciumă, o serie de mișcări ale lucrătorilor salariați (în Flandra, Germania, Italia) demonstrează blocajul în care intraseră breslele. Pe de altă parte, apariția și dezvoltarea unor relații de producție de tip nou, cele capitaliste, presupunea o libertate mult mai mare decât cea permisă de bresle în ceea ce privește concurența, salariile, timpul de muncă, inovațiile tehnice. În acest fel, breslele, care inițial au asigurat protecția membrilor lor și au permis o remarcabilă dezvoltare a meșteșugurilor medievale au devenit un factor de frână în calea progresului tehnic și a dezvoltării relațiilor capitaliste. Concurența cu întreprinzătorii capitaliști s-a dovedit în cele din urmă fatală breslelor, care au dispărut treptat din Europa Apuseană la sfârșitul evului mediu și la începutul epocii moderne.

Test de autoevaluare 5.2.

Răspundeți la următoarele întrebări:

1. Cum explicați decăderea orașelor în primele secole medievale?
2. Când începe să se manifeste revigorarea orașelor existente și geneza altora noi în Occident?
3. Care sunt cauzele genezei urbane medievale?
4. Care sunt zonele în care mișcarea comunală a fost încununată de succes?
5. Ce consecințe negative considerați că a putut avea, la un moment dat, organizarea corporativă din orașele medievale?

Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 86

5.9. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Testul 5.1.

Răspunsuri:

1. O fortăreață.
2. Oferea datorită zidurilor securitate și exista deja acolo o clientelă pentru meșteșugari și negustori.
3. Comerț la distanță, cu produse de lux.
4. Teritoriul oricărui oraș are un proprietar, seniorul.
5. Podul favorizează circulația, esențială pentru comerțul care stă la baza genezei urbane medievale.

Testul 5.2.

Răspunsuri:

1. Pierderea funcției economice prin decăderea meșteșugurilor și comerțului.
2. O dată cu revigorarea din lumea rurală, sec. IX-X.
3. Creșterea productivității la sat, revigorarea meșteșugurilor și comerțului, avântul demografic.
4. Italia și Germania (sau zonele unde nu exista o regalitate puternică).
5. Prin controlul strict al producției și desfacerii, corporațiile frânează căutările tehnologice și dezvoltarea capitalistă.

Notă: Dacă nu s-a obținut punctajul dorit la testele de autoevaluare, se recomandă reluarea capitolului și a lucrărilor indicate în bibliografie.

5.10. Lucrare de verificare 5.1.

Realizează un eseu structurat pornind de la statutul postăvarilor din Frankfurt, descriind pe baza lui funcționarea unei bresle medievale. Punctele eseului sunt următoarele:

- 1- Reglementarea producției din punctul de vedere al cantității și calității;
- 2- Reglementarea timpului de muncă și cauzele acestor prevederi;
- 3- Stabilirea prețurilor și salariilor;
- 4- Relațiile ierarhice în cadrul breslei;
- 5- Consecințele acestui tip de organizare.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimit prin poștă tutorelui.
- c. se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

5. 11. Bibliografie :

- Georges Duby, Philippe Ariés, (coord), *Istoria vieții private*, vol. 3, București, 1995
G. D' Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, București, 2000
Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, București, 1970, capitolul « Orașul ».
Jacques Le Goff, *Pentru un alt Ev Mediu*, București, 1986, capitolele 2-3.
Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa Apuseană*, București, 1974
Radu Manolescu, *Orașul medieval*, București, 1990

Unitatea de învățare Nr. 6

BISERICA ÎN SECOLELE V-XI

Cuprins

6.1. Obiective.....	88
6.2. Creștinismul - religie de stat.....	88
6.3. Cadrul teritorial – administrativ al bisericii medievale.....	89
6.4. Biserica în perioada carolingiană.....	94
6.5. Biserica în Imperiul ottonian și în principatele teritoriale.....	95
6.6. Reforma gregoriană.....	98
6.7. "Cearta pentru investitură".....	100
6.8. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare.....	105
6.9. Lucrare de verificare 6.....	106
6.10. Bibliografie.....	106

6.1. Obiective:

- Identificarea punctelor de convergență și a celor de conflict în dezvoltarea instituțională a bisericii și a statului medieval;
- Reliefarea principalelor etape ale evoluției bisericii occidentale;

6.2. Creștinismul - religie de stat

Constantin conferă creștinismului statutul de religie oficială

Transformarea cea mai importantă adusă Imperiului roman de domnia lui Constantin a avut loc în plan spiritual. Schimbarea statutului creștinismului din religie persecutată în religie oficială a marcat o adevărată revoluție ideologică. Momentul transformării este în mod tradițional legat de așa numitul Edict de la Milano, din 313, o asigurare generală a libertății cultelor, între care creștinismul este privit cu bunăvoință, dar nu este favorizat în raport cu păgânismul.

Pontifex Maximus
– preot suprem,
șeful preoților
religiei păgâne
oficiale

Constantin găsește în religia creștină acel factor spiritual care să asigure unitatea imperiului, pe care îl căutaseră și înaintașii săi în vechile culte romane. Astfel se explică intervenția sa în disputele interne din interiorul creștinismului, la conciliul de la Niceea, unde participă în vechea sa calitate de *Pontifex Maximus*, șef al religiei oficiale a Imperiului. Condamnarea arianismului, erezie apărută pe la 320, a avut evident un scop politic, în asigurarea unității imperiului, inclusiv în plan spiritual. Atitudinea lui Constantin este, de altfel, definitorie pentru felul în care se vor raporta monarhii la religie în toată perioada care va urma. Vechea religie romană era una de stat, susținută și controlată de acesta. Intra în logica sistemului roman ca autoritatea laică să se implice în problemele religioase, întrucât religia avea rolul ei comunitar foarte clar, de a asigura succesul statului în toate domeniile. Astfel încât, împăratul care construiește biserici și le înzestreză generos pe cele existente, care limitează privilegiile păgânismului, mergând chiar până la demolarea unor temple care puneau în umbră bisericile, consideră

natural să-și impună voința în ceea ce privește organizarea internă a acestei religii pe care o sprijină. De acum înainte, monarhii vor fi cei care decid ceea ce e corect și ceea ce e incorect în materie de dogmă, și chiar dacă oamenii bisericii s-au opus uneori, ideile lor nu au avut succes decât atunci când au câștigat de partea lor autoritatea laică.

Conciliile de la Toledo constituie un exemplu al bunei colaborări între regalitate și biserică în statele succesoare imperiului roman

Figura 6.1. Cetatea regală Toledo și scene de conciliu, manuscris vizigot

6.3. Cadrul teritorial – administrativ al bisericii medievale

Biserica s-a organizat pe baza structurilor administrative romane

Pe plan local, în Imperiul Roman creștinat, bisericile sunt centre de putere din ce în ce mai importante. O dată cu dezorganizarea sistemului administrației civile, care urmează în mod natural dispariției Imperiului din Occident, cele mai interesante cariere care rămâneau la îndemâna reprezentanților aristocrației senatoriale erau cele ecleziastice. Biserica se organizase solid la sfârșitul perioadei persecuțiilor, și o făcuse inserându-se în cadrele administrative romane și luând ca model instituțiile statului. La nivelul structurii de bază, *civitas*, episcopul este ales de comunitatea locală, de cler și popor, consacrat de un alt episcop, și instalat pe viață în fruntea turmei sale. Doar în caz de dezordine grave poate fi demis, prin hotărârea unui sinod de episcopi. Puterile sale sunt foarte mari, și în zonele în care autoritatea civilă se dezintegrează mai repede și mai profund, el preia o parte tot mai importantă a atribuțiilor administrative și judiciare ale vechilor funcționari. Astfel, devine el însuși *defensor civitatis*, apărător al orașenilor în fața abuzurilor puterii politice și a pericolelor externe. Recrutarea înaltului cler este una aristocratică, mai ales în regiunile în care structurile civile se dezintegrează mai repede, ca în Galia. În Italia și Spania episcopii rămân mai mult timp aleși din familii importante, dar nu de nivelul celor din Galia, ceea ce ar putea sugera menținerea vreme mai îndelungată a unui *cursus honorum* civil, deci al unei administrații încă în bună stare de funcționare, care să ofere variante interesante membrilor înaltei aristocrații. În Orient, episcopii nu vor câștiga niciodată o asemenea putere asupra comunității urbane, care nu ajunge la autonomia celei occidentale tocmai datorită conservării aici a unei autorități imperiale puternice. Pe de altă parte, deși, teoretic, puterea episcopilor se extinde și asupra zonei rurale din jurul orașului, la țară autoritatea acestora nu este prea mare. Creștinarea spațiilor rurale se face cu mare încetineală

Cursus honorum – cariera pe care o putea avea un aristocrat roman

Păgânul – inițial locuitorul satului, cel care nu acceptă creștinismul venit de la oraș

În Occidentul unde termenul de *păgân* vine de la *paganus*, locuitor al satului, și până prin secolul al X-lea, spațiul esențial al acțiunii episcopului este cel urban. Creșterea autorității episcopilor s-a făcut, evident, prin favorurile de care aceștia s-au bucurat din partea lui Constantin și a urmașilor acestuia, prin care li se acordă scutiri și subvenții, și prin care primesc puterile magistraților romani, în mod tradițional rezervate guvernatorilor de provincii. Bogăția lor a crescut și în urma daniilor făcute de laici pioși, care văd în înzestrarea bisericii o cale sigură spre mântuirea sufletului lor. Între aceștia, o mențiune specială merită femeile, care găsesc în religie modalitatea de a ieși din sfera privată în care erau ținute oarecum prizoniere în ultima parte a Antichității, pentru a intra într-un spațiu public unde se pot bucura de prestigiu și de un statut altfel greu de atins într-o lume rezervată bărbaților.

Figura 6.2. Altar paleo-creștin, sec. V

Rolul episcopilor

În secolul al V-lea, alegerea episcopilor se făcea nu atât dintre clerici, ci dintre laicii care își dovediseră deja calitățile administrative, dovada cea mai bună a semnificației politice și practice pe care o avea această funcție. Formația lor era deci identică cu cea a laicilor din rândul cărora ieșeau, de altfel, relativ târziu, (cam după 40 de ani) iar sistemul lor de valori nu diferea prin nimic de al acestora. Formați prin sistemul de educație al Antichității târzii, care în Occident este esențialmente unul laic, acești episcopi, spre deosebire de colegii lor orientali, nu se pricep sau nu sunt interesați de probleme teologice. Singura problemă teologică mai importantă pe care o percep acești episcopi este cea a arianismului, dar trebuie să ne întrebăm care este partea ereziei în îngrijorarea lor și care a faptului că este vorba de o religie a barbarilor, care, atunci când aceștia sunt și stăpânii în plan politic, le poate aduce anumite atingeri poziției și influenței proprii. Spre deosebire de Orient unde între pământ și cer este "omul lui Dumnezeu", pustnicul retras din lume, care în virtutea neutralității sale își poate asuma rolul de arbitru, în Occident acest rol le este conferit celor profund implicați în treburile lumesti. Puterea de intercesori a episcopilor este demonstrată de miracolele pe care le înfăptuiesc, diferite în funcție de epoca în care ne plasăm. De exemplu, în perioada invaziilor, miracolul cotidian care i se poate pretinde episcopului este salvarea orașului de invazia barbară. Totuși, încetul cu încetul, și acest episcopat aristocratic este pătruns de valorile monahismului răspândit și în Occident în măsură din ce în ce mai mare. Redefinind episcopatul, cu care se identificase, aristocrația

senatorială, cel puțin în Galia, dar și în Hispania sau chiar Italia, își redefinește propria romanitate, *romanitas*, în termenii valorilor creștine. De acum încolo, roman devine sinonim cu creștin.

Figura 6.3. Episcopii Romei Sixtus al II- ea (257- 58) și Marcellinus (296- 04)

6.3.1. Clerul secular

Episcopatele păstrează tradiția romană

În regatele succesoare Imperiului roman, episcopatele își păstrează, în mare, pe tot parcursul evului mediu, granițele și structura administrativă romană.

Episcopul răspunde de sectorul caritativ, ocupându-se de săraci, văduve, orfani, întemnițați, de cei luați sclavi de barbari sau păgâni. De asemenea, își asumă funcții de administrator la nivel local. El este responsabil de creștinarea teritoriului, ordonarea preoților și consacrarea locurilor de cult.

Definirea parohiei – unitate administrativ-religioasă

Preoții deservește bisericile, care din secolul al V-lea încep să fie construite în număr mare pretutindeni în Occident. Dacă inițial circumscripția religioasă era reprezentată de dioceză, din secolul al VII-lea se definește parohia, teritoriu determinat de existența unei singure biserici, și care se suprapunea, de regulă, peste limitele marelui domeniu funciar. Biserica parohială este responsabilă, din secolul al VIII-lea, de colectarea obligatorie a dijmei (a zecea parte din toate resursele locale). Cum cel care se ocupă de strângerea dijmei este seniorul local, cu timpul aceasta este păstrată în cea mai mare parte la dispoziția acestuia. Cu accentuarea procesului de feudalizare și cu fărâmițarea feudală, bisericile sunt întemeiate și înzestrate de stăpânii de domenii, care le tratează ca pe proprietățile lor. De asemenea, aceștia numesc și preoții, care pot fi șerbi de-ai lor, și care sunt obligați să-i slujească în continuare.

Dijma bisericească – a zecea parte din resurse, destinată întreținerii bisericii și clerului

Datorită creșterii demografice, mai ales urbane (începând din secolul al X-lea), un singur preot nu mai este suficient într-o parohie. De aceea, se creează comunități de preoți, numiți canonici, care își duc viața comună în *capituluri*, pe lângă bisericile catedrale (bisericile episcopale).

Bisericile de la începutul evului mediu sunt construite conform tradiției romane

Figura 6.4. San Pedro de Nave, perioada vizigotă

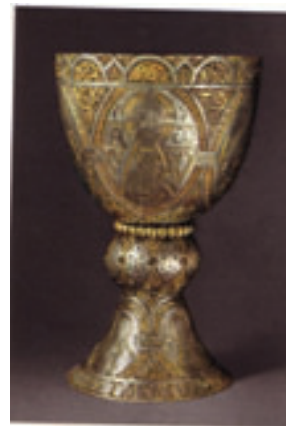

Figura 6.5. Potirul dăruit unei biserici de ducele Tassilo al Bavariei

6.3. 2. Clerul regular

Răspândirea modelului monastic

Abate – conducătorul comunității de călugări

Există și clerici care își doresc un mod de viață mai apropiat de modelul ascetic, și care aleg să trăiască într-o comunitate monastică, urmând o regulă și fiind conduși de un abate (stareț). Aceștia constituie clerul regular, sau călugării. Ei depun jurământ de castitate, sărăcie (să nu posede nimic în nume personal, ceea ce nu împiedică mănăstirea să aibă mari proprietăți), și supunere față de abate. Nu toți sunt preoți, și deci nu au în mod automat dreptul de a săvârși Tainele. Călugării medievali consideră că servesc societatea oferindu-i un model și rugându-se pentru mântuirea întregii lumi. Dacă, la începutul perioadei de care ne ocupăm, existau mai multe reguli monastice, în funcție de care se organizau comunitățile călugărești, din secolul al VI-lea s-a impus treptat în tot Occidentul regula sfântului Benedict din Nursia, care își datorează succesul și preferinței care i-a fost arătată de monarhii carolingieni. Aceasta presupunea ca monahii să-și împartă timpul între rugăciune, meditație religioasă și muncă manuală (care putea să constea și din copierea manuscriselor). Mănăstirile se autoconduc, prin alegerea abatelui, dar episcopul are drept de control în caz de nereguli

Generalizarea regulei benedictine

Mănăstirea Marmoutier, construită pe locul unde Sfântul Martin, unul din întemeietorii monahismului occidental, avea obiceiul să se retragă într-o grotă

Figura 6.6. Mănăstirea Marmoutier

6.3.3. Aspecte ale evanghelizării

Răspândirea creștinismului – misiune imperială

În Imperiul roman creștinat, împăratul se considera responsabil de situația Bisericii, pe care o tratează ca pe o instituție a statului, și de asemenea se simțea investit cu misiunea de a răspândi pretutindeni creștinismul. Succesorii lui Constantin impun treptat tuturor supușilor lor creștinismul, devenit sub Teodosie I, în 381, religie oficială. Din 391-392, păgânismul este interzis, iar templele sunt fie distruse, fie transformate în biserici.

Botezul simboliza și supunerea politică față de monarh

În regatele succesoare ale imperiului, monarhii se comportă în același fel față de biserică, pe care o protejează, și se consideră responsabili de religia supușilor lor. Când regatul depășește granițele creștinătății romane, ca în cazul celui al francilor, regii organizează episcopate în teritoriile nou cucerite și supervizează creștinarea acestora. Garanția intrării păgânului în societatea creștină era botezul, care era interpretat și ca o dovadă de conformism politic. De aceea, el poate fi impus cu forța, și clericii trebuie uneori să argumenteze îndelung în fața lui Carol cel Mare, că este necesară de fapt convingerea celor ce urmează să fie convertiți.

Convertirea păgânilor la creștinism se poate face în mai multe feluri: printr-un gest semnificativ al misionarului (distrugerea nepedepsită a idolilor, vindecări miraculoase, etc.); prin predică și persuasiune; prin forță. Se mai adaugă la acestea creștinarea treptată a vechilor zei și obiceiuri, transformarea vechilor lăcașe de cult în biserici.

Convertire prin gest semnificativ

Convertirea unor păgâni de către Sfântul Bonifaciu¹ (sec. al VIII-lea)

Mulți oameni din Hessa au fost convertiți de Bonifaciu la credința catolică. Dar mai erau unii slabi de suflet care refuzau să primească în întregime învățăturile adevăratei credințe. Unii sacrificau în secret, alții pe față, copacilor și izvoarelor. Unii practicau în secret divinația, proorocitul și incantațiile, alții pe față. Dar alții, care erau mai sănătoși la minte, respingeau toate profanările păgâne și nu făceau nici unele din aceste lucruri. Și cu sfatul și consimțământul acestor oameni, Bonifaciu s-a gândit să doboare un anume copac foarte mare, la Geismar, numit în limba veche a locului stejarul lui Jupiter².

Omul lui Dumnezeu era înconjurat de slujitorii lui Dumnezeu. Când a vrut să doboare copacul, a văzut o mare mulțime de păgâni care îl blestemau amarnic pentru că era dușmanul zeilor lor. Și când el a tăiat doar puțin în trunchi, o adiere trimisă de Dumnezeu s-a stârnit pe sus și de îndată vârful copacului a fost rupt și întreg copacul, în uriașa lui mărime, a căzut la pământ. Și s-a rupt în patru bucăți ca prin voința lui Dumnezeu, astfel încât trunchiul a fost împărțit în patru părți uriașe fără vreun efort al fraților care stăteau acolo. Când păgânii care blestemaseră au văzut aceasta au încetat să mai blesteme, și, crezând, l-au binecuvântat pe Dumnezeu. Apoi prea sfântul preot s-a sfătuit cu frații și a construit din lemnul copacului o capelă și a închinat-o Sfântului Apostol Petru.

(J. H. Robinson (ed), *Readings in European History*, vol. I, Boston, 1904, p. 106-107)

¹Episcop, apostol al germanilor, martirizat într-una din misiunile sale de convertire.

Sus, Sfântul
Bonifaciu
botează păgâni;
jos, martiriul
Sfântului
Bonifaciu

Figura 6.7. Sfântul Bonifaciu, apostolul Germaniei

Creștinarea
zonelor din
exteriorul fostului
imperiul roman

Treptat, creștinismul se răspândește și în zone care nu făcuseră parte din Imperiul roman, precum Irlanda (în secolul al V-lea acționează Sf. Patricius - Patrick), Germania (începând din secolul al VIII-lea, Sf. Bonifaciu - misionar anglo-saxon plecat din regatul franc), lumea slavă și scandinavă. Europa occidentală se definește ca o *republica christiana*, o comunitate a tuturor creștinilor, indiferent de apartenența lor etnică.

Europa se
definește prin
dimensiunea
creștină

6.4. . Biserica în perioada carolingiană

Secularizarea
pământurilor
bisericești de
către Carol Martel

Carol Martel, majordom al regatului francilor, (714-740), confruntat cu problema asigurării capacității militare a statului pe care îl guvernează, efectuează secularizări ale pământurilor bisericii pentru a putea oferi beneficii soldaților săi (sistemul numit *precaria verbo regis*). Această politică, prin care se trăgeau ultimele consecințe ale considerării bisericii drept o instituție a statului, a fost dusă, în alt fel, de monarhii carolingieni. Carol cel Mare a numit frecvent în fruntea mănăstirilor laici care aveau mai degrabă rolul de a gestiona resursele acestora, și care reușesc frecvent să le restaureze bogăția și chiar să facă noi achiziții de pământuri.

Miniatură
realizată în una
din mănăstirile
carolingiene

Figura 6. 8. Evangheliarul Sfântului Medard

Începutul statului papal

Pe de altă parte, încă de la instaurarea dinastiei carolingiene, în 751, se inaugurează colaborarea cu papalitatea. În schimbul recunoașterii sale ca rege, Pepin cel Scund dăruiește episcopului de la Roma o serie de pământuri care vor constitui nucleul statului papal. Se pare că acesta este momentul în care în cancelaria papală se elaborează falcul cunoscut sub numele de Donatio Constantini, în care, primul împărat creștin, ca recunoștință față de papa Silvestru I, care l-ar fi creștinat la Roma, îi dăruiește acestuia autoritatea asupra Romei, Italiei și provinciilor occidentale ale imperiului.

Prin încoronarea sa ca împărat, Carol devine protector al bisericii

Primind în anul 800 coroana din mâinile papei, Carol cel Mare își asumă și funcția imperială de apărător al bisericii și responsabil de expansiunea creștinismului pe tot teritoriul statului său. El folosește creștinismul ca un mijloc de guvernare a imperiului, care fiind atât de eterogen din punct de vedere etnic și cultural, avea nevoie de un element de unitate. De aceea monarhii carolingieni încearcă să impună o organizare unitară bisericii din statul lor. Carol face să se adopte pretutindeni ritualul bisericii de la Roma, cere ca în biserici să fie folosite aceleași cărți sfinte, scrise în aceeași latină clasică. Fiul său, Ludovic cel Pios, impune ca în toate mănăstirile de pe cuprinsul imperiului să fie urmată doar regula benedictină, iar clerul secular să se organizeze în capitluri de canonici, unde să ducă o viață comunitară asemănătoare cu cea a călugărilor. Aceste măsuri, luate în anii 816-817, au avut o eficacitate limitată de destrămarea în 843 a unității carolingiene.

Prin Donația lui Constantin se afirmă că împăratul i-ar fi conferit papei autoritatea asupra Italiei și a întregului Occident

Figura 6.9. Donația lui Constantin

6.5. Biserica în Imperiul ottonian și în principatele teritoriale

6.5.1. Biserica în Imperiul ottonian

Colaborarea dintre stat și biserică în Imperiul ottonian

Vechile structuri carolingiene sunt menținute în Imperiul ottonian, care susține colaborarea dintre stat și biserică. În Germania, regalitatea, confruntată cu marii duci, sprijinise dezvoltarea unei feudalități ecleziastice, investind episcopii cu funcții publice. Astfel, Germania, mai mult decât alte zone ale Occidentului, era caracterizată de evoluția episcopilor și arhiepiscopilor spre transformarea în principate teritoriale, iar pe de altă parte, aici se institua sistemul unei biserici de stat. Otto I i-a preferat pe clerici ca auxiliari în opera de conducere a imperiului întrucât aceștia depindeau, pentru numire și pentru menținerea în funcție, de favoarea regală (imperială), și nu puteau ajunge cu ușurință la nivelul

de autonomie pe care îl aveau feudații laici. Pe de altă parte, obligația respectării celibatului nu le permitea clericilor să aibă descendență oficială, astfel încât pericolul transmiterii ereditare a puterii într-o funcție ecleziastică era diminuat. Pentru ca ajutorul bisericii să fie eficient, Otto I s-a preocupat ca în funcțiile importante să fie numite persoane capabile și de încredere, uneori chiar membri ai propriei familii, precum frații săi Brunon (episcop la Köln) și Wilhelm (episcop de Mainz) sau alți membri ai familiei sale.

Refacerea imperiului

Colaborarea cu biserica și-a pus amprenta pe readucerea la viață a Imperiului occidental, în urma încoronării din 962, a lui Otto I, de către papa Ioan al XII-lea. După încoronarea imperială, Otto I s-a implicat mai mult decât predecesorul său, Carol cel Mare, în destinele papalității, prin "privilegiul ottonian" cerând aplicarea măsurii de origine carolingiană, dar căzută în desuetudine, potrivit căreia papa trebuia să depună jurământ de credință împăratului. Se pare că în 963 Otto a obținut de la romani jurământul că nu vor mai alege papă fără a fi obținut consimțământul împăratului, și toată politica ulterioară a Ottonienilor legată de scaunul papal demonstrează aplicarea practică a dorințelor de a impune la Roma papi credincioși politici imperiale.

Misionarismul creștin al imperiului

Renașterea imperiului a presupus și reluarea misiunii creștine a acestuia, concretizată în convertirea unor principii păgâni. Datorită influenței germane, în spațiul ceh, în 973 se întemeiază un episcopat la Praga, în regatul polonez, în 966, are loc creștinarea regelui Mieszko, iar în zona maghiară, în 985 se petrece botezul principelui Geyza, împreună cu fiul său Vayk, viitorul rege sfânt Ștefan. De altfel, monarhii polonez (Boleslav, 999) și maghiar (Ștefan, 1001) primesc coroana regală din inițiativa împăratului german, ceea ce marca integrarea lor într-un sistem politico-religios patronat de Imperiul occidental.

Tradiția spune că papa Silvestru al II-lea, colaboratorul împăratului Otto al III-lea, i-ar fi trimis o coroană regelui maghiar Ștefan, ceea ce justifică titulatura de regat apostolic pe care a avut-o Ungaria medievală

Figura 6. 10. Coroana regelui Ștefan cel Sfânt al Ungariei

Imperiul în vremea lui Otto al III-lea

Colaborarea cu biserica își afla expresia desăvârșită în timpul lui Otto al III-lea, fiul unei principese bizantine, Theophano. Crescut de mama sa în amintirea gloriei bizantine, înconjurat din copilărie de preoți, tânărul împărat visa să restabilească imperiul în tradiția carolingiană și cu o strălucire de tip bizantin. Capitala imperiului, în jurul căruia trebuiau să graviteze și regatele independente din Europa (cele din spațiul central-european datorând, de altfel, constituirea și organizarea lor influenței germane), urma să fie la Roma, sediu, în același timp, al puterii politice și

al celei religioase. Papa și împăratul ar fi urmat să guverneze în consens lumea creștină, de aceea Otto al III-lea s-a preocupat să impună pe tronul Sfântului Petru apropiați ai săi, precum Brunon de Carintia, vărul său, devenit papă sub numele de Grigore al V-lea (996-999). După asasinarea lui Grigore al V-lea, Otto al III-lea impune pe tronul roman un alt apropiat al său, învățatul Gerbert, fostul magistrul al tânărului împărat. Preluarea numelui de Silvestru al II-lea de către Gerbert este foarte semnificativă, întrucât se făcea astfel referire la papa contemporan cu Constantin cel Mare, cel cărui, în momentul stabilirii în Orient, marele împărat i-ar fi lăsat stăpânirea asupra Occidentului (prin *Donatio Constantini*).

Colaborarea dintre imperiu și biserică a funcționat foarte bine în timpul domniei lui Otto, care însă a murit în 1002, la doar 22 de ani, urmat un an mai târziu de Gerbert. Programul lui Otto al III-lea de a realiza un imperiu creștin universal se dovedise nerealist, și era abandonat de urmașii săi. Biserica germană rămânea însă caracterizată de existența unui episcopat aflat în strânse relații de colaborare cu împăratul (biserica imperială).

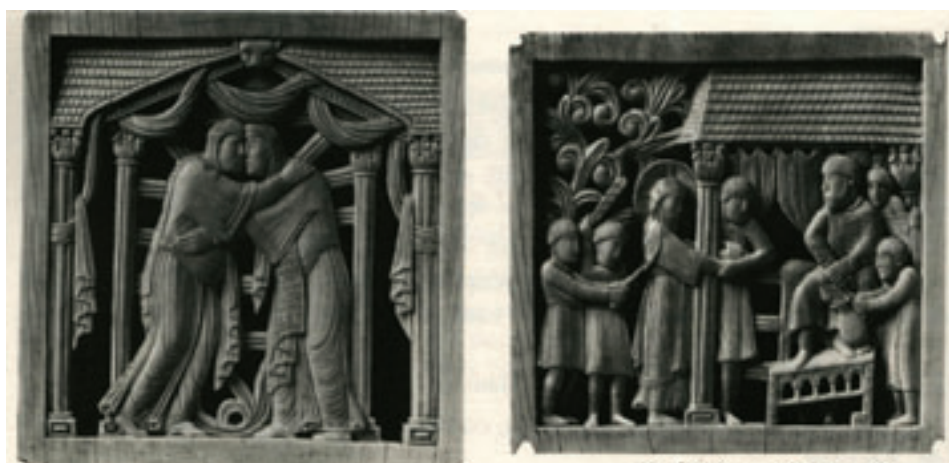

Figura 6. 11. Scene religioase, fildeș, epoca lui Otto I

6.5.2. Biserica în principatele teritoriale

Principii teritoriali preiau atribute monarhice în relația cu biserica

Principii, ducii, comiții care dețin de la sfârșitul secolului al IX-lea puterea la nivel local nu beneficiază de ungera de către clerici, asemenea monarhilor. În acest fel, ei nu au îndreptățirea religioasă de a interveni în treburile bisericii, și clerul preferă să sprijine împotriva lor autoritatea monarhică. În același timp însă, acești principii teritoriali își asumă rolul de apărători ai bisericii, fac ctitorii pe care le asimilează cu proprietățile lor, astfel încât ajung să pretindă controlul asupra bisericii. Membri ai familiilor lor sunt impuși în înalte funcții ecleziastice, ceea ce conduce, pe de o parte, la confuzia între patrimoniul bisericesc și cel privat, iar pe de altă parte la solidaritatea de interese dintre episcopi și abați și familiile aristocratice. La fel ca împărații și regii, deținătorii puterii impun pe scaunele episcopale proprii lor frați mai mici, fii (adesea bastarzii, care nu puteau pretinde în mod legal dreptul la o parte semnificativă din averea părintească). Desigur, nu întotdeauna este vorba de impunerea unor persoane nepotrivite, calitatea clerului, mai ales a celui înalt, fiind strâns legată de profilul moral al principelui care hotărăște cine va ocupa un anumit post bisericesc. Oricum însă, aceste practici conduc la o recrutare aproape exclusiv aristocratică a înaltului cler.

Aceste intervenții ale principilor laici în treburile bisericii sunt chiar mai semnificative decât ale suveranilor și conduc la creșterea amestecului între puterea temporală și cea spirituală, ceea ce a antrenat mișcarea de reformă religioasă din secolele X-XI.

Figura 6. 12. Încoronarea, prin grația divină, a ducelui Henric Leul

6.6. Reforma gregoriană

6. 6.1. Monahismul clunisian

**Întemeierea
mănăstirii de la
Cluny de către
Guillaume d'
Acvitalia**

Un rol deosebit de important în schimbarea raportului între domeniul secular și cel spiritual l-a avut mișcarea declanșată în secolul al X-lea la mănăstirea Cluny, din Burgundia. În anul 909, ducele Guillaume de Acvitalia ctorește o mănăstire benedictină, pe care o scoate de sub orice autoritate laică, punând-o sub directul patronaj al Romei, în scopul ca acolo să se țină în permanență slujbe pentru sufletele celor din familia donatorului. În acest fel, călugării, care își alegeau singuri abatele, erau la adăpost de amestecul oricăror principii locali dar și al episcopilor, aflați adesea în strânse relații cu aceștia. Papalitatea era suficient de departe pentru ca dependența de ea să nu devină supărătoare, dar și suficient de prestigioasă pentru ca drepturile asupra mănăstirii să-i fie respectate. Foarte curând, călugări plecați de la Cluny reformează după același model și alte mănăstiri, care intră în relații de dependență cu mănăstirea mamă. Occidentul este repede împânzit de zeci de așezăminte clunisiene, în care călugării înalță zi și noapte rugăciuni pentru sufletul morților, duc o viață în mai mare acord cu exigențele creștine. Credincioși papei, acești călugări promovează în toată creștinătatea occidentală drepturile scaunului de la Roma.

Figura 6. 13.
Mănăstirea de la
Cluny,
reconstituire pe
baza săpăturilor
arheologice

Carta de întemeiere a mănăstirii Cluny prevede independența așezământului monastic în raport cu puterea principilor laici și cea a episcopilor care putea fi subordonați acestora

Mănăstirea de la Cluny e subordonată scaunului papal de la Roma

Întemeierea mănăstirii Cluny de către Guillaume de Acvitania (909)

Eu, Guillaume, prin darul lui Dumnezeu comite și duce, după o matură chibzuință și dornic să fiu mântuit, câtă vreme îmi este îngăduit, am găsit de cuviință, ba chiar neapărat trebuitor, ca din lucrurile încredințate mie pe pământ, să dau o parte, cât de modestă, pentru sufletul meu (...).

Să se știe dar (...) că, din dragoste pentru Domnul nostru Iisus Christos, dau Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în desăvârșită stăpânire, domeniul din Cluny, care este al meu. (...). Fac această danie cu dispoziția următoare, ca la Cluny să fie construită o mănăstire regulată în cinstea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, unde monahii să trăiască împreună după regula Sfântului Benedict și să stăpânească aceste bunuri, să le țină, să le aibă și să le administreze pentru totdeauna. (...) Să înalțe lui Dumnezeu rugăciuni pline de zel, aprinse, insistente, pentru mine și pentru toți cei a căror amintire e pomenită mai sus. (...) Acești călugări să aibă puterea și învoirea să aleagă drept abate și conducător pe oricine vor voi din ordinul lor, după voința lui Dumnezeu și regula Sfântului Benedict, și împotriva acestei alegeri, dacă e canonică, nici o împotrivire să nu aibă putere, nici din partea noastră, nici a altcuiva. La fiecare cinci ani, zișii călugări să plătească zece solizi la Roma. (...) Ne-a plăcut să punem în testamentul nostru că de acum înainte călugării adunați aici să nu se închine nici unei puteri pământești, nici a noastră, a rudelor noastre, nici măreției regești cu tot fastul său. Și nici un prinț pământesc, comite, episcop al zisului scaun de la Roma, mărturisesc și jur pe Dumnezeu și în Dumnezeu prin toți sfinții lui și pe înfricoșata zi a Judecății de Apoi, să nu invadeze bunurile acestor slujitori ai lui Dumnezeu, să le destrame sau să le micșoreze, să le schimbe, să le dea ca beneficiu, să pună peste ei prelat împotriva voinței lor (...).

(*L' Europe au Moyen Age*, Paris, 1971, vol. II, p. 272)

Test de autoevaluare 6.1.

1. Enumeră trei dintre motivațiile lui Guillaume de Acvitania pentru justificarea întemeierii mănăstirii.
2. Identifică trei caracteristici ale călugărilor din mănăstirea Cluny.
3. De ce mănăstirea a fost închinată scaunului de la Roma?
4. Când a apărut Regula Sfântului Benedict?

Formulează răspunsurile în spațiul de mai jos:

.....

.....

.....

Fiecare element corect al răspunsului la 1 și 2 valorează un punct (trei puncte pentru 1., trei puncte pentru 2.), răspunsurile la 3 și 4 valorează câte două puncte fiecare, în total 10 puncte. Testul este promovat dacă s-au obținut minimum 6 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 105.

Călugării cluni-sieni colaborează cu papalitatea pentru impunerea reformei bisericii

Ideea de a marca separarea între domeniul laic și cel eclesiastic, devenită aproape imperceptibilă în condițiile feudalizării societății, începea astfel să capete teren. Călugării promotori ai unui ideal ascetic și papalitatea dornică să se impună asupra unui cler care să nu mai fie în asemenea măsură dependent de laici acționează pentru reformarea bisericii. Secolul al XI-lea este deci cel al declanșării reformei de sus.

6. 6. 3. Papalitatea și purificarea morală a clerului

Consolidarea puterii episcopului de Roma

Episcopul de Roma se bucurase la începuturile creștinismului de un prestigiu superior celorlalți episcopi în calitatea sa de urmaș al sfântului Petru și pentru că rezida în prima capitală a Imperiului roman. Pe baza acestei autorități s-a impus ideea că el este un arbitru în probleme de credință și apoi la el a început să se facă apel în cazul neînțelegerilor din rândul bisericii. Din momentul în care el îi încoronează pe împărați se poate afirma că deține autoritatea supremă în societatea creștină, deși în realitate el rămâne un supus al împăraților cu adevărat puternici. În secolul al XI-lea, puterea imperială decăzuse într-o măsură suficientă iar cea regală era de asemenea puțin semnificativă pentru ca biserica să încerce emanciparea sa de sub autoritatea laicilor.

Alegerea papei este scoasă de sub controlul împăratului romano-german

Prima condiție era o papalitate independentă de amestecul laicilor, și în anul 1059, papa Nicolae al II-lea decretează că alegerea papei se realizează de către colegiul cardinalilor, împiedicându-i astfel, cel puțin teoretic, pe împărați să-și impună proprii candidați. O altă condiție era realizarea unei purificări morale a clerului, care să se conformeze idealului creștin primitiv. De aceea se duce o luptă îndelungată și dificilă pentru a combate simonia, vânzarea și cumpărarea funcțiilor bisericești. Papalitatea impune etichetarea acesteia drept erezie, întrucât presupunea că laicii sunt cei care dispun de funcțiile bisericești, care de fapt ar fi aparținut doar domeniului spiritual. O altă direcție a fost lupta împotriva nicolaismului, adică a căsătoriei preoților. Celibatul preoțesc se lega tot de ideea de model pe care clerul trebuia să îl ofere celorlalți creștini, dar avea și rostul de a nu permite transmiterea ereditară a bunurilor bisericești. Toate aceste revendicări de natură morală duc la impunerea unui climat reformativ, care a culminat în timpul pontificatului lui Grigore al VII-lea.

Începe lupta împotriva simoniei și nicolaismului

6.7. "Lupta pentru investitură"

Papa Grigore al VII-lea afirmă independența bisericii față de puterea laică și superioritatea domeniului eclesiastic asupra celui laic

Reforma bisericii occidentale desfășurată în secolul al XI-lea avea să conducă pentru prima oară la emanciparea domeniului spiritual de sub autoritatea temporalului. Papalitatea, prin glasul lui Grigore al VII-lea (1073-1085) își afirmă nu doar dorința de independență, ci și pretențiile de superioritate asupra puterii laice. Dincolo de afirmațiile teoretice referitoare la deținerea autorității, care puneau în discuție rolul monarhiei în societatea creștină, esențialul problemei era reprezentat de modul în care se ajungea în înaltele funcții eclesiastice. Funcțiile de episcop sau arhiepiscop aveau atașate întinse domenii teritoriale, titularii lor intrau în sistemul relațiilor feudo-vasalnice, de aceea, reprezentanții autorității laice doreau să păstreze controlul asupra ocupării acestor funcții. În Imperiul German, aceasta era o tradiție consolidată în timpul Ottonienilor, care puseseră astfel bazele unei biserici imperiale cu

ajutorul căreia să poată contrabalansa puterea principilor. Pe de altă parte, controlul asupra numirilor în funcții asigura monarhilor avantaje materiale, întrucât ei beneficiau de veniturile aferente acelei funcții în perioada în care ea nu era ocupată (vacanță), puteau recruta de pe domeniul trupe sau puteau folosi reședințele ca locuri de sejur, în condițiile în care în mai toate statele occidentale curtea era încă itinerantă.

Conflictul izbucnește când papa Grigore al VII-lea, dornic să continue reforma, interzice în 1075 investirea de către laici în înaltele funcții ecleziastice și emite *Dictatus papae* (o serie de propoziții definind prerogativele papale de o manieră foarte autoritară).

Afirmarea clară a superiorității papei în raport cu puterea laică și cu ceilalți episcopi

Tezele supremației papale (1075) - Grigore al VII-lea, *Dictatul papei*

- I. Biserica romană e întemeiată numai de Dumnezeu.
- II. Numai pontificele roman e numit, de drept, universal.
- III. El singur poate să depună sau să reșeze pe episcopi.
- VI. Cu cei excomunicați de el n-avem voie, între altele, să stăm în aceeași casă.
- VII. Numai lui îi este îngăduit ca, după împrejurări, să întocmească legi noi, să înființeze comunități noi, să facă dintr-un așezământ de canonici o abație și invers; să împartă o episcopie bogată și să unească episcopii sărace.
- VIII. Numai el se poate folosi de însemnele împărătești.
- IX. Toți principii să sărute numai picioarele papii.
- X. Numai numele lui să se pomenească în biserici.
- XII. Îi este îngăduit să depună pe împărați.
- XIII. Îi este îngăduit ca, la nevoie, să mute pe episcopi de la o dieceză la alta.
- XVIII. Sentința dată de el nu poate fi respinsă de nimeni și el singur poate să respingă sentința tuturor.
- XIX. El nu trebuie să fie judecat de nimeni.
- XXI. Pricinile mai mari ale oricărei biserici trebuie aduse înaintea acestuia.
- XXII. Biserica romană n-a greșit niciodată și, după mărturia Scripturii, nu va greși în veci.
- XXIII. Pontificele roman, dacă a fost rânduit în chip legiuit, devine, prin meritele fericitului Petru, fără îndoială sfânt, după mărturia sfântului Ennodius, episcop de Pavia, sprijinită de mulți sfinți părinți, precum se cuprinde în decretul fericitului papă Symmachus.
- XXV. El poate să depună și să reșeze episcopi fără a întruni vreun sinod.
- XXVI. Nu e socotit catolic cel ce nu e de acord cu biserica romană.
- XXVII. El poate să dezlege pe supuși de jurământul de credință față de cei nedreți.

(F. Pall, C. Mureșan, *Crestomație*,..., p. 124-126)

Figura 6. 14.
Regele Henric al IV-lea investește un episcop

Reacția lui Henric al IV-lea, regele Germaniei

Pe tronul Germaniei se găsea Henric al IV-lea (1056-1106), care înțelegea să-și păstreze prerogativele și să-și întărească în continuare autoritatea prin controlul asupra numirii episcopilor. Acesta ignoră decretul papei, și, fiind amenințat cu excomunicarea datorită continuării practicii investiturii laice, reacționează depunându-l pe papă cu ajutorul unui conciliu al episcopilor germani (ianuarie 1076, Worms).

Depunerea papei de către un conciliu al episcopilor germani, la inițiativa regelui Henric al IV-lea

Scrisoarea lui Henric al IV-lea către Grigore al VII-lea (24 ianuarie 1076)

Henric, rege nu prin uzurpare ci prin sfânta ungere de către Dumnezeu, către Hildebrand, în prezent nu papă ci fals călugăr.

Asemenea salut ca acesta meriți prin tulburările tale, deoarece nu există rang în biserică pe care să fi omis să-l faci părtaș nu la onoare ci la confuzie, nu la binecuvântare ci la blestem. Pentru a aminti doar câteva cazuri între multe altele, nu doar că nu te-ai temut să-i silești să facă ceea ce vrei pe conducătorii bisericii, unșii lui Dumnezeu, în special arhiepiscopi, episcopi și preoți, dar i-ai călcat în picioare ca pe niște sclavi neștiutori de ceea ce face stăpânul lor. (...) Și noi am îndurat într-adevăr toate acestea, dornici să păstrăm onoarea scaunului apostolic; totuși, tu ai înțeles umilința noastră ca fiind teamă, și nu te-ai ferit, prin urmare, să te ridici împotriva puterii regale dată nouă de Dumnezeu, îndrăznind să ne ameninți că ne vei lipsi de aceasta. Ca și cum ne-am fi primit regatul de la tine! Ca și cum regatul și imperiul ar fi în mâinile tale și nu în cele ale lui Dumnezeu! Și asta în vreme ce stăpânul nostru Iisus Hristos pe noi

ne-a chemat la domnie, în vreme ce pe tine nu te-a chemat la preoție. Fiindcă tu te-ai ridicat prin pașii următori: prin șiretlicuri în special, pe care profesiunea de călugăr le detestă, ai făcut rost de bani; prin bani, de favoare; prin sabie, de tronul păcii. Și de pe tronul păcii tu ai tulburat pacea, deoarece ai înarmat supușii împotriva celui ce are autoritate asupra lor; deoarece tu, care n-ai fost chemat, ai propovăduit că episcopii noștri cei chemați de Dumnezeu trebuie disprețuiți; deoarece tu ai uzurpat pentru laici ministeriul asupra preoților, îndemnându-i să depună sau să condamne pe aceia pe care chiar ei i-au primit ca învățători din mâna lui Dumnezeu, fiind așezați de episcopi. De asemenea, asupra mea, care deși nevrednic să fiu printre cei unși, am fost totuși uns la domnie, tu ai ridicat mâna; asupra mea, care, după cum ne învață Sfântul Petru, nu pot fi depus pentru nici o crimă, doar dacă, ferească Dumnezeu, m-aș rătați de credință, și care sunt supus doar judecății lui Dumnezeu. (...) Pentru ca însuși adevăratul papă, Petru, exclama de asemenea: "Temeți pe Dumnezeu, onorați pe rege!". Dar tu, care nu te temi de Dumnezeu, îndrăznești să nu respecti în mine

pe unsul său. (...) Tu deci, osândit prin acest blestem și prin judecata tuturor episcopilor noștri și prin a noastră proprie, coboară și eliberează scaunul apostolic pe care l-ai uzurpat. Lasă pe altcineva să urce pe tronul Sfântului Petru, care să nu practice violența sub masca religiei, dar care să propovăduiască învățătura Sfântului Petru. Eu, Henric, rege prin mila lui Dumnezeu, îți spun ție împreună cu toți episcopii noștri: coboară, coboară, coboară, să fii de- a- pururea blestemat!

(E. F. Henderson, ed., *Select Historical Documents of the Middle Ages*, London, 1892, p. 372-373; text românesc și în Pall, *Crestomație...*, p. 126-127)

Grigore al VII-lea îl excomunică pe Henric și îi dezleagă pe supuși de jurământul de credință

Autoritatea papei se bazează pe statutul său de vicar al Sfântului Petru

La rândul său, papa, care își afirmase prin *Dictatus papae* dreptul de a-i depune pe împărați și de a-i dezlega pe supuși de jurământul de credință față de seniorul lor, convoacă un conciliu care îl excomunică pe Henric (februarie 1076, Lateran).

Excomunicarea lui Henric al IV-lea (14 februarie 1076)

O, preafericite Petre, prinț al apostolilor, te rog înclină-ți urechea cu milostivire și auzi-mă pe mine³, slujitorul tău, pe care l-ai îndrăgit din copilărie și pe care l-ai eliberat până acum din mâinile celor răi care m-au urât și încă mă mai urăsc din pricina credinței mele pentru tine. Tu ești martorul meu, cum mai sunt stăpâna mea, Maica Domnului, și fericitul Pavel, fratele tău printre toți sfinții, că sfânta biserică romană m-a silit împotriva voinței mele să-i fiu cârmuitor. Trebuia să nu gândesc la urcarea pe tronul tău ca un hoț, ba chiar să-mi sfârșesc viața ca pelerin, decât să stau pe locul tău pentru slava pământească și prin mijloacele acestei lumi. Totuși, prin bunăvoința ta, nu prin vreo lucrare a mea, eu cred că este și a fost vrerea ta ca poporul creștin în chip deosebit încredințat ție trebuie să-mi arate supunere mie, reprezentantul tău. Mie îmi este dată prin mila ta puterea de a lega și a dezlega în ceruri și pe pământ.

Iată de ce, bizuindu-mă pe această încredințare, și pentru creșterea și apărarea bisericii tale, în numele lui Dumnezeu Atotputernicul, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, prin puterea și autoritatea ta, îl lipsesc pe regele Henric, fiul împăratului Henric⁴, care s-a răsculat împotriva bisericii tale cu o nemaiauzită îndrăzneală, de cârmuirea întregului regat al Germaniei și Italiei, și dezleg pe toți creștinii de ascultarea pe care i-au jurat-o sau pot să i-o jure, și interzic oricui a-l sluji ca pe un rege. Pentru că e potrivit ca el, care a căutat să micșoreze slava bisericii, să piardă slava pe care pare s-o aibă. Și de când a refuzat să se supună cum trebuie s-o facă un creștin, sau să se întoarcă la Dumnezeu pe care l-a abandonat luând partea celor excomunicați, și a zvârlit înștiințările pe care i le-am dat pentru bunăstarea sufletului său, cum tu știi, și s-a despărțit de biserică și a încercat să o împartă în două, îl leg în lanțurile anatemei în locul tău și îl leg astfel fiind împuternicit de

³Cel care vorbește este papa Grigore al VII-lea (1073- 1085).

⁴Henric al III-lea (1039- 1056).

către tine, ca popoarele să știe și să fie încredințate că tu ești Petre, și pe piatra ta fiul Dumnezeului celui viu și-a ridicat biserica lui și porțile iadului nu pot fi mai puternice împotriva ei.

(E. F. Henderson, (ed.), *Select Historical Documents of the Middle Ages*, London, 1892, p. 376-377)

Henric al IV-lea e obligat să-i ceară iertare papei la Canossa

O parte a feudalilor germani, care se simțeau amenințați de încercările tânărului rege de a-și întări propria putere, folosesc acest prilej pentru a susține un alt candidat la tron, pe cumnatul acestuia, Rudolf de Suabia. În aceste condiții, regele acceptă să ceară iertarea papei, refugiat la Canossa, în Apenini, pe domeniile contesei Matilda de Toscana. După trei zile de penitență, papa îi acordă iertarea și îi ridică excomunicarea (ianuarie 1077). Părea o victorie a papalității care îl umilise pe cel mai de seamă reprezentant al autorității laice, și a fost folosită în acest sens de propaganda pontificală. De fapt, papa își dăduse seama că nu poate rezista prea mult pe poziții intransigente, în condițiile în care nu toți principii germani se revoltaseră împotriva lui Henric al IV-lea și mulți episcopi germani rămăseseră credincioși suveranului lor, fără a îmbrățișa punctul de vedere papal. Pe de altă parte, chiar în anturajul pontifical se ridicau glasuri în favoarea reconcilierii, ceea ce arată că taberele aflate în conflict nu beneficiau de o omogenitate a părerilor.

De altfel, cel care profită în cele din urmă de episodul Canossa este Henric al IV-lea, deoarece reușește să îi supună pe feudații revoltați, care nu mai pot folosi împotriva sa pretextul excomunicării și care nu se mai bucură de sprijinul papalității. După o nouă excomunicare, Henric îl depune iar pe Grigore în 1080 și impune un alt papă (antipapa Clement al III-lea), pe care reușește să-l instaleze la Roma și de către care este încoronat ca împărat în 1084. Grigore al VII-lea se refugiază la Salerno, în regatul normand al Siciliei, unde și moare, în exil.

Figura 6. 15. exilul și moartea papei Grigore al VII-lea

Testul 6.2.

Răspunsuri:

Originea divină a bisericii romane; rolul sfântului Petru în consolidarea puterii papei; Superioritatea episcopului de Roma față de toți ceilalți episcopi din Europa; dreptul episcopului de Roma de a interveni în organizarea celorlalte episcopate europene; superioritatea papei față de principii laici; dreptul papei de a depune pe împărat; dreptul papei de a dezlega vasalii de jurământul de credință față de seniorul lor.

6.9. Lucrare de verificare 6

Realizează un eseu nestructurat în care să răspunzi la următoarele întrebări :

De ce Bonifaciu e înconjurat de noii convertiți?

Cum explicați interpretarea doborârii copacului drept un miracol?

De ce construiește Bonifaciu capela creștină pe același amplasament cu al fostului loc de cult păgân?

Indicații privind ideile esențiale ce trebuie atinse:

Observă mediul ostil în care evoluează Bonifaciu și care îl obligă să apeleze la protecție; miracolul e reprezentat de doborârea nepedepsită a copacului; ridicarea bisericii creștine pe locul fostului sanctuar păgân se folosește de tradiția de a venera divinitatea într-un anumit loc.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

6.10. Bibliografie

Peter Brown, *Cultul sfinților*, București, 1995

Peter Brown, *Întemeierea creștinismului occidental*, Iași, 2002

Earle Cairns, *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Chișinău, 1992, capitolele 1- 5.

Henri- Irénée Marrou, *Biserica în Antichitatea târzie, 303-604*, București, 1999

Jacques Paul, *Biserică și cultură în Occident*, București, 1996.

Ioan Rămureanu, Milan Șesan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală*, vol. I, București, 1987-1993

André Vauchez, *Spiritualitatea evului mediu occidental*, București, 1994

Unitatea de învățare Nr. 7

BISERICA ÎN SECOLELE XII-XV

Cuprins

7.1. Obiective.....	107
7.2. Lupta dintre papalitate și Imperiu în secolele XII-XIII.....	107
7.3. Ordinele monastice în Occident.....	109
7.4. .Ereziile occidentale.....	112
7.5. Ordinele cerșetoare.....	114
7.6. Criza papalității și marea schismă a bisericii occidentale (secolele XIV-XV).....	116
7.7. Cruciadele.....	120
7.8. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare.....	126
7.9. Lucrare de verificare 7.....	126
7.10. Bibliografie.....	126

7.1. Obiective:

- Explicarea cauzelor conflictului dintre sacerdoțiu și Imperiu în sec : XII-XIII
- Identificarea caracteristicilor esențiale ale principalelor erezii occidentale
- Compararea ideilor promovate de eretici cu cele ale ordinelor călugărești cerșetoare
- Analiza cauzelor care au dus la criza papalității din secolul al XIV-lea și la menținerea mării schisme
- Integrarea cruciadelor în contextul politic și religios al evului mediu

7.2. Lupta dintre papalitate și Imperiu în secolele XII-XIII

7.2. 1. Conflictul dintre împăratul Frederic I și papa Alexandru al III-lea

**Frederic I
încearcă
restaurarea
imperiului
universal**

În cei treizeci de ani care au urmat Concordatului de la Worms, puterea regală a fost slăbită în Germania de luptele pentru putere dintre familiile Welf și Hohenstaufen, care se încheie de-abia cu încoronarea lui Frederic I Barbarossa (1152-1190). Acesta a încercat să reînvie imperiul universal, bazându- se și pe tradiția lui Carol cel Mare, modelul de suveran care a colaborat cu biserica de pe poziții de superioritate, a cărui canonizare este realizată la intervenția sa în 1165. De asemenea, redescoperirea dreptului roman îi oferea argumente în favoarea superiorității autorității laice în raport cu cea a bisericii. De aceea, urmând modelul carolingian și ottonian, intervine în alegerile episcopale, ceea ce suscită reacția papalității, mai ales a lui Alexandru al III-lea (1159-1189). De data aceasta n-a mai fost doar un conflict între papă și împărat, lupta implicând în același timp orașele italiene și regatul normand al Siciliei. Împăratul dorea să readucă sub ascultarea sa și comunele urbane din nordul Italiei, care profitaseră de problemele interne ale Germaniei pentru a se angaja pe o cale de evoluție

Orașele italiene constituie Liga Lombardă

Pacea de la Konstanz marchează recunoașterea autonomiei orașelor italiene

independentă. După distrugerea orașului Milano, revoltat contra împăratului (1162) și numirea unor antipapi împotriva lui Alexandru al III-lea, pontiful legitim, orașele italiene din nord, constituite în Liga lombardă, și papalitatea se aliază pentru a purta lupta comună. La alianță mai participă Veneția și regatul Siciliei. În 1176, la Legnano, milițiile urbane obțin o victorie categorică împotriva armatei lui Barbarossa. Ca urmare, în 1177, la Veneția se încheie pacea între papă și împărat, cu prețul prosternării acestuia din urmă în fața pontifului. Frederic nu abandonase însă lupta, și după pacea de la Konstanz (1183), prin care recunoaște autonomia orașelor italiene, și după căsătoria fiului său cu moștenitoarea regatului Siciliei, papa este izolat. Împăratul părea să fi ieșit victorios în lupta împotriva papalității și să fi reușit să-și consolideze și autoritatea în Germania dar și în Italia. În 1190 își găsește însă sfârșitul în vreme ce participa la a treia cruciadă.

Figura 7.1.
Împăratul Frederic I și episcopul Albert

7.2.2. Teocrația papală în timpul lui Inocențiu al III-lea

Inocențiu al III-lea și Frederic al II-lea

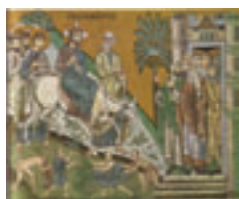

Figura 7.2. Mozaic din capela palatină, Palermo

În Germania urmează o perioadă de anarhie, în vreme ce papalitatea își consolidează pozițiile în timpul pontificatului lui Inocențiu al III-lea (1196-1216), care aduce scaunul de la Roma la cea mai înaltă poziție deținută în perioada medievală. Considerându-se vicar al lui Christos, Inocențiu al III-lea afirmă că deține puterea supremă în cadrul creștinătății (*plenitudo potestas*), fiind superior tuturor principilor temporali, cărora le delegă putere precum un senior vasalilor săi, și le-o poate retrage dacă aceștia se dovedesc nedemni. Pe aceste baze teoretice intervine în alegerea regelui Germaniei, impunând în trei rânduri proprii săi candidați, dintre care, în cele din urmă, pe nepotul lui Barbarossa, regele Siciliei, ajuns împărat sub numele de Frederic al II-lea (1215-1250). Personalitate controversată, dornic să realizeze un imperiu mediteranean centrat pe Italia și Sicilia, cu capitala la Palermo, acesta intră destul de repede în conflict cu papalitatea.

Frederic al II-lea obține prin negocieri locurile sfinte

Excomunicat datorită amânării plecării în cruciadă (1227), Frederic al II-lea obține prin negocieri de la sultanul Egiptului stăpânirea asupra locurilor sfinte (1229). Când încearcă să-și impună autoritatea asupra orașelor din nordul și centrul Italiei, este din nou excomunicat de papă, în 1239, datorită alianței dintre acesta și Liga lombardă. În condițiile războaielor orașelor italiene, papa predică o adevărată cruciadă împotriva împăratului, și în Italia începe un război extrem de crud între *guelfi*

(adversarii imperiului) și *ghibelini* (partizanii Hohenstaufenilor). Papii Grigore al IX-lea și Inocențiu la IV-lea încearcă fiecare să-l depună pe împărat cu ajutorul conciliilor (Roma, 1241; Lyon, 1245). Conflictul se termină doar prin moartea lui Frederic al II-lea în 1250.

Papalitatea ajunsese la apogeul puterii sale temporale, în vreme ce Imperiul nu mai este decât un stat german. Teocrația pontificală se afirmase în Europa și mai avea la dispoziție câteva decenii înainte să primească lovitura de grație în urma conflictului dintre Filip al IV-lea al Franței și papa Bonifaciu al VIII-lea.

Figura 7. 3. Papa Inocențiu al III-lea

7.3. Ordinele monastice în Occident

7.3. 1. Ordinul clunisian

Cauzele succesului monahismului clunisian

Ordinul clunisian se dezvoltase cu o rapiditate extraordinară începând din 909. Succesul s-a datorat, pe de o parte, independenței de care așezământul se bucura în raport cu autoritatea laică, strânselor legături cu papalitatea, iar pe de altă parte, interesului din ce în ce mai mare manifestat de aristocrație pentru slujbele de pomenire a morților. Faptul că mănăstirea de la Cluny crease sau reformase după același model mii de alte așezăminte, și că în toate acestea se făceau slujbe pentru pomenirea morților, a contribuit la stimularea generozității nobililor care se știau cu conștiințele destul de încărcate, și care, pe de altă parte, profitau de o sporire a veniturilor proprii datorită contextului economic favorabil. Către 1050, două mii de instituții erau mai mult sau mai puțin legate de abația mamă de la Cluny, alcătuind astfel un fel de "internațională monastică". Organizarea presupunea existența unui centru unic, la Cluny, și a unei singure persoane responsabile de starea ordinului, abatele de la mănăstirea mamă. În afară de așezămintele dependente direct de Cluny (abații de obediență clunisiană), există și instituții care aplică unele elemente ale modelului clunisian (abații de afiliere clunisiană). De asemenea, se dezvoltă și un curent feminin de inspirație clunisiană, având drept consecință reformarea sau întemeierea mănăstirilor pentru femei.

Bogăția ostentativă

Un alt aspect al evoluției ordinului monastic de la Cluny este preocuparea de a construi și a înzestra edificii care să demonstreze puterea bisericii, bogăția acesteia, splendoarea noii creștinătăți ieșită din reforma gregoriană. Această bogăție ostentatorie a condus în cele din

urmă la afirmarea de noi curente, preocupate să propună un model ascetic și un ideal de sărăcie și austeritate pe care ordinul clunisian le neglijase.

Figura 7. 4-5. Obiecte liturgice folosite la Cluny în vremea abatelui Suger

7.3.2. Ordinul cistercian

Biserica dorea un nou model de viață monahală

Papalitatea, ieșită învingătoare în lupta cu puterea politică și în încercarea de a reforma moravurile clerului, este preocupată de a oferi un nou mesaj creștinătății. În primul rând, separarea stat-biserică trebuia să fie evidentă chiar din modul de organizare și funcționare a bisericii în general și a mănăstirilor în special. Apoi, trebuiau revalorizate o serie de idealuri religioase, pentru care sursa de inspirație o ofereau *Actele apostolilor* și creștinismul primitiv. Mesajul papalității reformate punea accent pe sărăcie, viață comunitară, separarea între biserică și stat și pe supremația pontificală. Cum mișcarea clunisiană se depărta din ce în ce mai mult de aceste valori, modele alternative au început să fie propuse. Un astfel de model de sărăcie, la rândul ei ostentatorie, este promovat de ordinul cistercian și de Bernard de Clairvaux (1090- 1153), critic acerb al podoabelor clunisiene și al prea profundei implicări a acestui ordin în viața lumească, mai ales prin strânsele legături cu puterea politică.

Mănăstirea de la Citeaux, în nordul Burgundiei, a fost întemeiată în 1098 de Robert de Molesme, dar a dus o existență destul de discretă până la implicarea lui Bernard de Clairvaux, care intră în mănăstire împreună cu un număr important de rude.

Bernard de Clairvaux, promotor al cultului Fecioarei Maria și critic al artei gotice, este cel ce impune modelul clunisian

7. 6. Bernard de Clairvaux, reconstituire

Mănăstirile clunisiene se răspândesc în întreaga Europă occidentală și centrală

Discursul său despre austeritate și rigoare, ideile mistice, forța personalității sale au atras oameni și donații către mănăstire. Începe fondarea de noi așezăminte, care sunt teoretic independente, dar se supun de fapt ordinilor abației mame de la Citeaux. Abațiile-fiice pot crea la rândul lor altele, "nepoate" ale celei de la Citeaux, și astfel, începe să funcționeze o ierarhie care dă forță ordinului cistercian. Spre 1250, existau în toată Europa circa 1500 de așezăminte cisterciene, pentru bărbați și femei, care proclamau idealul de ascetism și rigoare morală, și răspândeau, în același timp, în plan artistic, o estetică nouă, caracterizată de sobrietate. Călugării cistercieni, care revalorizează munca manuală, chiar dacă adesea fac apel și la ajutorul altora, au un rol important în difuzarea în întreaga Europă, inclusiv în părțile central-răsăritene precum Transilvania, a unor tehnici de creștere a animalelor, de exploatare a pământului sau de construcție.

Figura 7. 7. Interiorul bisericii mănăstirii cisterciene de la Fontenay

Figura 7. 8. Curtea interioară a mănăstirii Thoronet, 1146

7.3. 3. Canonicii

Regula de la Aix, 817, prevedea modul de organizare a canonicilor

Preoții de pe lângă bisericile catedrale primiseră o regulă de organizare în timpul lui Ludovic cel Pios, prin care li se cerea să aibă un minimum de viață comunitară (o biserică, un dormitor și un refectoriu comun), să aibă venituri comune și să se ocupe de asistența socială. Această regulă nu se impusese însă, individualismul fiind mult mai puternic, iar preocupările pentru sectorul caritativ căzând în desuetudine. În aceste condiții, pe la 1050 papii prinși în mișcarea generală de reformare a bisericii instaurează o altă regulă, numită a Sfântului Augustin. Cei care acceptă regulile de viață comunitară vor fi de acum înaintea numiți canonici regulari; cei care preferă individualismul și bogăția sunt canonicii seculari și în mediul urban sunt receptați adesea ca profitori

Figura 7.9. Calendar, sec. X

7. 4. Ereziile occidentale

Ereziile pornesc de la contestarea exceselor bisericii oficiale

Dorința de a reveni la idealul sărăciei și vieții apostolice se manifestă și dincolo de limitele bisericii oficiale, prin animarea unor mișcări populare care în cele din urmă se transformă în adevărate erezii. Acestea se caracterizează prin disprețul față de lume și ura față de trup, o dorință excesivă de puritate și adesea prin concepții dualiste. Considerând biserica oficială marcată de toate tarele veacului, mișcările eretice manifestă un puternic anticlericalism, ce duce uneori la constituirea unei ierarhii paralele.

7. 4. 1. Valdenzii

Negustorul Pietro Valdo propovăduiește sărăcia apostolică

Valdenzii sunt adepții unei mișcări întemeiate către 1170 de către negustorul lionez Pietro Valdo, care predică despre nevoia de pocăință, sărăcie și împotriva ideii de proprietate. La început mișcarea este aprobată de papalitate, dar pe măsură ce adepții lui Valdo cer să primească spovedaniile și să acorde canoanele de pocăință (prerogative preoțești), episcopii reacționează negativ și în cele din urmă valdenzii sunt condamnați ca eretici. Reprimată în Franța, mișcarea supraviețuiește vreme mai îndelungată în zonele muntoase din nordul Italiei.

7. 4. 2. Catarii

Ereticii dualiști susțin o dublă creare a lumii

Catarii, numiți și *albigenzi* de la orașul Albi, din sudul Franței, care a constituit unul dintre centrele lor, au creat cea mai cunoscută mișcare eretică occidentală. Catarismul era o erzie dualistă, care consideră că tot ce ține de material în această lume, inclusiv trupul omenesc, a fost creat de un Demiurg rău, iar singură partea spirituală este creația lui Dumnezeu. Numele adepților a fost explicat prin termenul grecesc de *catharoi*, care înseamnă "cei puri", ceea ce trimitea la pretenția catarilor de a duce o viață de puritate în contrast cu corupția din rândul bisericii oficiale și a celor ce-i urmau preceptele. Catarii afirmau că dacă în lume se manifestă două principii egale în forță și demnitate, binele și răul, atunci scopul vieții este de a separa sufletul care aparține sferei spirituale, deci binelui, din trupul care face parte din domeniul răului. Aceasta se poate face prin respectarea sărăciei de tip evanghelic și prin dezinteresul față de lumea pământească, inclusiv față de structurile statului sau ale bisericii oficiale. De asemenea, lumea fiind domeniul

Catarismul a fost, probabil, influențat de bogomilismul din Balcani

răului, procreerea nu mai are sens, deci sexualitatea trebuie refuzată. Cei ce nu respectau aceste precepte nu se puteau elibera pentru a urca în ceruri, și se reîncarnau, eventual chiar în animale, motiv pentru care catarii susțineau o alimentație vegetariană. Opoziția categorică dintre trup și suflet pe care o propovăduiau ei făcea imposibilă Întruparea, de aceea ei spuneau că Iisus Christos a fost de fapt un înger, la fel ca Maria, și că nu a murit pe cruce, Răstignirea fiind o simplă iluzie. În aceste condiții, mântuirea nu putea veni din partea bisericii oficiale, operă a Diavolului, ci doar datorită existenței unor *perfecti*, credincioși catari care prin modul lor de viață puteau juca rolul de mediatori. Singura taină pe care o acceptau catarii, constituiți de altfel într-un fel de biserică paralelă, era *consolamentum*, ritual prin care perfectul își punea mâinile pe credinciosul aflat pe patul de moarte, și acesta se considera mântuit.

Două dintre principalele centre ale ereziei catare

Figura 7.10. Palatul Berbie, orașul Albi

Figura 7.11. Fortăreața Peyrepertuse

Cum predicile catare se îndreptau de asemenea împotriva războiului, implicit a cruciadei, împotriva jurământului - punând în discuție sistemul feudo-vasalic și practica judiciară a vremii, ca și împotriva judecății, era clar că mișcarea ataca toate structurile de rezistență, laice și ecleziastice ale societății medievale. În aceste condiții, este explicabilă coaliția dintre regele Franței Filip al II-lea August, dornic să aducă sub autoritatea sa sudul Franței, al cărui specific aparte era și mai mult subliniat de răspândirea catarismului, și papa Inocențiu al III-lea. Acesta își afirmase cu puterea calitatea de conducător universal al bisericii, mai ales că, în acel moment, la Constantinopol, datorită celei de-a patra cruciade, nu mai exista un patriarh ortodox. În 1208 se predică deci o cruciadă împotriva catarilor, la care iau parte în primul rând cavaleri din nordul Franței, atrași de bogățiile unui sud mult mai dezvoltat și rafinat, conduși de fiul regelui și de unul dintre marii săi vasali, Simon de Montfort. În sud, unde numărul catarilor nu depășea probabil 5% din populație, toți fac front comun împotriva invaziei ale cărei conotații politice nu scapă nimănui. La asediul orașului Beziers, din 1209, când legatului papal i s-a atras atenția că pe lângă eretici sunt masacrați și mulți catolici, acesta ar fi răspuns "omorâți-i pe toți, Dumnezeu o să și-i găsească pe ai săi". Luptele au continuat în acest spirit vreme îndelungată, împotriva catarilor fiind aruncate și armele Inchiziției, a cărei funcție fusese atribuită unui nou ordin monastic, cel al dominicanilor, special creat pentru combaterea ereziei. Cetatea Montségur, ultima fortăreață catară,

Papa Inocențiu al III-lea predică o cruciadă împotriva catarilor

cădea în 1244. Comitatul de Toulouse, care oferise sprijin catarilor în încercarea de a rezista integrării sale forțate în regatul francez era cuprins în domeniul regal. Către 1320 dispăreau ultimii catari, dar ideile lor, insuficient cunoscute, mai fascinează și astăzi, mai ales pe cei interesați de ocultism.

Figura 7. 12. Sigiliul lui Simon de Montfort

7. 5. Ordinele cerșetoare

Nevoia de înnoire în biserica oficială

Transformările care marcase ră societatea occidentală făceau ca pe la 1200 în biserică să se resimtă nevoia unor inovații. În primul rând crescuse mult rolul orașelor, cu bogăția lor dar și cu marginalii care nu beneficiau de asistența nimănui, canonicii seculari fiind dezinteresați de aceste probleme. Pe de altă parte, exponenții noilor idealuri religioase acționau în afara orașelor, precum cistercienii dornici să se izoleze de lume în adâncimea pădurilor. Mișcările eretice păruseră să sesizeze deschiderea orașelor spre mesajul religios, valdenzii sau catarii bucurându-se de o înrădăcinare urbană destul de importantă. De aceea, papalitatea iese în întâmpinarea inițiativelor care vizează apariția unor noi ordine călugărești care să acționeze în mediul urban, ca purtătoare ale noilor idealuri de sărăcie și austeritate.

7. 5. 1. Dominicanii

Ordinul fraților predicatori

Dominicanii sunt un ordin creat în 1215 de către spaniolul Domingo de Guzman (1170- 1221), cu principalul scop de a lupta împotriva catarismului afirmat în Toulouse și Languedoc. Principalele mijloace de acțiune erau predica și argumentarea (numele oficial al ordinului înființat la Conciliul al IV-lea de la Lateran fiind *Ordo Predicatorum*), de aceea călugării dominicani s-au remarcat printr-o formație intelectuală foarte serioasă, adesea universitară. De altfel, în scurt timp, cu sprijinul papalității, profesorii dominicani vor ocupa numeroase catedre în universități, ceea ce va stârni tensiuni în mediul universitar. Pe de altă parte implicarea lor în domeniul intelectual și al învățământului a făcut ca dintre ei să se recruteze cei mai marcanți

gânditori ai secolului al XIII-lea, precum Toma d' Aquino. Noul ordin se baza pe regula Sfântului Augustin și depindea direct de papă. Călugării dominicani nu puteau avea proprietăți și trebuiau să trăiască din ceea ce le era oferit, încadrându-se astfel în categoria călugărilor cerșetori. În 1232 dominicanii obțin de la papă funcția de inchizitori, adică responsabilitatea de a repera ereticii și de a-i preda autorității laice.

Dominicanii îndeplinesc funcția de inchizitori

Figura 8. 13.
Domingo de Guzman,
întemeietorul
ordinului
dominican

7. 5. 2. Franciscanii

Francisc din Assisi atacă luxul bisericii

Ordinul franciscan a fost întemeiat de Francesco din Assisi (1182-1226), născut într-o familie de negustori, care, după o tinerețe zbuciumată, se convertește la idealul de sărăcie și simplitate de tip apostolic. Prin atacurile sale la adresa bogăției, Francisc părea să pună în primejdie ordinea constituită, de aceea episcopul din Assisi încearcă să obțină condamnarea sa. Papa ezită, și în cele din urmă acceptă în 1223 crearea unui nou ordin călugăresc, numit *Ordo fratrum minorum*, sau al minoriților, care depinde direct de pontiful roman. Prin acțiunea sfintei Clara, discipol al lui Francisc, apare și o ramură feminină, a *clariselor*. Scopul principal al franciscanilor, de asemenea călugări cerșetori, este să ducă o viață de sărăcie și să se ocupe de sectorul caritativ din orașe.

Se poate observa că prin preocupările lor privind învățământul sau caritatea, dominicanii și franciscanii reprezintă două ordine complementare, și cel puțin la începuturile lor au avut contribuții importante la renovarea spirituală a Occidentului.

Fresca lui Giotto îl reprezintă pe papa Inocențiu al III-lea care visează că Francisc din Assisi împiedică prăbușirea Bisericii

Figura 7. 14. Giotto, Visul lui Inocențiu al III-lea

Figura 7. 15. Sfântul Francisc

Test de autoevaluare 7.1.

Privește cu atenție figura 7.14. Cum crezi că poate fi interpretată?
Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....
.....
Se acordă 10 puncte pentru răspunsul corect.
Răspunsul poate fi consultat la pagina 126.

7. 6. Criza papalității și marea schismă a bisericii occidentale (secolele XIV-XV)

Urmașii lui Inocențiu al III-lea

Figura 7.16. Papa
Grigore al IX-lea

Ideile lui Inocențiu al III-lea au fost continuate de papii următori, dintre care unul dintre cei mai importanți a fost Grigore al IX-lea. Dar ele au fost aduse la ultimele lor consecințe de papa Bonifaciu al VIII-lea (1294-1303), care a acționat însă în condiții politice noi, improprie afirmării supremației papale. Când state precum Anglia și Franța avansaseră în direcția centralizării puterii monarhice, pretențiile papei de a fi considerat capul întregii lumi intrau în contradicție cu noile realități. Printr-o serie de documente, între care se remarcă bula papală *Unam sanctam*, Bonifaciu al VIII-lea afirmă că în afara papei de la Roma și a bisericii sale nu există posibilitate de mântuire, că papa este conducătorul întregii lumi creștine, și că toți credincioșii, inclusiv capetele încoronate, sunt supușii papei. Regele Franței, Filip al IV-lea cel Frumos, nu poate admite punerea în discuție a autorității sale asupra supușilor și nici existența unei alte puteri, cu centrul în exteriorul regatului său, care să-i concureze propria putere. Poziția teocratică absolută a papei, ca și refuzul de a accepta taxarea clerului fără învoirea sa pentru necesitățile statului declanșează conflictul. În fața amenințării cu excomunicarea, regele Franței trimite o armată, condusă de sfetnicul său Guillaume de Nogaret, care îl face prizonier pe Bonifaciu al VIII-lea la Agnani, în 1303. Bătrânul papă este brutalizat de Nogaret, și chiar dacă o revoltă populară îl eliberează în câteva zile din mâinile francezilor, moare la puțin timp după aceea. Începuse declinul papalității medievale.

7. 17. Bonifaciu al VIII-lea

7. 6.1. Papalitatea de la Avignon

Papa Clement al V-lea

Succesorul său este un papă francez, Clement al V-lea (1305-1314), care încearcă în zadar să mențină o anumită independență a papalității. Dovada influenței regalității franceze asupra papei este și stabilirea reședinței acestuia la Avignon. Sunt creați din ce în ce mai mulți cardinali francezi, care slujesc interesele lui Filip al IV-lea. Incapabil să reziste presiunilor regale, Clement al V-lea acceptă suprimarea ordinului cavalerilor templieri, ale cărui bogății erau râvnite de regele Franței. Templierii sunt judecați și condamnați la rug pe baza unor acuzații de vrăjitorie și de blasfemie niciodată dovedite, ordinul este desființat, iar averile lor sunt în cele din urmă transferate iohaniților.

Succesorii lui Clement al V-lea continuă aceeași politică de subordonare față de regalitatea franceză, căutând compensații ale pierderii libertății de mișcare în organizarea statului pontifical după modelul statelor centralizate, în principal al Franței. Sistemul impozitelor percepute de papalitate se perfecționează, gestiunea financiară se îmbunătățește, prin crearea Camerei apostolice. Sunt explorate noi surse de venituri, provenite de pe urma beneficiilor eclesiastice rămase vacante, din numirea de noi titulari, din darurile pe care clericii erau obligați să le facă Sfântului Scaun. În același timp, curtea pontificală de la Avignon evoluează în direcția sporirii strălucirii sale prin realizări arhitecturale prestigioase și printr-un mecenat cultural deosebit, ceea ce o transforma în echivalentul marilor curți princiere laice ale momentului. La rândul lor cardinalii duc o viață de lux, creându-și propriile curți care rivalizează cu cea pontificală.

În afară de Franța, care e mulțumită de a avea papalitatea în apropierea teritoriului său, restul creștinătății se dovedește din ce în ce mai ostilă situării sediului curiei la Avignon. Englezii, aflați în plin război de 100 de ani, refuză să mai permită vărsarea taxelor către papalitate, sub pretextul că aceasta se află pe teritoriu francez, și ar fi în pericol ca banii să ajungă în mâna dușmanilor. Germanii sunt și ei împotriva ideii ca papii să rezideze la Avignon, iar italienii amintesc în permanență că Roma era sediul legitim al papalității.

7.18. Palatul papilor de la Avignon

7.6. 2. Marea schismă a bisericii occidentale

Întoarcerea papalității la Roma

În fața curentului de idei tot mai puternic în favoarea revenirii la Roma, papa Grigore al XI-lea se întoarce în 1377 și este primit în triumf. La moartea sa, în 1378, cardinalii care îl urmaseră, sub presiunea populației care cerea un papă roman, aleg drept succesor pe Urban al VI-lea (1378-1389). Acesta intră însă rapid în conflict cu cardinalii, și o parte a acestora aleg un alt papă, în persoana lui Clement al VII-lea (1378-1394), care revine la Avignon. Ambele alegeri fuseseră contestabile, și din acest moment biserica occidentală cunoaște o schismă în care doi papi, unul la Roma și altul la Avignon, își dispută moștenirea Sfântului Petru. Menținerea acestei situații anormale a fost posibilă datorită amestecului forțelor politice laice polarizate datorită războiului de 100 de ani și a altor conflicte. Regele Franței sprijinindu-l pe papa de la Avignon, Anglia s-a îndreptat în mod natural către papa de la Roma. Tot de partea Avignonului s-au manifestat unele puteri mai apropiate din punct de vedere politic de Franța, precum regatul Neapolelui, Piemont, Ferrara, Savoia, regatele Castiliei și Aragonului, precum și Scoția, aflată în conflict cu Anglia. Papa de la Roma a fost susținut de zonele din Italia centrală, unde opinia publică era foarte nefavorabilă francezilor, de Germania, aflată în legături tradiționale cu Roma, de statele din regiunea central-răsăriteană a Europei, de Scandinavia, de Flandra aflată în conflict cu Franța și de Portugalia opusă Castiliei. Datorită acestui sprijin din partea diferitelor state, marea schismă se menține până la începutul secolului al XV-lea, când încep să se caute soluții pentru o situație devenită insuportabilă pentru o creștinătate total dezorientată. Soluția pare să vină prin convocarea unui conciliu, în 1409, la Pisa, în care reprezentanții bisericii au încercat să pună capăt schismei bicefale. Cei doi papi aflați atunci pe cele două scaune pontificale, Benedict al XIII-lea (1394-1417) de la Avignon și Grigore al XII-lea (1406-1415) de la Roma sunt declarați eretici și depuși de conciliul care alege un alt papă, pe Alexandru al V-lea (1409-1410). Ceilalți doi însă nu renunță la tronul pontifical, la moartea lui Alexandru este ales un alt papă la Pisa, Ioan al XXIII-lea (1410-1415), astfel că din acest moment, schisma, în loc să fie lichidată se adâncește, și Occidentul are acum trei papi.

Contestarea de către cardinali a lui Urban al VI-lea se află la originile schismei bisericii occidentale

7.19. Sarcofagul lui Urban al VI-lea

7. 6. 3. Mișcarea conciliară

Cereri de reformare a bisericii

În creștinătatea dezbinată se auzeau din ce în ce mai frecvent glasuri care cereau reformarea bisericii în ceea ce privește conducerea și membrii săi (*reformatio in capite et in membris*), și aceasta nu putea fi decât opera unei adunări generale a clerului și credincioșilor. Eforturile regelui Germaniei (și apoi împăratului) Sigismund de Luxemburg (1410-1437), care se considera responsabil, în virtutea funcției sale, de întreaga creștinătate, au condus în cele din urmă la convocarea Conciliului de la Konstanz (1414-1418). La acesta au luat parte, în afara clericilor, și reprezentanți ai universităților, oglindind o nouă concepție despre responsabilitatea pentru problemele bisericii. Participanții s-au grupat pe "națiuni", pentru a împiedica manifestarea preponderenței vreunei grupări, dar ilustrând astfel și o nouă concepție asupra unei creștinătăți diferențiate pe criteriul etnic și lingvistic. Conciliul trebuia să rezolve problema schismei și a reformării bisericii, dar hotărârile în dezbaterile pe problemele de fond au fost precedate de o condamnare a unui eretic. Ian Hus, reformatorul ceh sosit la Konstanz pe baza asigurărilor de securitate date de împărat, este judecat, condamnat și ars pe rug. Reușind să se mobilizeze în fața a ceea ce considerau un pericol exterior, participanții la conciliu puteau apoi să hotărască lichidarea schismei și să elaboreze așa numita doctrină conciliară. Ei afirmau că puterea papei nu are origine divină, ci a fost delegată de credincioși, ca atare conciliu, ca adunare reprezentativă a creștinilor este superior papei. Conciliul poate lua hotărâri în favoarea dogmei și disciplinei ecleziastice, poate reglementa viața temporală și spirituală a creștinătății, și mai presus de toate îl poate judeca pe papă. Pentru a avea garanția că toate aceste hotărâri pot fi transpuse în realitate, conciliul de la Konstanz stabilește o anumită frecvență cu care papa era obligat să convoace această adunare ecleziastică. Marele rezultat de la Konstanz este lichidarea schismei, în 1417 fiind ales noul papă al întregii creștinătăți occidentale în persoana lui Martin al V-lea.

Pontificatul lui Martin al V-lea marchează sfârșitul schismei și începutul restaurării puterii papale

Figura 7. 20. Martin al V-lea

Conciliul de la Basel

Încercarea de a pune în practică doctrina conciliară s-a manifestat la Conciliul de la Basel (1431- 1437), convocat în condițiile problemelor create de reformele husite. Papa Eugeniu al IV- lea, ales în 1431, intră însă în conflict cu conciliul față de care își afirmă superioritatea. Participanții la conciliu nu se pot înțelege asupra atitudinii pe care să o adopte față de papă, în vreme ce acesta convoacă în 1438 un alt

Conciliul de la Ferrara- Florența

conciliu la Ferrara, unde toate hotărârile de la Basel sunt declarate nule. Strămutat în 1439 la Florența, acest conciliu aduce papei o victorie de mare prestigiu, datorită acceptării de către împăratul bizantin și de către o parte a bisericii ortodoxe a unirii cu Roma. Constantinopolul asediat de turci făcuse această concesie în speranța iluzorie a obținerii unui sprijin occidental, și deși în cele din urmă populația din imperiul bizantin a refuzat unirea, papa a profitat de puterea pe care și-o manifestase. Actul de unire dintre Constantinopol și Roma părea să refacă unitatea bisericii sub autoritatea papei, care poate declara acum că deține puterea direct de la Christos, nu de la comunitatea creștină. În pofida a noi fricțiuni care au mai continuat între papă și conciliu, doctrina conciliară pierduse terenul. Pe la 1450 prestigiul papei părea refăcut, dar statele naționale în formare nu mai erau dispuse să accepte o putere universală superioară. Pe de altă parte, nu se realizase reforma interioară cerută în ultimele decenii, și aceasta avea să declanșeze Reforma religioasă din secolul al XVI-lea.

7. 21. Sigiliul conciliului de la Basel

7. 7. Cruciadele

Cruciada – pelerinaj armat pentru eliberarea Sfântului Mormânt

Organizarea cruciadei, pelerinaj armat cu scopul de a elibera Locurile Sfinte de sub stăpânirea necredincioșilor, pune în evidență forța bisericii romane, capabilă în secolul al XI-lea să se reformeze, renunțând la o serie de vicii care-i erau imputate, și să conducă o mișcare de expansiune care antrenează cavalerii și capetele încoronate din întreg Occidentul.

7. 7. 1. Cauzele cruciadelor

Originile ideii de cruciadă

La originea ideii de cruciadă stau mai mulți factori, dintre care putem sublinia în primul rând tradiția pelerinajului la Ierusalim, centrul lumii spirituale a creștinilor. Greutățile și primejdiile drumului transformă călătoria la Locurile Sfinte într-o pocăință, care poate aduce omului medieval iertarea de păcate.

Djihad – războiul sfânt musulman, purtat împotriva celor ce nu acceptă Islamul

Pe de altă parte, cuceririle islamice însuflețite de spiritul *djihadului*, războiul sfânt musulman, creează reacții de răspuns în lumea creștină și contribuie la formularea ideii legitimității războiului împotriva necredincioșilor. Ideea de cruciadă se naște din întâlnirea acestor două tradiții, dar succesul predicii papei Urban al II-lea, la Clermont, care

conduce la declanșarea cruciadei I, trebuie explicat și prin alte elemente.

Religiozitatea profundă, chiar dacă uneori îmbibată de superstiții, a majorității populației occidentale, este de luat în considerare atunci când căutăm cauzele cruciadelor.

Orientul are pentru creștinii occidentali înfățișarea unei lumi mirifice, a bogăției fabuloase, pentru care Bizanțul vizitat deja de unii cavaleri reprezintă o mostră grăitoare. Nivelul culturii materiale și spirituale a Orientului bizantin sau islamic este mult superior celei din occident, constituind astfel un îndemn pentru încercarea de cucerire și luare în stăpânire a acestor ținuturi. În Occident începuse deja avântul economic care stă la baza dezvoltării sale de mai târziu, dar consecința sa imediată este o anumită creștere a populației la toate nivelele societății. Resursele încă insuficiente nu puteau oferi tuturor posibilitățile dorite, astfel că dirijarea surplusului de oameni spre Orient, într-un scop în realitate expansionist, putea fi o soluție.

Structura ierarhică a societății occidentale permite și chiar face necesară o astfel de mișcare. Există o numeroasă categorie de cavaleri, profesioniști ai mânuirii armelor, dintre care mulți erau însă îndepărtați de la moștenirea averii părintești, care revenea primului născut, și care erau obligați să încerce să-și croiască o situație prin forța propriei săbii. Pentru ei, războiul era modul cotidian de existență, dar eforturile bisericii de a instaura un climat de pace în Occident tindeau să le îngrădească aici posibilitățile de manifestare. Biserica, proclamând păci și armistiții ale lui Dumnezeu, pe parcursul cărora luptele erau interzise, creștinând idealul cavaleresc, încerca să orienteze potențialul militar al acestor războinici spre scopuri care să-i servească interesele. Avea acum și puterea de a o face, deoarece în urma reformei interne a bisericii, papalitatea se întărise, deținea autoritatea morală supremă în Occident, și preluase o serie de atribuții și însemne ale puterii seculare. Un cler disciplinat și supus papei de la Roma contribuise la ridicarea nivelului religios al oamenilor, transformând creștinătatea într-o realitate vie și sigură de ea. Acest cler duce mesajul chemării la lupta împotriva necredincioșilor în toate colțurile Europei apusene, declanșând o mișcare de adeziune nesperată nici de inițiatorii proiectului.

În planul evenimentelor concrete, trebuie amintite și interesele Imperiului bizantin de a beneficia de ajutorul cavalerilor occidentali în lupta împotriva musulmanilor. Există deja tradiția recrutării de către împăratul bizantin a mercenarilor normanzi, numai că aceștia se dovediseră nesiguri, gata oricând de revoltă sau dornici mai degrabă să realizeze în propriul beneficiu (și în detrimentul nu doar al arabilor ci și al bizantinilor) un imperiu mediteraneean. Spre sfârșitul secolului al XI-lea, împăratul de la Constantinopol alege să ceară ajutorul papei care să-i pledeze cauza în întreaga creștinătate, oferindu-i astfel posibilitatea de a beneficia de forța militară a cavalerilor occidentali.

Creșterea puterii Veneției și a altor republici italiene și interesul acestora de a sprijini, din rațiuni comerciale (dorind să-și extindă activitățile negustorești), expansiunea creștină în spațiul stăpânit de musulmani, este un alt factor de luat în considerare atunci când se încearcă explicarea succesului ideii de cruciadă

Imaginea ideală a Ierusalimului, scopul final al cruciadelor

Figura 7. 22. Ierusalimul, miniatură de epocă

7. 7. 2. Cruciada I

Papa Urban al II-lea cheamă la luptă pentru eliberarea Sfântului Mormânt

Deși cererile de ajutor ale împăratului bizantin Alexios I Comnenul nu chemau neapărat spre un război sfânt, deși situația creștinilor aflați sub stăpânirea selgiucidă nu era dramatică și pelerinii spre Sfântul Mormânt nu aveau în general de suferit, în 1095 în Occident era creat un climat favorabil ideii unei expediții generale împotriva necredincioșilor. În iarna lui 1095, papa Urban al II-lea lansează chemarea la luptă pentru eliberarea mormântului lui Christos de la Ierusalim, promițând iertarea păcatelor pentru cei ce vor răspunde pozitiv.

Chemarea la cruciadă a papei Urban al II-lea

"Acum că voi, fii ai lui Dumnezeu, v-ați jurat lui Dumnezeu să păstrați cu mai multă putere pacea între voi și să țineți cu credință legile bisericii, este ceva de făcut, pentru că trebuie să întoarceți puterea sincerității voastre, acum că sunteți ridicați de îndreptarea divină, spre un alt lucru care vă privește pe voi și pe Dumnezeu. Grăbindu-vă la drum, trebuie să vă ajutați frații care trăiesc în răsărit, care au nevoie de sprijinul vostru după care deja au strigat de mai multe ori.

Deoarece, după cum celor mai mulți dintre voi li s-a spus, turcii, un neam de persani, care au străpuns hotarele României chiar la Mediterană, în locul numit Brațul Sfântul Gheorghe¹, ocupând din ce în ce mai multe pământuri ale creștinilor, i-au înfrânt pe aceștia, deja învinși în șapte bătălii, și i-au ucis și i-au luat prinși, au distrus bisericile și au lăsat pustie împărăția lui Dumnezeu. (...)

Privitor la acest lucru vă rog - nu eu, ci Dumnezeu, pe voi heralzi ai lui Christos, să convingeți pe toți, de orice rang, cavaleri și pedestri, bogați și săraci, prin legi numeroase, să se străduiască să ajute la alungarea aceluia neam blestemat din ținuturile noastre creștine, înainte să fie prea târziu.

Vorbesc celor prezenți, trimit vorbă celor ce nu sunt aici, mai mult, Iisus Christos poruncește. Iertarea păcatelor va fi garantată acelor ce merg acolo, dacă își sfârșesc viața pe pământ sau trecând marea sau în luptă cu păgânii. Eu, fiind investit cu acest dar de Dumnezeu, făgăduiesc aceasta tuturor celor care merg. (...)! Câte rele vă vor fi puse în seamă de însuși Domnul, dacă nu-i ajutați pe cei care ca și voi mărturisesc creștinismul!

¹ Dardanele.

Acei care, a spus, sunt obișnuți să ducă războaie personale chiar cu credincioși, să meargă împotriva necredincioșilor într-o bătălie demnă de dus acum și de sfârșit cu victorie. Acum, cei care până nu de mult erau jefuitori, să fie soldați ai lui Christos; acum, cei care mai înainte se luptau împotriva fraților și rudelor, să lupte cu dreptate împotriva barbarilor; acum, cei care mai deunăzi erau închiriați pentru câțiva arginți, să-și câștige răsplata veșnică. Acum, cei care se istoveau împotriva înșiși trupului și sufletului lor, să se ostenească pentru o cinste îndoită. (...)

Nici o întârziere să nu amâne ziua pentru plecare, ci când au strâns banii pentru ei și pentru cheltuielile zilnice, și când iarna s-a terminat și primăvara a venit, să ia cu curaj drumul crucii cu Domnul mergând înaintea lor.

(Fulcher de Chartres, *Chronicle of the First Crusade*, în Brian Tierney, *The Middle Ages, Sources of Medieval History*, vol. I, New York, 1970, p. 129-130)

**Prima etapă:
cruciada
săracilor**

Reacția este extraordinară, în căutarea mântuirii, mulțimi nenumărate de oameni din toate straturile societății pornesc la drum, cu un entuziasm nu întotdeauna dublat de o pregătire adecvată. Participanții la "cruciada săracilor", cum a fost numită această ridicare populară, lipsiți de cunoștințe militare și de organizare, erau conduși de un cleric, Petru Eremitul și de cavalerul sărac Gautier fără Avere. Drumul până la Bizanț este marcat de violențe împotriva evreilor, considerați ucigașii lui Christos, și de jafuri. Fiind debarcați în Asia Mică de împăratul bizantin pentru care turbulența lor în momentul când ajunseseră la Constantinopol reprezenta un pericol, sunt foarte repede masacrați de turci. "Cruciada cavalerilor", care a urmat, a fost mult mai bine organizată, a beneficiat de o conducere mai coerentă, deoarece comandantul « suprem » era considerat papa, prin reprezentantul său Adhémar de Le Puy. Dintre cruciați, s-au remarcat mai ales Godefroy de Bouillon și Bohemund de Tarent. Trecuți în Asia Mică de flota bizantină după ce au depus jurământ de vasalitate împăratului, armata cruciaților a reușit să elibereze întinse teritorii în Orientul Apropiat (Edessa, Antiohia, Tripoli) inclusiv Ierusalimul, cucerit în 1099.

**A doua etapă:
cruciada
cavalerilor**

7. 23. Cavaleri din epoca primei cruciade, manuscris spaniol de sec. XII

7. 7. 3. Statele cruciate din Orient și cruciadele următoare

Aceste cuceriri aveau să pună bazele principatelor latine din Țara Sfântă (regatul Ierusalimului, principatul Antiohiei, comitatul de Tripoli, comitatul Edessei), zone de aplicare a unor modele ale feudalității occidentale până atunci necunoscute orientului. Ele sunt confruntate cu problemele lipsei de coordonare între feudații așezați în orient, astfel că rolul cel mai important în apărarea lor revine ordinelor călugărești militare (Ioaniții sau Ospitalierii, Templierii și Teutonii). Stăpânirea latină aici este contestată de musulmani, care obțin în secolele următoare succese ce conduc la organizarea de noi cruciade.

Figura 7. 24.
Cavaler ioanit

Cruciada a II-a

Recucerirea Edessei de către musulmani a condus la predicarea celei de-a doua cruciade (1147-1149) de către papa Eugeniu al II-lea și Bernard din Clairvaux. Este o cruciadă a monarhilor, întrucât la ea participă regele Ludovic al VII-lea al Franței și împăratul german Conrad al III-lea. Coordonarea lasă însă mult de dorit, și după înfrângeri în Asia Mică, cruciații eșuează în fața Damascului.

Cruciada a III-a

Cea de-a treia cruciadă (1189-1192) a fost declanșată datorită unificării musulmanilor de către Saladin (1171-1193), sultanul Egiptului. Recucerirea de către acesta a Ierusalimului (1187) i-a îndemnat să ia crucea pe împăratul Germaniei Frederic I Barbarossa, pe regele Angliei Richard Inimă de Leu și pe regele Franței, Filip al II-lea August. Cruciații recuceresc Accra, Antiohia, teritoriile de coastă între Tripoli și Jaffa. Richard smulge insula Cipru bizantinilor. Neînțelegerile dintre monarhi, moartea lui Frederic în Asia Mică, au împiedicat recucerirea Ierusalimului. Aceasta rămâne ideea-forță a cruciadelor următoare, niciodată reușită (cu excepția dobândirii sale prin tratative de către Frederic al II-lea, pentru o scurtă perioadă de timp).

Cruciada a IV-a

O mențiune aparte merită Cruciada a IV-a (1202-1204), care este deturnată de venețieni de la scopurile sale inițiale, sfârșind cu cucerirea Constantinopolului, pe tronul căruia se găsesc până la 1261 împărați latini (occidentali și catolici).

Pierderea posesiunilor occidentale din Siria continuă tot cursul secolului al XIII-lea, în 1291 fiind cucerită Acra, ultimul punct al rezistenței latine. Cruciada rămâne însă ca o permanență a istoriei occidentale, extinzându-și sfera de cuprindere asupra luptei cu orice fel de necredincioși, nu doar cu cei ce stăpâneau Locurile Sfinte. Astfel, luptele cu arabii în Spania, cu păgânii de la Marea Baltică, mai târziu cu turcii otomani în Europa răsăriteană și centrală s-au dus sub semnul cruciadei.

Figura 7. 25.
Plecarea în
cruciadă a regelui
Franței Ludovic al
IX-lea

7. 7. 4. Urmările cruciadelor

Cruciada pune în legătură Occidentul și Orientul

Dincolo de achizițiile teritoriale de moment, cruciada a avut consecințe mai ales pe plan economic și cultural, punând din nou în legătură directă Occidentul dinamic cu un Orient care îi este mult superior, și de la care împrumută masiv, prin intermediul arabilor, în știință, artă și literatură. Modul de viață al nobililor se transformă în urma contactului cu luxul orientului, țăranilor li se cere tot mai mult pentru a se putea finanța asemenea expediții, comerțul se dezvoltă prin deschiderea de noi drumuri. Cruciada s-a transformat într-un instrument la dispoziția papalității, care a folosit-o în lupta împotriva ereticilor (catari) și a adversarilor politici. Cruciadele, și în special cruciada a IV-a, au contribuit la definitivă îndepărtare dintre Occident și Bizanțul care va păstra pentru totdeauna resentimente împotriva latinilor și care va refuza unirea religioasă cu Roma chiar în condițiile în care turcii se aflau sub zidurile Constantinopolului.

Test de autoevaluare 7.2.

Găsește două asemănări și două deosebiri între ordinele Franciscan și Dominican. Folosește spațiul de mai jos pentru formularea răspunsului.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 126.

7.8. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare

Testul 7.1.

Răspuns:

Papa Inocențiu al III-lea visează că biserica se prăbușește și este susținută de Francisc din Assisi. Acesta este deci văzut ca salvator al bisericii, restaurator al acesteia.

Testul 7.2.

Răspuns:

Asemănări: Sunt ordine cerșetoare, promovează sărăcia după model apostolic; activează în mediul urban

Deosebiri: Franciscanii s-au orientat spre asistența socială, Dominicani spre sectorul învățământului; Dominicani au primit funcții de inchișitori, iar franciscanii nu.

7.9. Lucrare de verificare 7

Realizează un eseu nestructurat pe tema « Cruciadele – între Orient și Occident ».

Indicații privind ideile esențiale ce trebuie atinse:

Situația comparativă a Orientului și a Occidentului la vremea cruciadelor;

Cauzele cruciadelor;

Aspecte militare;

Contacte culturale și comerciale.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini

b. se trimit prin poștă tutorelui.

c. se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

7. 10. Bibliografie

Michel Balard, Philippe Contamine, Jean Favier, ș.a., *Cruciadele*, București, 1999

Jean Meyendorf, *Biserica ortodoxă ieri și azi*, București, 1996

Cécile Morrisson, *Cruciadele*, București, 1997

Jacques Paul, *Biserică și cultură în Occident*, București, 1996.

Ioan Rămureanu, Milan Șesan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală*, vol. I-II, București, 1987-1993

André Vauchez, *Spiritualitatea evului mediu occidental*, București, 1994

Unitatea de învățare Nr. 8

CULTURA ÎN SECOLELE V-XI

Cuprins

8.1. Obiective.....	127
8.2. O tipologie a culturii medievale.....	127
8.3. Cultura în secolele V-IX.....	130
8.4. Renașterea carolingiană.....	136
8.5. Cultura în secolele X-XI.....	140
8.6. Artele plastice și arhitectura.....	141
8.7. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare.....	146
8.8. Lucrare de verificare 8.....	146
8.9. Bibliografie.....	146

8.1. Obiective:

- Înțelegerea deosebirilor dintre diferitele tipuri ale culturii medievale;
- Compararea evoluției culturale de la începutul evului mediu, cu cea din perioadele următoare, reliefând asemănările și deosebirile;
- Analiza evoluției diferitelor categorii ale creației culturale din primele secole ale evului mediu.

8.2. O tipologie a culturii medievale

8.2.1. Cultură orală, cultură scrisă

Suprapunerea între clerici și știutori de carte

Figura 8. 1.
Augustin dictează
unui scrib,
miniatură, sec. VII

În evul mediu, numărul știutorilor de carte este foarte mic, și, după epoca migrațiilor, pentru câteva sute de ani, aceștia se recrutează aproape exclusiv din rândul clericilor. Aceștia știu să scrie, să citească, să vorbească în latină și dețin prin aceasta monopolul asupra culturii scrise, care până prin secolul XII are un caracter savant. Numărul lor este foarte mic, câteva procente din totalul populației, ei reprezentând o foarte subțire elită intelectuală.

Majoritatea populației are acces la cultură prin intermediul transmiterii orale, fie a operelor de expresie latină și cu conținut esențial religios, fie a lucrărilor în limbile vernaculare (din secolele XI-XII). De aceea, este greșit a pune semnul egalității între neștiutor de carte și necultivat. Într-o lume în care lectura se face prioritar cu voce tare și are un caracter public (aceste caracteristici vor fi păstrate până cel puțin în secolele XVII-XVIII) mulți oameni iau contact prin intermediul altora cu o serie de producții culturale. De exemplu, esențialul învățaturii creștine este transmis oral, prin predicile preoților și ale călugărilor, ceea ce îngăduie oamenilor medievali să fie foarte bine familiarizați cu conținutul Bibliei fără a o fi citit ei înșiși vreodată. De asemenea, cântecele epice sau romanele cavalierești, ca și poezia curtenească au beneficiat în primul rând de o transmitere orală, care se adresa atât aristocrației cât și celor de rând, uniți cu toții prin neștiința de carte.

8.2.2. Cultură savantă, cultură populară

Latina este limba culturii savante

Trebuie de asemenea precizat că se poate vorbi de o cultură savantă, în general a clericilor, care folosește ca vehicol limba latină (în Occident) și face apel la scris, în opoziție cu o cultură populară, a mării majorități a populației, care nu știe să scrie și să citească și/ sau nu înțelege limbile de cultură. O astfel de cultură populară caracterizează nu doar păturile de jos, ci și aristocrația, atâta vreme cât membrii ei nu se mai îndeletnicesc cu studiul literelor. Cultura savantă a devenit din secolele VI-VIII apanajul oamenilor bisericii, excluzându-i aproape cu desăvârșire pe laici, astfel încât în latină *laicus* era sinonim cu *illiteratus*, neștiutorul de carte.

Cultura populară și cea savantă se influențează reciproc

Cultura populară poate fi influențată de cultura savantă, mai ales prin intermediul predicilor care ajung să marcheze puternic spiritualitatea oamenilor medievali. Pe de altă parte, această cultură populară se dezvoltă și independent, hrănindu-se din tradițiile orale, folclorice. Acestea, precum legendele celtice sau germanice, pot fi prelucrate într-o literatură specifică elitei (epopeile, romanele cavaleriești), transpusă în scris, dar care își păstrează și după aceea caracterul popular, care este dat mai degrabă de destinatar decât de caracterul mai mult sau mai puțin elaborat. De aceea, opere cu caracter « popular » se pot remarca printr-o virtuozitate stilistică evidentă.

Charivari-manifestare carnavalescă, prin care se sancționau conduitele considerate contrare moralei tradiționale (mai ales căsătoriile nepotrivite)

Figura 8. 2. Charivari, manifestare folclorică tradițională

8.2.3. Cultura rurală

Cultura folclorică

Cultura din mediul rural este una orală, folclorică. Mediul rural este unul al basmelor și legendelor transmise din generație în generație, cu riscul modificărilor sau chiar al dispariției dacă nu sunt fixate în scris și dacă la un moment dat ies din "modă"; o lume a cântecelor și a dansurilor populare care inițial erau comune atât țăranilor cât și aristocraților. Treptat, elita, care în primele secole medievale rezidează tot în mediul rural, își reconstituie o cultură proprie, prin care să se diferențieze de neprivilegiați, ale cărei componente sunt fixate în scris și urmează deci un drum de acum diferit de cea folclorică. Elementele folclorice continuă să influențeze însă această cultură scrisă, mai ales la nivelul literaturii și muzicii, și la rândul ei, cultura păturilor de sus constituie model și sursă de inspirație pentru cea a maselor neprivilegiate.

Un exemplu al acestei întrepătrunderi este oferit de legendele din ciclul Mesei Rotunde, cu largă circulație în spațiul celtic din Anglia și Bretania franceză, care au inspirat numeroase romane cavaleresti, dar dintre care unele se pare că au fost la rândul lor inspirate fie de aceste romane, fie de o pretinsă istorie a regilor Britaniei compusă în secolul al XI-lea.

Figura 8. 3. Regele Arthur privind un dans

Figura 8. 4. Sabat, sec. XV

Cultura orală rămasă predominantă contribuie la menținerea vreme îndelungată a unor concepții mitologice despre timp și spațiu, ca și a unor idei particulare despre lumea supranaturală și raporturile ei cu cea reală. Lumea satului rămâne mult timp una a credințelor în balauri, diavoli, strigoi și vrăjitoare, și doar intervenția conjugată a bisericii și școlii a eliminat aceste reziduuri ale mentalităților arhaice. În Europa răsăriteană, unde biserica n-a procedat cu aceeași insistență la vânătoria de vrăjitoare ca în Occident, lumea satului a mai păstrat și în secolele XX-XXI structuri de gândire care au caracterizat în alte spații evul mediu.

8.2.4. Cultura urbană

Specificul culturii urbane

Figura 8. 5. Școală, miniatură, sec. XIV

Ocupațiile caracteristice, mentalitatea aparte dezvoltată la adăpostul zidurilor și în peisajul urban atât de deosebit s-au oglindit și într-o cultură urbană specifică. La nivelul arhitecturii și al artelor plastice, expresia ei cea mai desăvârșită este catedrala, operă comunitară care subliniază cel mai bine identitatea orașului. În planul educației, trebuie amintită o relativă laicizare a învățământului, găzduit acum de școli urbane care nu mai sunt patronate neapărat de biserică și care sunt orientate spre formarea deprinderilor practice necesare unor cetățeni activi și pricepuți într-ale meșteșugurilor, negoțului și schimbului de bani (scris, citit, cunoștințe matematice necesare contabilității, etc.). Literatura depășește stadiul oralității, fixând în scris producții tipice, precum cronicile și istoriile urbane, destinate glorificării orașului natal (exemplele cele mai cunoscute fiind ale lucrărilor lui Machiavelli sau opera lui Villani). *Fabliaux*, povestirile comice cu tentă moralizatoare sunt un alt produs specific orașului, după cum tot în acest spațiu se afirmă literatura de moravuri, de tipul *Romanului vulpii* sau *Decameronului* lui Boccacio. Această cultură oferă bazele dezvoltării ulterioare a umanismului și Renașterii, fenomene urbane prin excelență, care proslăvesc demnitatea și libertatea omului, care în interpretarea lor apare însă aproape exclusiv ca un locuitor al orașului.

Catedrala, biserică episcopală, este ridicată prin efortul întregii comunități urbane

Figura 8. 6. Catedrala din Canterbury

8. 3. Cultura în secolele V-XI

8.3.1. Evoluția culturală în Antichitatea târzie

Selectarea elementelor păgâne considerate compatibile cu creștinismul

Cultura greco-romană, specifică Antichității clasice, începuse să evolueze în urma transformărilor de ansamblu petrecute în Imperiul roman, între altele și datorită influenței din ce în ce mai puternice a creștinismului. Dacă la început existau unii creștini intransigenți care susțineau că toate achizițiile culturale păgâne sunt lipsite de valoare, pe măsură ce creștinismul atingea elitele s-a conturat concepția care permitea valorificarea celor mai de seamă elemente ale culturii clasice. În secolele al II-lea și al III-lea, intelectualii creștini, care beneficiaseră de o educație de tip greco-roman, trebuiau să dea replica în scrieri polemice unor adversari educați, de aceea, chiar atunci când fondul scrierilor lor este unul profund creștin, expresia formală este una clasică. Din secolul al IV-lea, o dată cu oficializarea creștinismului, convertirile ating cele mai diferite straturi ale societății, și lucrările cu caracter creștin se adresează unor diferite categorii de public. În vreme ce Augustin compune opere teologice și filosofice într-un stil de o eleganță clasică, Ieronim alege în mod deliberat o latină simplă și ușor de înțeles pentru a traduce Biblia (*Vulgata*) care trebuia să fie accesibilă tuturor.

Coexistența elementelor culturale păgâne cu cele creștine

Creștinarea nu a însemnat dispariția totală și definitivă a culturii păgâne. Intelectuali păgâni și creștini coexistă o vreme de o manieră pașnică, întreținând unii cu alții relații de prietenie bazate pe respect reciproc, așa cum ne demonstrează corespondența Sfântului Vasile din Caesarea cu retorul păgân Libanios. Creștinii însă au început în mod deliberat să selecteze acele elemente ale culturii clasice care nu intrau în contradicție cu credința lor sau care le puteau fi de folos. Ieronim arăta într-o scrisoare că așa cum în Vechiul Testament era permis evreilor să se căsătorească cu femei străine dacă le rădeau părul și le tăiau unghiile, tot așa și creștinii pot prelua elementele culturii păgâne purificate de tot ce e idolatru sau imoral.

Hercule este un erou păgân apreciat și de creștini care văd în cel ce luptă cu monștri și învinge moartea o prefigurare a lui Christos

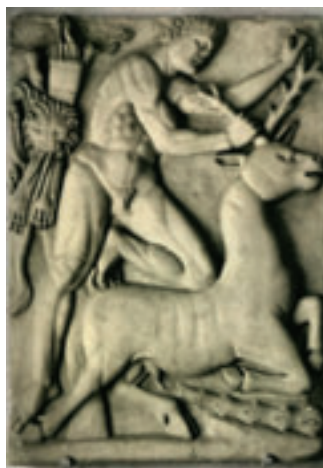

Figura 8. 7. Muncile lui Hercule, sec. V

Transformare culturii sub influența creștinismului

Istoria primelor secole creștine este marcată deci de efortul de a păstra elementele judecate valoroase, dar și de a distruge sau pur și simplu de a ignora ceea ce intra în contradicție cu noua credință. În paralel, se produc unele transformări care pot fi puse numai parțial pe seama creștinismului, deși acesta infuzează și influențează toate palierele vieții sociale

8.3.2. Școala

Dispariția treptată a școlilor publice

Istoria școlii de tip greco-roman este strâns legată de cea a orașului și a elitelor urbane. Civilizația romană clasică fusese caracterizată de existența unui învățământ public, prin intermediul școlii, dublat de unul particular, prin pedagogi. Declinul orașului conduce la dispariția treptată a școlilor publice, pe la sfârșitul secolului al VI-lea în Galia, probabil ceva mai târziu în Hispania sau Italia. În compensație, se înființează școli pe lângă centrele episcopale sau pe lângă mănăstiri, destinate însă în primul rând educării clerului. Aceasta conduce la dispariția tipului laic de cultură, și la instalarea treptată a monopolului cultural al bisericii. Semnul cel mai evident al restrângerii științei de carte la cler este recrutarea funcționarilor știutori de carte doar dintre oamenii bisericii în epoca lui Carol cel Mare, comparativ cu perioada merovingiană în care majoritatea lor erau laici. Diminuarea numărului știutorilor de carte este însă relativă, căci și în lumea greco-romană aceștia reprezentau o pătură subțire a populației.

În secolul al V-lea, Martianus Capella, în lucrarea sa *De nuptiis Mercurii et Philologie* (Despre nunta lui Mercur și a Filologiei) stabilea, pe baza unei tradiții deja seculare, care sunt domeniile de interes demne de un om liber, numite de aceea *arte liberales*. Educația trebuia, în viziunea lui, devenită apoi a întregului ev mediu, să cuprindă mai întâi gramatica (regulile de bază ale latinei), retorica (arta de a compune discursuri, de a vorbi) și dialectica (arta de a raționa, logica). După aceste căi ale cunoașterii, numite mai târziu *trivium*, se puteau studia alte patru, *quadrivium*: aritmetica, geometria, astrologia și muzica. Trivium și quadrivium stau la baza sistemului de învățământ medieval, inclusiv în cel din universități. Ele reprezentau însă căi prin care omul educat putea să acceadă apoi la studiul filosofiei și al teologiei.

8.3.3. Cartea

Generalizarea codexului de pergament

Creștinismul este o religie revelată, care presupune existența unei cărți sfinte, ce trebuie să fie la îndemâna credincioșilor care să poată găsi oricând pasajele dorite. De aceea, forma cea mai potrivită nu era cea a anticului rulo de papyrus, mai greu de manevrat, ci a codexului de pergament, ușor de răsfoit. Mai maniabil și mai rezistent, întrucât are forma cărților actuale, codexul este și mai scump, ilustrând și pe această cale caracterul elitist al accesului la cultură.

Activitatea de copiere a manuscriselor

Cărțile sunt copiate în ateliere mănăstirești (scriptorii) și îmbogățesc mai întâi biblioteca propriului așezământ monahal, apoi pot fi oferite altor mănăstiri, biserici sau chiar laici pioși. Cum în marea lor majoritate sunt cărți sfinte, glorificarea divinității se face și prin împodobirea lor cu miniaturi sau inițiale foarte elaborate, prin scrierea cu aur sau argint și prin ferecături prețioase.

Figura 8. 8. Inițială ornamentată

8. 3. 4. Expresia lingvistică

Evoluția lingvistică spre viitoarele limbi neolatine

Antichitatea târzie este caracterizată în Occidentul Europei prin menținerea latinei ca limbă de comunicare generală. Având ca orice limbă vorbită paliere diferite, în funcție de nivelul cultural al celui care o folosește, latina permite încă locuitorilor fostului Imperiu roman să se înțeleagă unii pe alții indiferent de locul de proveniență. De prin secolul al VI-lea se pare însă că nu mai era atât de folosită în provinciile orientale ale Imperiului, unde greaca se afirmă viguros. Pe de altă parte, greaca, limba cunoscută de orice intelectual de marcă din Occident, încetează tot cam din acea perioadă să mai fie înțeleasă în partea apuseană.

Latina continuă să fie limba bisericii și a culturii

Menținerea latinei ca limbă de comunicare se datorează preluării de către regii barbari a sistemului administrativ roman, înțelegerii pe care cei mai mulți dintre aceștia au arătat-o culturii latine, și creștinismului, care a impus-o alături de greacă drept limbă a bisericii.

Sunt însă și zone în care latina nu este o limbă maternă, ca în spațiul german sau în insulele britanice, dar este totuși o limbă vorbită (de exemplu în mănăstiri). Fiind destinată atât comunicării scrise cât și

Figura 8. 9.
Evangheliar
irlandez, cca. 750

celelalte orale, de zi cu zi, latina evoluează îndepărtându-se de standardele clasice (de altfel acestea nu se aplică decât creației culturale a epocii lui Augustus). Pe de altă parte, clericii, chiar dacă au deprins în mod livresc o latină de bună calitate, pentru a fi înțeleși de enoriașii cu un nivel mai scăzut de instrucție, folosesc în predicile lor o limbă mai simplă, *sermo humilis*. Astfel, între nivelul popular și cel savant al limbii continuă să existe comunicare și influență reciprocă.

8.3.5. Creația literară

Apariția și dezvoltarea literaturii creștine

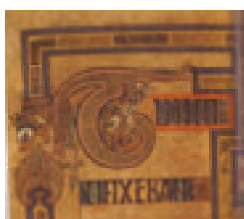
Apologetica – literatura creștină care viza convingerea păgânilor de superioritatea creștinismului

După oficializarea creștinismului și mai ales după transformarea sa în religie unică, creația literară care contează nu mai poate fi decât creștină. Încă din secolul al II-lea apăruse o literatură creștină, care în mod convențional este denumită patristică, adică aparținând părinților bisericii. Primele lucrări creștine aveau un caracter apologetic, deoarece urmăreau să convingă pe împărați și pe intelectualii păgâni de valoarea creștinismului, de compatibilitatea sa cu valorile romane și chiar de superioritatea sa în raport cu religia și filosofia păgânismului. Dintre acești scriitori, s-au remarcat și prin arta lor literară Tertullian (160- 222), manifestată mai ales în *Apologeticum*, sau Lactantius (250-cca.320), cu *De mortibus persecutorum* (Despre moartea persecutorilor).

Din secolul al IV-lea, literatura creștină își cristalizează și mai mult specificul propriu într-un imperiu în care operele literare păgâne erau încă posibile și gustate de public. Sfântul Hilarius din Poitiers (+368) contribuie semnificativ la crearea poeziei creștine latine, prin compunerea unor imnuri religioase inspirate de cele grecești. Sfântul Ambrozio al Milanului (333- 397) consacră definitiv imnologia creștină latină, creând o poezie liturgică simplă, adecvată cântării în biserică. Poezia creștină mai este reprezentată la aceste începuturi ale ei de Prudentius (cca. 350-410), autor de imnuri, polemici (*Contra Symmachum*) și creatorul epopeii creștine, *Psychomachia*, (Lupta sufletului) care ilustrează conflictul dintre vicii și virtuți. Paulinus din Nola și Nicetas din Remesia sunt de asemenea autori care au ilustrat poezia creștină.

Sfântul Ieronim (cca. 340-420), adevărat director de conștiință al aristocrației creștine romane, s-a impus mai ales prin activitatea sa de traducător în latină al unor lucrări fundamentale. În afară de Biblie, a mai tradus și a completat *Cronica* lui Eusebius din Caesarea, oferind astfel Occidentului modelul de istorie universală ce avea să domine evul mediu. De asemenea, prin *Viața lui Paulus*, el introduce în literatura latină noul gen al Vieților sfinților (*vitae*), ilustrat deja în grecește de Atanasie al Alexandriei, care scrisese *Viața Sfântului Antonie*. Se naștea astfel *hagiografia*, gen specific literaturii creștine, pentru care modelul este reprezentat totuși de opera unui istoric, Sulpicius Severus, (sfârșitul sec. al IV-lea), care a scris *Viața Sfântului Martin*, considerat apostolul Galiei.

Figura 8. 10.
Ilustrație din Biblie,
sec. VIII

Cel mai talentat scriitor creștin și fără îndoială unul dintre cei mai valoroși autori latini din toate timpurile este Aurelius Augustinus (354-430), cunoscut ca Sfântul Augustin pentru catolici și Fericitul Augustin la ortodocși. Orator desăvârșit, profesor de gramatică, el dă măsura talentului său literar într-o vastă operă teologică, didactică, filosofică, istorică, epistolară. *Confesiunile*, *Soliloquiile*, și mai ales *Cetatea lui Dumnezeu*, reprezintă opere monumentale care au influențat profund civilizația medievală. În această din urmă operă, Augustin analizează sensul istoriei umane, susținând ideea că mai presus de statul roman (cetatea oamenilor) se găsește comunitatea credincioșilor (cetatea lui Dumnezeu), și că devenirea umană nu este ciclică, ci orientată spre un sfârșit stabilit și cunoscut doar de divinitate.

Exemplu de interferență între tradiția clasică, păgână, și noile elemente creștine

Figura 8. 11. Dipticul de Murano

8.3.6. "Ctitorii evului mediu"

Personalități care au contribuit decisiv la transmiterea culturii antice

Cultura de la sfârșitul antichității și începutul evului mediu se caracterizează prin existența unor figuri marcante, care au abordat diferite genuri, fiind astfel dificil de încadrat într-o categorie anume, și au contribuit la transmiterea moștenirii antice.

Boethius (cca. 480-524), considerat ultimul intelectual de tip antic, a realizat traduceri și comentarii ale operelor lui Aristotel, facilitând cunoașterea filosofului grec în evul mediu, ca și lucrări de matematică, muzică, astronomie. Opera care avea să influențeze profund evul mediu a fost *Despre consolarea filosofiei*, meditație asupra libertății și a responsabilității, scrisă în temnița în care își aștepta execuția, acuzat de conspirație împotriva regelui ostrogot Teodoric.

Cassiodor (cca. 490-583), consilier al lui Teodoric și al urmașilor săi direcți, încearcă să adapteze învățământul creștin noilor condiții, prin proiectul (nereușit) de a realiza o universitate creștină, și apoi prin crearea la Vivarium a unei mănăstiri care i-a adăpostit pe cei dedicați studiului. A scris o *Istorie a goșilor*, ajunsă la noi doar în forma prescurtată de Iordanes și numită *Getica*, o cronică universală și o serie de scrisori cu caracter administrativ, *Variarum*. De asemenea, a realizat

lucrări teologice și didactice, în care susținea necesitatea apelului la artele liberale în vederea studierii Scripturilor.

Grigore cel Mare (540-604), considerat de unii autori primul papă medieval, a scris într-o latină elegantă și în același timp comprehensibilă lucrări pastorale (*Regula pastoralis*), teologice (*Moralia in Job*). *Dialogurile*, ansamblu de povestiri edificatoare despre sfinți și miracole, reprezintă lucrarea sa cea mai cunoscută, răspândită în tot Occidentul și tradusă și în grecește. Dovedind o mentalitate monastică, el se pronunță în același timp împotriva studierii autorilor păgâni dacă acesta se face în pofida studierii Scripturilor (scrisoarea către episcopul Desiderius din Vienne, în care îi reproșează acestuia că studiază gramatica).

Figura 8. 12. Papa Grigore cel Mare

Rolul episcopilor în promovarea culturii

Grigore din Tours (538- 594), episcop provenit dintr-o familie aristocratică galo-romană, s-a afirmat prin scrierile sale religioase (cărți despre miracolele Sfântului Martin, lucrări despre martiri și mărturisitori). Cea mai cunoscută lucrare a sa este cronică universală, *Zece cărți de istorie*, cunoscută și sub numele de *Istoria francilor*, în care narază cu talent de povestitor dar și cu un scop moral evident evenimentele din spațiul Galiei.

Figura 8. 13. Sfântul Martin

Sfântul Martin este unul din personajele cele mai importante ale operei lui Grigore din Tours

Figura 9.14 . Isidor
din Sevilla

Lucrările lui Beda Venerabilul impun în Occident datarea evenimentelor începând cu nașterea lui Christos

Isidor din Sevilla (570-736), asemănător lui Grigore prin funcții și origine, realizează lucrări de istorie (*Istoria goților, vandalilor și suevilor, Cronica majoră*), tratate despre matematică sau despre natură. Opera sa fundamentală este reprezentată de *Etimologii*, adevărată enciclopedie a tuturor cunoștințelor considerate folositoare creștinilor, prin intermediul căreia evului mediu i s-a transmis esențialul culturii antice. Activitatea sa a declanșat în Spania așa numita „renaștere isidoriană” a secolului al VII-lea. De pe urma acestor achiziții culturale a profitat, peste aproape două secole, cultura din Imperiul carolingian, datorită cărturarilor vizigoți refugiați, împreună cu manuscrisele lor, la curtea lui Carol cel Mare.

Beda Venerabilul (cca. 672-735), călugăr anglo-saxon, desfășoară o susținută activitate didactică în mănăstirea sa, realizând pentru discipolii săi tratate științifice, lucrări de gramatică, hagiografii, opere dedicate măsurării timpului. Lucrarea sa cea mai cunoscută este *Istoria ecleziastică a neamului anglilor*, foarte citită în evul mediu, și care contribuie decisiv la răspândirea în Occident a modului de a data evenimentele nu după domnia împăraților sau a regilor, ci de la nașterea lui Christos (sistemul erei creștine). Unul dintre discipolii săi a fost dascălul lui Alcuin, principalul artizan al Renașterii carolingiene.

8. 4. Renașterea carolingiană

Consolidarea imperiului carolingian impunea folosirea aparatului birocratic

Figura 8.15.
Evangheliar, sec. IX

Dispariția unității romane, fragmentarea administrației, regionalizarea dreptului, decăderea orașelor, diminuarea procentului celor alfabetizați, clericalizarea culturii caracterizau civilizația occidentală începând din secolul al V-lea. Readucerea la viață a Imperiului în vremea lui Carol cel Mare impunea măsuri de consolidare a unității printr-un aparat administrativ bine pus la punct și prin răspândirea unei ideologii comune tuturor, care nu putea fi reprezentată decât de creștinism. Carol a înțeles că administrarea eficientă a unui teritoriu atât de vast presupune apelul la actul scris, ceea ce făcea necesară dezvoltarea școlilor. De asemenea, creștinarea zonelor rămase păgâne și consolidarea unui creștinism oficial în celelalte erau considerate mijloace de omogenizare a populațiilor atât de diferite ale Imperiului și necesitau un cler educat, în stare să se ridice la nivelul misiunii sale. La îndemâna funcționarilor, care acum încep să se recruteze masiv din rândul clericilor, și oamenilor bisericii trebuia să fie puse o serie de instrumente.

Mai întâi limba, care trebuia să fie înțeleasă de către toți, indiferent de locul de origine. Această limbă universală nu putea fi decât latina, dar ea evoluase deja într-o anumită măsură către limbile romanice. Deși existau diferențe între latina simplificată vorbită de clerici și graiurile populare ce aveau să dea naștere limbilor romanice de mai târziu, cele două nivele ale limbii încă mai comunicau. Astfel, un simplu țăran din Franca putea încă să înțeleagă predica pe care i-o ținea un preot în latină. Carol a considerat însă că este nevoie de o revenire la normele clasice ale latinei, care să fie respectate în întregul său Imperiu.

De aceea el a făcut apel la cei mai de seamă oameni de cultură ai timpului, pe care i-a invitat să vină în Galia din regiuni în care tradiția antică se păstrase mai bine. Alcuin din York, călugăr anglo-saxon, a fost cel mai apropiat colaborator al său, care a direcționat și impulsionat reforma culturală. Tocmai pentru că în insulele britanice latina nu mai era o limbă vie, nemaexistând vorbitori nativi, ea se păstrase mai bine, fiind învățată doar pe baza cărților. Din Hispania vine la curtea sa vizigotul Theodulf, aducând cu sine cunoștințe despre cultura antică făcute posibile de renașterea culturală promovată în secolul al VII-lea de către Isidor din Sevilla. Din Italia îl invită pe Petru din Pisa, gramatic vestit, care îi învață pe cei din anturajul împăratului latina de bună calitate ce se mai vorbea în orașele din spațiul care fusese leagănul acestei limbi. Tot din Italia poposește o vreme la curte și istoricul Paul Diaconul.

Eginhard, *Vita Caroli* - **Atenția acordată de Carol cel Mare culturii**

Carol cel Mare se preocupa de studiul celor șapte arte liberale

Vorbea elocvent și curgător, putând exprima cu claritate orice ar fi vrut să spună. Nefiindu- i de ajuns limba strămoșească, s-a străduit să învețe și limbi străine; a învățat atât de bine latinește, încât putea vorbi în această limbă la fel ca în limba sa maternă. Grecește însă, putea mai degrabă să înțeleagă decât să vorbească. (...)

A studiat cu mare pasiune artele liberale, și, cinstindu-i pe cei ce le predau, îi copleșea cu onoruri. L-a avut ca profesor de gramatică pe Petru Pisanul, deja bătrân pe atunci; pentru celelalte discipline i-a fost profesor Alcuin, zis și Albin, de asemenea diacon, de neam saxon și originar din Britania, bărbat cum nu se găsea în lume mai învățat; și-a închinat foarte mult timp și osteneală ca să învețe de la el retorica, dialectica și mai cu seamă astronomia. Studia calculul și dedica o atenție ascuțită observării curioase a cursului astrelor. Încerca să și scrie, scop în care obișnuia să-și pună sub pernă tăblițe și foi de pergament, pentru ca în timpul liber să-și obișnuiască mâna cu trasarea literelor; dar lucrul, început târziu, n-a avut decât un rezultat slab. (...)

Transcrise de asemenea, ca să nu se piardă amintirea, foarte vechile poeme barbare unde erau cântate istoria și războaiele bătrânilor regi. Schiță între altele și o gramatică a limbii naționale. Tuturor lunilor le-a dat nume în limba sa maternă, în vreme ce până atunci francii le desemnau pe unele prin numele lor latin, pe altele prin numele lor barbar; a făcut același lucru pentru fiecare dintre cele douăsprezece vânturi, dintre care până la el cel mult patru puteau fi desemnate în limba sa.

(Eginhard, *Vita Karoli Magni*, București, 2001, p. 123-125 ; 133)

Latina redevine o limbă elegantă

Rezultatul acțiunii desfășurate în domeniul lingvistic este întoarcerea la normele clasice ale latinei, "purificată" de alterările din ultima vreme. Rezultatul este o limbă unică, pe care o înțeleg toți intelectualii de pe cuprinsul imperiului, dar numai ei. Vorbitorii nativi nu mai înțeleg această limbă savantă în care li se predică în biserică și în care sunt redactate actele oficiale. De acum înainte latina cultă și vorbirea populară evoluează separat, aceasta din urmă conducând la conturarea deplină a noilor limbi romanice. Acestea sunt de altfel consemnate în scris în

Figura 8. 16.
Miniatură realizată
la Saint Gall

Minuscula carolingiană

secolele IX- X (Jurămintele de la Strasbourg pentru limba franceză, etc.).

O altă direcție în care se manifestă atenția lui Carol cel Mare este școala. Prin capitulariile sale încearcă să impună înființarea pe întregul imperiu a unor școli care să-i instruiască pe tineri în studiul latinei și al altor domenii care să le fie folositoare mai ales pentru o carieră preoțească. Aceste școli, destinate mai ales viitorilor clerici, erau înființate pe lângă biserici și mănăstiri, ceea ce arată că dispăruse deja concepția despre un învățământ laic. Mănăstiri precum Fulda, Saint-Gall, Reichenau și altele devin astfel importante centre culturale. Și la curtea sa funcționează o Școală palatină, destinată copiilor din familia imperială și din familiile apropiatilor săi, unde s-au format intelectuali de sorginte locală, din Franca, precum Ludovic cel Pios, urmașul său la tron, Eginhard, biograful său, Hrabanus Maurus, Lupus din Ferrières și alții, care au constituit o a doua generație a efervescenței culturale. Tot aici exista o Academie Palatină, care nu era de fapt decât un fel de cenaclu, în care Carol și apropiații săi purtau discuții pe diferite teme sau ascultau lecturi din lucrări antice sau contemporane.

Reînnoirea interesului pentru studiul latinei, ca și necesitățile unei administrații care face apel la actul scris au impus și o reformă a scrierii. Se răspândește acum o scriere clară, ușor de citit, așa numita "minusculă carolingiană", în care sunt redactate documentele oficiale sau sunt copiate manuscrisele antice. Foarte aspectuoasă, era însă o scriere înceată, care arată că totuși scrisul nu era o îndeletnicire la îndemâna prea multora. (Spre comparație, cursiva merovingiană era o scriere mai greu lizibilă, asemănătoare scrisului nostru de mână, dar care arată că în acea societate încă se scria foarte mult).

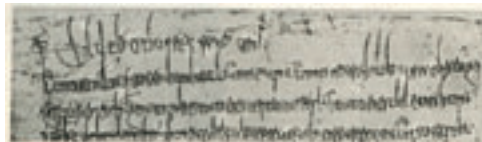

Figura8. 17 Scriere merovingiană

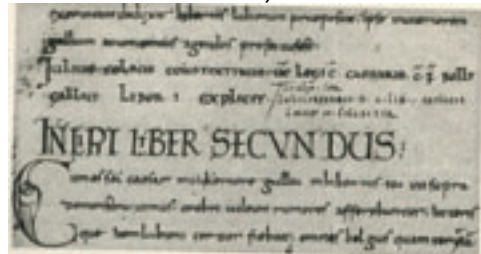

Figura8. 18 Scriere carolingiană

Creștinismul – mijloc de guvernare a imperului

Unificarea imensului teritoriu intrat în componența imperiului carolingian presupunea și o uniformizare a ritualului bisericesc, întrucât existau diferențe de la o regiune la alta. Luând ca model practica de la Roma, Carol impune pretutindeni același mod de desfășurare a slujbei religioase și apelul la aceleași cărți sfinte. Aceasta presupunea însă copierea manuscriselor conținând lucrările considerate de referință. La astfel avânt activitatea de copiere a manuscriselor vechi, în primul rând a celor religioase, dar și a unora laice. Interesul pentru latina clasică presupunea și copierea autorilor păgâni considerați modele din acest punct de vedere, ca și a unor opere practice (lucrări de gramatică, istorii, tratate științifice). Perioada carolingiană este deci momentul decisiv în transmiterea către noi a moștenirii clasice greco-romane. Majoritatea operelor păgâne care ni s-au păstrat au supraviețuit în manuscrise din perioada carolingiană. Este valabil însă și reversul: cele care nu ni s-au păstrat fie că dispăruseră mai demult, fie că nu au fost considerate interesante de către cei ce stabileau ce să se copieze, și ca atare nu au mai fost salvate.

Libri carolini
consfințesc
autoritatea lui
Carol asupra
bisericii

Figura 8. 19. Libri carolini

Esențialul
renașterii
carolingiene
constă în
copierea
manuscriselor

Importanța renașterii carolingiene nu constă deci în opere originale, care au fost destul de puține și de o valoare discutabilă, ci în imensul efort de sistematizare și de salvare a moștenirii antice. Momentul acesta este decisiv și în menținerea instituției școlii, care însă se clericalizează din ce în ce mai mult (fiul lui Carol, Ludovic cel Pios, interzice chiar primirea în școlile episcopale și mănăstirești a celor ce nu doreau să devină clerici) contribuind astfel la finalizarea procesului de clericalizare a culturii.

Activitatea
copiștilor
carolingieni a
permis
conservarea unor
opere antice, dar
și a unor creații
originale

Figura 8. 20. Călugării de la Saint Martin din Tours oferă o copie a Bibliei lui Carol cel Pleșuv

Figura 8. 21. Ilustrație la Cartea Maccabeilor

Test de autoevaluare 8.1.

Enumeră cel puțin cinci caracteristici ale Renașterii carolingiene.

Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 146.

Pentru fiecare răspuns corect se atribuie 2 puncte. Testul a fost promovat dacă s-au obținut 6 puncte.

8. 5. Cultura în secolele X-XI

Clericalizarea culturii

În cel mult două generații de la dispariția lui Carol cel Mare, în contextul frământat al luptelor interne și al invaziilor externe, efervescența culturală amorsată de el se stinge. Rămâneau însă școlile bisericești, în care se continua studiul triviumului și quadriviumului, rămâneau mănăstirile echipate cu scriptorii (atelieri de copiat manuscrise) în care multiplicarea cărților oferea instrumente, chiar dacă modeste, supraviețuirii culturii.

Figura 8. 22.
Inițială, sec. VIII

Încep chiar să se contureze genuri noi, aflate la confluența dintre cultura populară și tradiția cultă. Astfel, teatrul liturgic se naște pe baza cântecelor dialogate ce însoțeau slujba bisericească, la care se adaugă joc de scenă și costume. Primele astfel de reprezentații erau inspirate de miracolele ce întovărășeau viața sfinților sau a profeților. *Ludus Danielis*, o dramă despre istoria proorocului Daniil, ilustrează foarte bine îmbinarea dintre vers, muzică și mișcare caracteristică acestui teatru religios incipient. În secolul al X-lea, călugărița saxonă Hroswitha scrie piese cu subiect religios (*Gallicanus*, *Dulcitius*, *Callimachus*) construite însă după modelul comediilor lui Terențiu.

Filosofia este reprezentată de Ioannes Scottus Eurigena, călugăr irlandez, cunoscător al limbii grecești, ceea ce i-a facilitat contactul cu operele din acest spațiu cultural, devenit din ce în ce mai străin occidentalilor. Pozițiile sale teoretice se îndepărtează într-o anumită măsură de cele ale bisericii oficiale, susținând o predestinare universală către mântuire și insistând asupra rolului rațiunii omenești în care sălășluiește Cuvântul lui Dumnezeu.

Hagiografia reprezintă un domeniu al creației foarte bine reprezentat. În afară de tradiționalele creații în proză, încep să apară și *Vieți* scrise în proză rimată, ceea ce ilustrează existența un căutări în domeniul expresivității care anunță realizările artistice de mai târziu. Pe de altă parte, dezvoltarea literaturii hagiografice este legată de cultul relicvelor, care începe să capete o amploare din ce în ce mai mare.

Figura 8. 23.
 Sainte Foy, statuie
 relicvar, sec. X sau
 XI

Literatura epică în latină

Literatura laică este reprezentată de creații epice în latină sau în limbile vorbite. Alături de mai vechiul *Beowulf* anglo-saxon, se remarcă poemul epic latin *Waltharius*, în care se reamintesc vremurile lui Attila, prin intermediul prizonierilor săi care reușesc să fugă: Walter, fiul regelui Acvitaniei, Hildegunda, logodnica sa, și Hagen, regele francilor. Poemul este interesant prin topirea în expresie latină a fondului legendar germanic.

8. 6. Artele plastice și arhitectura

Bisericile creștine preiau planul bazilicii romane

În ultima perioadă a Imperiului de Apus se realizase pătrunderea creștinismului și în domeniul artelor vizuale. Bisericile din secolul al V-lea preluau planul și numele bazilicii imperiale, cel mai de seamă monument public din perioada anterioară. Basilica creștină este o construcție rectangulară, împărțită prin coloane în mai multe nave, și având o absidă în partea unde se găsea altarul. Acoperișul era realizat din șarpantă, ceea ce limitează dimensiunile edificiilor, în funcție de lungimea lemnului disponibil pentru grinzi.

Figura 8. 24. Interior San Apolinare Nuovo, sec. VI

Răspândirea planului bazilical

Sub Constantin și urmașii săi, construcția de basilici se răspândește pe întreg cuprinsul imperiului. Din secolele IV-V se cristalizează și planul în cruce, semnificativ pentru destinația religioasă a acestor edificii. Multe din construcțiile secolelor V-VI și chiar de mai târziu utilizează elemente constructive preluate de la monumente mai vechi, adesea păgâne

(situație evidențiată cu claritate la Roma, la basilici precum Santa Sabina pe Aventin, San Giovanni de la Lateran sau chiar forma arhaică a lui San Pietro). Basilicile epocii imperiale sau cele din vremea regatelor succesoare nu sunt de foarte mari dimensiuni, deoarece cunoștințele tehnice nu permiteau realizarea unor acoperișuri de lemn prea ample. Decorul lor este însă somptuos, realizat prin intermediul sculpturilor sau al mozaicurilor. La Ravenna s-au păstrat astfel de construcții decorate cu mozaicuri din vremea lui Teodoric și mai ales din timpul restaurației bizantine (San Apollinare Nuovo, Baptisteriul arienilor, Baptisteriul catolicilor, etc).

Figura 8. 25. Mozaic, San Apollinare Nuovo

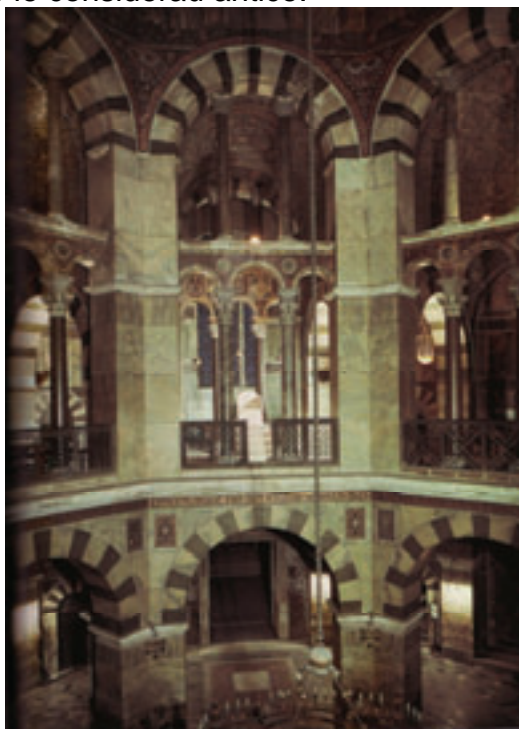

Figura 8. 26 Mausoleul Gallei Placidia

S-au păstrat din această epocă și unele, foarte puține, construcții cu caracter laic, precum mausoleul Gallei Placidia sau Mausoleul lui Teodoric, tot la Ravenna.

În secolul al VI-lea apare ca element constructiv deosebit de însemnat cupola zidită din piatră, care permite sporirea dimensiunilor edificiului. Sfânta Sofia ridicată de Iustinian la Constantinopol reprezintă modelul pentru multe construcții realizate ulterior în Orient dar și în Occident. De exemplu, capela palatină de la Aachen preia modelul octogonal al unor construcții italiene de epocă bizantină, pe care arhitecții epocii carolingiene le considerau antice.

Figura 8. 27.
Capela palatină,
Aachen

Artele decorative Artele decorative sunt reprezentate în primele secole creștine mai ales de arta funerară, din catacombe sau de pe sarcofage. După momentul de tranziție reprezentat de secolele III-IV, în care decorul acestor opere este frecvent neutru, putând să convină în egală măsură și creștinilor dar și păgânilor (de exemplu motivul Bunului Păstor sau motivul viței de vie), se constată o creștinare completă a motivelor din artele plastice. Artele decorative sunt puse în serviciul aproape exclusiv al împodobirii bisericilor

Figura 8. 28. Christos-Soarele, artă vizigotă

Orfevrăria

Într-un anumit sens face excepție orfevrăria de tradiție barbară, care realizează unele podoabe de o deosebită realizare artistică, și care aveau o funcție laică (deși puteau fi oferite și ca ofrande în biserică). Podoabele barbare sunt caracterizate prin folosirea masivă a metalelor prețioase, prelucrate cu o deosebită măiestrie, și prin prezența pietrelor semiprețioase multicolore. De asemenea, barbarii introduc în spațiul european stilul animalier, caracterizat prin decorul zoomorf și stilizarea geometrică, ca și printr-o deosebită animație a compoziției

Figura 8. 29. Coroane votive vizigote

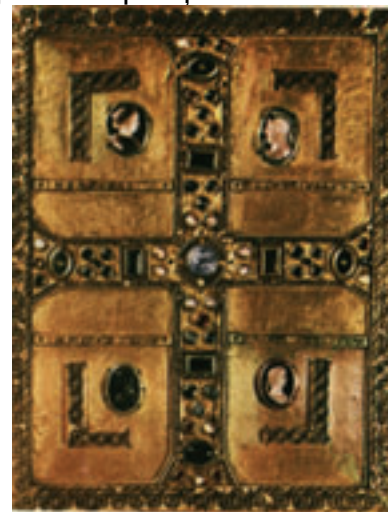

Figura 8. 30. Evangheliar longobard, sec. VII

Realizările miniaturii carolingiene

În perioada carolingiană, cele mai remarcabile realizări artistice ajunse până la noi sunt cele din domeniul miniaturii. Manuscrisele carolingiene sunt împodobite cu splendide miniaturi, reprezentând de regulă scene biblice, dar și suverani franci și apropiați ai acestora.

Influența irlandeză s-a manifestat prin decorul floral extrem de exuberant care reprezintă chenarul acestor miniaturi sau chiar al paginilor scrise.

Figura 8. 31. Evangheliarul din Kells

Figura 8. 32. Portretul lui Carol cel Pleșuv

Test de autoevaluare 8.2.

Privește cu atenție figura 8. 32. Care crezi că sunt atributele puterii monarhice a lui Carol cel Pleșuv?

Formulează un răspuns în spațiul de mai jos:

.....

.....

.....

.....

Pentru fiecare element corect, se acordă 2 puncte. Testul a fost promovat dacă s-a obținut minimum nota 6.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 146.

Arta ottoniană – la originile romanicului

Figura 8. 33.
Adormirea Maicii
Domnului, 1007

Epoca ottoniană se individualizează în plan artistic mai ales prin constituirea unui nou stil arhitectural, și anume romanicul. Revenirea ideologiei ottoniene la sursele romane și carolingiene a influențat crearea unei arte care, afirmând revenirea la tradiție, era de fapt prima cu adevărat originală a evului mediu. Arhitectura se caracterizează prin simplitatea și monumentalitatea construcțiilor, care păstrează planul basilical și acoperișul în șarpantă, la început, pentru a folosi apoi din ce în ce mai frecvent bolta de piatră. Aceasta permite creșterea dimensiunilor edificiilor, însă acestea rămân întunecate datorită dificultăților de a asigura iluminarea (ferestrele sunt mici străpungeri în zidurile masive

Edificii romanice

Figura 8. 34 Catedrala din Bamberg, sec. XI- XII

Figura8. 35. Turnul Londrei, sec. XI

Figura 8.36.
Avariția, capitel

Decorul romanic este sobru, pictura în frescă înlocuiește treptat mozaicul, iar sculptura monumentală, care dispăruse din vremea lui Iustinian, reîncepe să decoreze construcțiile. Construcțiile romanice păstrate sunt în principal cu caracter religios, de aceea și sculptura tratează o iconografie creștină, cu teme și motive strict controlate de către clerici, doritori să folosească imaginile în piatră pentru instruirea și impresionarea credincioșilor. Un rol important în difuzarea artei romanice l-a avut ordinul de la Cluny, care prin răspândirea sa în întreaga Europă a contribuit la impunerea noului program artistic în secolele XI-XII.

Figura8. 37. Saint- Savin sur Gartempe, sec. XI

Figura8. 38. Notre Dame, lemn policrom, sec. XI

8.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrările de verificare

Testul 8.1. Răspunsuri

Purificarea latinei; reforma scrierii – minuscula carolingiană; folosirea unor învățați din afara spațiului franc; uniformizarea ritualului bisericesc; copierea manuscriselor antice.

Testul 8.2. Răspunsuri

Este reprezentat pe tron, cu coroană pe cap; ține în mâini globul cruciger (purtător de cruce), simbol al universului creștinat, și sceptrul, tot sub formă de cruce. Are mantie și încălțări de culoare roșie, care erau atribute imperiale la romani.

Notă: În cazul în care testul 8.2 nu a fost rezolvat corect, se recomandă citirea capitolelor I- II din lucrarea lui Virgil Vătășianu, recomandată în bibliografie.

8.8. Lucrare de verificare 8

Realizați un eseu cu plan liber, în maximum o pagină, în care să comentați portretul lui Carol cel Mare, din *Viața lui Carol cel Mare*, de Alcuin.

Sugestii de rezolvare: luați în considerare și scrierile lui Eginhardt

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. o pagină.
- se trimit prin poștă tutorelui.
- se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Pentru fiecare criteriu se acordă câte 30 % din notă.

8. 9. Bibliografie

Charles Delvoye, *Arta bizantină*, vol. I-II, București, 1976

Georges Duby, *Vremea catedralelor*, București, 1999, vol. I.

Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului Medieval*, București, 1980.

Jacques Le Goff, Jean- Claude Schmitt, *Dicționar tematic al evului mediu occidental*, București, 2002, articolele Biserică și papalitate, Imaginile, Literatura.

Jacques Paul, *Biserică și cultură în Occident*, București, 1996, capitolele 1-5.

Virgil Vătășianu, *Istoria artei*, vol. I, București, 1968.

Unitatea de învățare Nr. 9

CULTURA ÎN SECOLELE XII-XV

Cuprins

9.1. Obiective.....	147
9. 2. „Renașterea” secolului al XII-lea.....	147
9. 3. Școlile urbane.....	150
9. 4. Universitățile medievale.....	152
9. 5. Literatura medievală.....	155
9. 6. Filosofia.....	161
9. 7. Istoriografia.....	162
9. 8. Hagiografia.....	163
9. 9. Teatrul.....	164
9. 10. Arhitectura și artele plastice.....	166
9. 11. Răspunsuri și comentarii la testul de autoevaluare.....	171
9.12. Lucrare de verificare 9.....	171
9. 13. Bibliografie.....	171

9. 1. Obiective:

- Analiza fenomenului “Renașterii secolului al XII-lea”
- Înțelegerea procesului de apariție a universităților
- Definirea universităților medievale în raport cu școlile episcopale și cu universitățile moderne
- Compararea diferitelor genuri ale literaturii medievale
- Compararea stilului romanic cu cel gotic.

9. 2. « Renașterea secolului al XII-lea »

Renașterea culturală din secolul al XII-lea e legată de revigorarea orașelor și apariția universităților

Figura 9. 1. Profesor și elevii săi

Nu putem înțelege evoluțiile culturale începute în secolul al XII-lea fără a ține seamă de avântul economic pe care îl cunoștea atunci Occidentul, în care progresele agricole oferă surplusuri și eliberează forța de muncă necesară renașterii orașelor.

Această renaștere a orașelor a fost pusă de Jacques Le Goff (în *Intellectualii în Evul Mediu*, București, 1994) în legătură cu nașterea unei noi categorii socio-profesionale, aceea a intelectualilor. În principiu, în concepția lui Le Goff, intelectualul este cel ce își câștigă traiul prin valorificarea competențelor sale culturale, adică prin vânzarea științei. Altfel spus, intelectualul medieval este profesorul. Apariția sa a fost posibilă prin mutația care a condus la abandonarea concepției specific medievale despre știința care aparține lui Dumnezeu, care o dă oamenilor gratis, și ca atare aceștia nu au dreptul moral să o vândă. Această mutație a fost posibilă în contextul renașterii orașelor, caracterizate prin diviziunea muncii, care nu exista în această formă în sistemul medieval al celor trei ordine. Oratores, cei ce se roagă, oamenii bisericii, își asumau și activități culturale: copierea manuscriselor, redactarea diferitelor lucrări, cu conținut teologic, istoric, științific, chiar, de asemenea, aveau monopolul asupra

Figura 9. 2 Sf. Ioan Botezătorul, Chartres, cca 1200

Factorii care influențează progresul cultura

activității didactice. Toate acestea reprezentau aspecte secundare în viața și personalitatea lor, elementul central fiind, pentru ei, calitatea lor de oameni ai bisericii, devotați cultului divin. Astfel, autorii de cronici sau istorii, nu se definesc drept istorici, ci drept călugări, episcopi, întrucât, pe de o parte, nu există conștiința specificității domeniului pe care îl reprezintă, iar pe de alta, ei își câștigă existența datorită calității lor de clerici, seculari sau regulari. Doar o dată cu apariția orașelor se ivește și omul a cărui meserie este să scrie și/ sau să predea – profesorul, savantul.

Oamenii secolului al XII-lea erau conștienți că reprezintă ceva nou în raport cu perioada anterioară, căci se numeau pe ei înșiși moderni, fără a se considera superiori anticilor, ci dimpotrivă, dorindu-și să-i cunoască și astfel să-i folosească mai bine. Anticii erau considerați “specialiștii”, sursa oricăror cunoștințe științifice, predate prin intermediul artelor liberale. De asemenea, Scriptura și Părinții Bisericii constituiau izvoarele studierii teologiei. Scopul folosirii și imitării anticilor era totuși, paradoxal, avansul cunoașterii, progresul, așa cum ne demonstrează celebra declarație făcută de Bernard de Chartres (+1130, conducătorul școlii de la Chartres ; a încercat să concilieze platonismul cu aristotelismul):

“Noi suntem niște pitici cocoțați pe umerii unor uriași. Vedem deci mai bine și mai departe decât ei, nu pentru că vederea noastră ar fi mai ageră sau am fi mai înalți, ci pentru că ei ne înalță în aer și ne poartă pe înălțimea lor gigantică”.

Astfel, poate pentru prima dată în evul mediu, care afirmase adeseori că lumea îmbătrânește și decade în raport cu epoca de aur situată în trecut, se exprima cu claritate ideea că progresul este posibil și de dorit.

Factorii care au contribuit la progresul cultural al secolului al XII-lea sunt numeroși, și dintre ei merită să enumerăm pe cei mai importanți. Mai întâi, aportul greco-arab, în condițiile superiorității economice și culturale a Orientului, care a fost în primele secole medievale sursă a bunurilor de lux (mirodenii, stofe, bijuterii, etc.), dar și a celor culturale, precum manuscrisele. Este vorba, în principal, de manuscrisele cuprinzând operele gânditorilor greci, care au fost găsite de arabi în teritoriile bizantine pe care le-au cucerit, și care au fost traduse în arabă, într-o primă instanță de creștinii nestorienii (sau monofiziți) care au preferat stăpânirea musulmană celei bizantine, opresivă din punct de vedere religios. Traducerile arabe au permis astfel, mai târziu, vehicularea spre Occident a unor cunoștințe de origine greacă, din operele lui Aristotel, Euclid, Ptolemeu, Hipocrate, Galenus. Acestea au ajuns în Occident fie prin Sicilia, unde curtea de la Palermo strălucea prin caracterul ei cosmopolit, fie prin Spania, unde Islamul și creștinătatea latină se află în conflict, dar și într-un util dialog cultural.

Ar fi de precizat, chiar dacă cu titlul de paranteză, că în acest proces de transmitere culturală, statele cruciate din Orient nu joacă nici un rol, întrucât cruciații nu doar că nu aduc în Occident manuscrise, dar ard imensele biblioteci strânse vreme de secole de emirii și califii musulmani.

Aceste opere, o dată descoperite, trebuie traduse pentru a fi utile, căci Occidentul nu mai cunoștea greaca (în manuscrise s-au găsit, scrise de copiiști, glose de genul greaca est, non legitur) și n-a

Redescoperirea lui Aristotel în Occident

cunoscut niciodată araba. Aici au intrat în scenă echipele de traducători despre care am vorbit deja, care au pus la dispoziția Europei latine ceea ce fusese salvat din creația greacă antică. Consecința cea mai importantă a acestor traduceri a fost redescoperirea lui Aristotel, puțin cunoscut de un Occident în care părinții Bisericii îl preferaseră pe Platon, considerat mai compatibil cu creștinismul. Operele sale au pus la dispoziția Occidentului o metodă de gândire și de muncă intelectuală : logica (prin intermediul lucrării Logica nova, necunoscută până atunci) și raționamentul, care au constituit baza scolasticii medievale. Inițial, scolastica a fost o metodă novatoare, care consta în aplicarea rațiunii la textele sfinte, în scopul de a demonstra adevărurile credinței și a o întări pe aceasta.

Figura9. 3. Aristotel, sculptură, sec. XII

Rolul traducerilor din greacă și arabă

În afară de traducerile din greacă, prin intermediar arab, la renașterea secolului al XII-lea a contribuit și preluarea unor cunoștințe arabe propriu-zise (chiar dacă unele din acestea se dezvoltaseră pe baza unor elemente împrumutate de la alte civilizații : bizantină, persană, indiană). Este vorba de aritmetică, și mai ales de algebră, făcută familiară occidentalilor prin lucrările lui Al- Khwarizmi (secolul al IX-lea; introduce matematicile indiene în Islam) , de medicină, în care s- au afirmat Rhazes (medic persan din secolul IX; scrie un tratat despre variolă) și mai ales Avicenna (980- 1037, savant de origine persană, medic, filosof aristotelician), al cărui *Canon* a rămas cartea de căpătâi a medicilor occidentali până prin secolul al XVII-lea. De asemenea, s-au bucurat de mare succes lucrările de astronomie, botanică, agronomie. Cele mai pline de consecințe împrumuturi au fost poate cele din filosofie, unde prin intermediul unor gânditori ca Al Farabi, latinizat Alfarabius (cca.878- 950, considerat de arabi cel mai mare gânditor după Aristotel), Avicenna, Averroes (1126- 1198, apărător al filosofiei atacate de teologii arabi, precum al- Ghazali), au devenit cunoscute occidentalilor marile sinteze aristoteliciene din lumea arabă.

Avicenna a fost și un mare medic. Canonul său a reprezentat baza medicinei occidentale până la jumătatea secolului al XVII-lea

Figura 9. 4. Avicenna, gravură, sec. XVI

Ideea de transmitere a cunoștințelor antice

Incorporarea aportului arab, a avut loc în centre de cultură occidentale, dintre care cele mai importante au fost Chartres, Paris, Laon, Reims, Orleans, situate în zona cea mai bogată, din punct de vedere economic, a întregului Occident (târgurile din Champagne). Se naștea astfel ideea de *translatio studii*, pe care o exprima creatorul romanului medieval, Chrétien de Troyes, care spunea că știința a trecut de la greci la romani, de la romani la francezi.

9.3. Școlile urbane

Afirmarea școlilor episcopale

Dacă Ottonienii au încercat să restabilească legătura cu tradiția carolingiană, sprijinind dezvoltarea școlilor monastice, în perioada care a urmat se constată un anumit recul al școlilor de pe lângă mănăstiri. Reforma din secolul al XI-lea și monahismul reformat, mai ales cistercian, accentuau rolul rugăciunii în viața călugărului, trecând procesul de instruire într-un plan secundar. Școlile controlate de biserică se mențin însă în orașe, unde episcopul se implică în organizarea și desfășurarea procesului de învățământ.

În școli vestite, ca la Paris, Chartres, Bologna profesori (magiștri) reputați atrag prin prestigiul lor studenți din toate colțurile Europei catolice.

Figura 9. 5. Profesor de la Bologna, sec. XII

Apariția goliarzilor

Dorința de a urma cursurile mai multor dascăli, rezidând în orașe diferite, pune în mișcare pe unii dintre acești clerici studioși, care duc o viață destul de aventuroasă, trăiesc uneori din expediente și creează o poezie latină în care își exprimă critica față de o societate care nu corespunde idealurilor lor. Sunt cunoscuți sub numele de *goliarzi*, au

creat prototipul studentului rătăcitor și nesupus autorităților, reprezentat la sfârșitul evului mediu de un François Villon, iar creațiile lor literare, scrise în latină, au ajuns la noi în culegeri de tipul *Carmina Burana*.

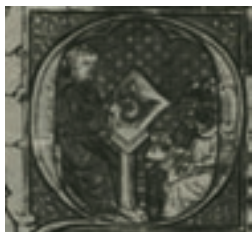
Dezvoltarea orașelor, acumulările în domeniul științific din secolele XI-XII, înmulțirea celor dornici să se instruiască, au dat avânt școlilor în mediul urban, care scapă de sub tutela bisericii și se orientează spre un învățământ practic (scris și citit, contabilitate, limbi străine) adecvat unei populații de meșteșugari și negustori.

O școală de secol XII

Văd o adunare de studenți; mare este numărul lor; sunt de toate vârstele: sunt adolescenți, tineri și bătrâni. Studiile pe care le fac sunt diferite: unii își exersează limba incultă ca să pronunțe litere noi și să producă sunete pentru ei insolite; alții învață mai întâi, ascultând, flexiunile cuvintelor, compunerea și derivarea lor; mai apoi le repetă între ei, și, repetându-le, și le încrustează în memorie. Alții lucrează cu un stilet pe tăblițe cerate. Alții trasează cu o mână pricepută, pe pergament, diverse figuri cu culori diferite. Alții, aprinși de un zel mai arzător, par ocupați cu materii mai serioase; discută între ei și se străduie, prin raționamentele și artificiile lor să se învingă unii pe alții. Vad câțiva care sunt cufundați în calcule. Alții, lovind o coardă atârnată pe un lemn, scot melodii variate. Alții explică anumite figuri geometrice. Alții fac sesizabile cu ajutorul anumitor instrumente cursul și poziția astrelor și revoluția cerurilor. Alții tratează despre natura plantelor, alcătuirea oamenilor, proprietățile și virtuțile tuturor lucrurilor.

Figura 9. 6. Școală, miniatură, sec. XII

(Hugues de Saint- Victor, *De vanitate mundi*, I, II, în "Patrologia Latina", ed. Migne, CLXXV, col. 709)

Test de autoevaluare 9.1.

Identifică artele liberale studiate de elevii acestei școli. Argumentează identificarea propusă.

Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 171

9.4. Universitățile medievale

9.4.1. Apariția universităților

Apariția universităților este legată de dezvoltarea orașelor

Sistemul unor studii itinerante, făcute în diferite centre, avea însă numeroase inconveniente, între care și imposibilitatea controlului masei turbulente de goliarzi, astfel încât soluția care se impune este crearea unor instituții care să-i adune pe profesorii de diferite specialități la un loc, atrăgând și studenții care să se fixeze, urmându-le cursurile. Condiții favorizante au fost oferite de dezvoltarea orașelor, de organizarea lor autonomă, de generalizarea organizării corporatiste, care au permis apariția primelor universități, pe la 1200, în marile centre urbane europene.

Universitatea are o organizare de tip corporativ și este sub controlul bisericii

Fenomen urban, universitatea are o organizare specifică breslelor și ghidelelor existente în orașe. Ea îi grupează pe profesori și studenți (uneori numai pe studenți, ca la Bologna și în universitățile ce i-au urmat modelul) cu scopul de a le apăra drepturile și privilegiile în fața străinilor (în general față de ceilalți locuitori ai orașului) sau a autorităților civile și ecleziastice. În același timp însă, universitatea este o instituție a bisericii, disciplina considerată cea mai importantă fiind teologia, iar scopul ei fiind de a forma clerici instruiți, capabili la rândul lor să predea altor clerici în devenire. Papalitatea înțelege repede importanța universităților, și le sprijină împotriva autorităților civile (oraș sau regalitate), reușind astfel să le controleze. În prima jumătate a secolului al XIII-lea, această încercare de control este ilustrată de privilegiile pe care le primesc în interiorul universităților dominicanii și franciscanii, ordine călugărești nou înființate pentru a supune mai bine orașul influenței bisericii și papei.

Universitățile beneficiază de privilegii incluse în cartele de întemeiere

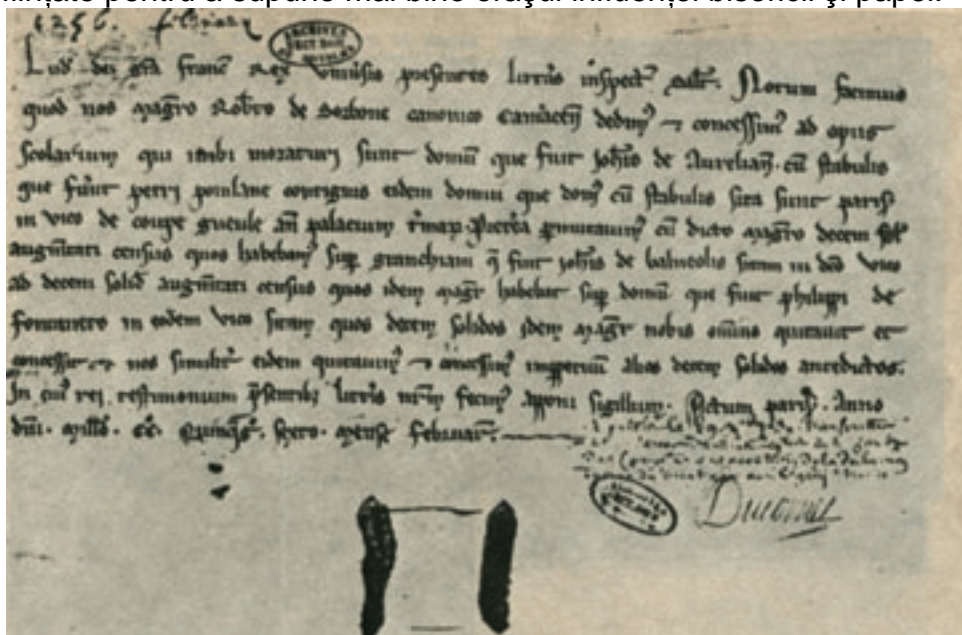

Figura 9. 7. Carta de întemeiere a Universității din Paris, 1256

9.4.2. Organizarea universității

Figura 9.8.
 Studenți bolognezi
 ascultând prele-
 gerea unui profes-
 sor

Autonomia universitară

Comunitate a profesorilor și a studenților, bazată pe predare și învățare, beneficiind de privilegiul de imunitate, universitatea se bucură de o autonomie semnificativă. Fiecare își fixează propriul program de studii, condițiile de acces la învățământ, condițiile desfășurării examenelor. În general, profesorii și mai ales studenții au privilegiul de a nu fi judecați de justiția civilă, ci de cea a episcopului, căruia universitatea, ca moștenitoare a școlii episcopale, îi rămâne subordonată.

Mijloace de luptă ale universității:

- greva
- secesiunea

Ca să-și impună punctul de vedere în fața autorităților, laice sau religioase, comunitatea universitară poate apela la grevă, suspendând cursurile și privând astfel orașul de avantajele materiale și de prestigiul pe care prezența unei populații numeroase de studenți și profesori le aducea. Astfel s-a întâmplat, de exemplu, la Paris, unde, în 1229, profesorii și studenții au părăsit orașul pentru doi ani, până la acceptarea de către regele Ludovic al IX-lea a revendicărilor lor. În cazul conflictelor interne se poate ajunge la secesiune, profesorii și studenții nemulțumi plecând din oraș și întemeind un nou centru universitar. Acesta a fost cazul Universității din Leipzig, fondată la începutul secolului al XV-lea de profesorii și studenții germani care au părăsit Praga în urma conflictului cu Jan Hus și susținătorii acestuia.

Statutul profesorilor

Profesorii sunt plătiți fie de studenții lor, fie primesc o funcție bisericească prin care li se asigură subzistența, fără însă în general să se achite de obligațiile legate de aceasta, atribuția lor fiind aceea de a preda. Esențial este faptul că acești profesori, deținători ai "autorizației de a preda" (*licentia docendi*), pot fi considerați un nou tip de oameni de cultură, intelectuali care își câștigă existența de pe urma cunoștințelor lor, împărtășite celorlalți. În acest sens, ei pot fi asimilați celorlalți meșteșugari ai orașului, întrucât practică o meserie de pe urma căreia trăiesc, spre deosebire de oamenii instruiți ai primelor secole ale evului mediu, care aveau de obicei o altă sursă de venituri (erau preoți sau călugări).

Condiția studenților

Studenții își suportă singuri cheltuielile sau încearcă să găsească burse, protectori bogați, ocupații care să le permită să se întrețină. În

Cele patru facultăți

sprijinul studenților săraci au fost înființate așa numitele "colegii", unde inițial primeau cazare și masă, dar care apoi s-au transformat în adevărate instituții de învățământ. Cel mai cunoscut este colegiul întemeiat de Robert de Sorbon la Paris, în secolul al XIII-lea, de la care și-a luat numele cea mai celebră universitate pariziană, Sorbona.

În cadrul universității, învățământul se făcea în patru facultăți (ansambluri de magiștri și studenți care aparțineau aceleiași discipline de studiu). Prima dintre ele, care asigura după absolvire accesul în celelalte, "superioare", era facultatea de arte, numită așa deoarece aici se studiau cele șapte arte liberale, considerate introducerea necesară în orice știință. Studiile se terminau printr-un examen care conferea gradul de bacalaureat. Se putea opta apoi pentru una din cele trei facultăți superioare: drept civil sau bisericesc (facultățile cele mai vestite erau la Bologna și Oxford); medicină (Salerno și Montpellier); teologie, considerată cea mai importantă, cu centrul cel mai prestigios la Paris-Sorbona. După absolvirea studiilor acestor din urmă facultăți, în urma unui examen public, se primea autorizația de a preda, *licentia docendi* (de unde numele actual de licență).

Figura 9. 9. Prelegere de teologie la Universitatea din Paris

9.4.3. Desfășurarea procesului de învățământ

Principala metodă de studiu în universități era scolastica

Învățământul se făcea prin predarea de către magiștri a lecțiilor, constând în comentarii ale textelor unor autorități în materie (Biblia, Hipocrate, Aristotel, etc), întrebări, dispute. Acestea aveau caracter public și îi familiarizau pe studenți cu tehnici ale muncii intelectuale.

Scolastica, dezvoltată între secolele XII și XVI, este o metodă de studiu care presupune analiza limbajului, pentru a se putea folosi termeni adecvați; de asemenea, impune cunoașterea dialecticii, adică a legilor demonstrației, pentru a putea convinge auditoriul sau oponentii. Scolastica se bazează pe cunoașterea și respectarea textelor autorităților recunoscute, ceea ce poate conduce la pericolul de a cădea în servilism. Pe de altă parte însă, ea face apel la rațiune, transformând astfel și teologia într-o știință, ale cărei adevăruri pot fi demonstrate. Instrument util de studiu în secolele XII-XIII, scolastica a evoluat spre dispute sterile, din ce în ce mai specializate și desprinse de realitate, ceea ce a condus la condamnarea ei de către umaniști și partizanii libertății de gândire.

Pentru a învăța, studenții aveau nevoie de cărți, ceea ce a determinat înmulțirea atelierelor de copiere a manuscriselor și căutarea unor soluții de mai rapidă reproducere a acestora, într-un număr din ce în ce mai mare și la prețuri mai scăzute. Răspândirea hârtiei în Europa, cu deosebire din secolul al XIII-lea, este legată și de cererea de cărți de specialitate. La jumătatea secolului al XV-lea, această nevoie de cărți pentru mediul universitar și urban a condus la inventarea tiparului.

Figura 9.10.
Copierea
manuscriselor

9.5. Literatura

Literatura în limbile vorbite

Specific literaturii de la începutul acestei perioade este răspândirea creațiilor în limbile vernaculare, chiar dacă latina se menține ca limbă a creației artistice și științifice. Modelul este într-un anumit sens oferit de literatura franceză, deoarece aceasta se cristaliza în cel mai întins și mai populat regat al Occidentului, cu o puternică influență politică dar și economică asupra zonelor învecinate (franceza este acum limba internațională a negustorilor). De la sfârșitul secolului al XI-lea datează cel mai vechi text al *Cântecului lui Roland*, aparținând genului *cântecelor de gestă* (*chansons de geste*). Acestea sunt poeme epice răspândite în general între secolele XI-XIV, care au ca scop afirmarea valorilor războinice prin intermediul unor narațiuni legendare ce pornesc uneori de la eroi care au avut o existență reală. Cu o posibilă geneză orală, ele erau cântate de jongleri ce se serveau și de un acompaniament instrumental. Cântecele de gestă (însemnând, se pare, în secolul al XII-lea cântece despre o familie) erau grupate în cicluri, între care cele mai cunoscute, în afara deja pomenitului Cântec al lui Roland, sunt cele având în centru personaje precum Guillaume d' Orange (duce al Acvitaniei în timpul lui Carol cel Mare), Garin de Morglane (presupusul bunic al lui Guillaume), Carol cel Mare și membri ai familiei sale (ciclul Doon de Mayence), Raoul de Cambrai. În afara spațiului francez, poeme epice cu o mare răspândire sunt în Spania *Cântecul Cidului*, dedicat lui Rodrigo Diaz, erou al Reconquistei și în spațiul german *Cântecul Nibelungilor*, care cristalizează către 1200 vechi legende și motive nordice. *Saga* este poemul epic tipic islandez, fixat în scris din secolul al XII-lea și cuprinzând transfigurări literare ale evenimentelor din epoca vikingă, inclusiv descoperirea Americii către anul 1000.

Figura 9. 11. Cântecul lui Roland, miniatură, sec. XII

Tot către sfârșitul secolului al XI- lea apărea în zonele sudice ale Franței actuale, unde se vorbea *langue d' oc*, dialect diferit de cel din jurul Parisului, o creație lirică originală: poezia trubadurilor. Geneza acesteia este pusă în legătură cu caracterul mai evoluat al societății provenșale, unde rafinamentul de la curtea marilor seniori conduce la apariția *curtoaziei*, set de valori și de comportamente pe care membrii aristocrației trebuiau să le respecte. Pentru prima oară femeia este pusă în centrul unui gen literar care nu mai exaltă în primul rând virtuțile războinice. Trubadurii cântă despre *fin amour*, dragostea delicată pe care un tânăr cavaler o nutrește pentru o doamnă superioară din punct de vedere social și deja căsătorită. În condițiile în care principiul primogeniturii înlătura de la moștenire frații mai mici, erau mulți tineri cavaleri pentru care singura posibilitate de a-și întemeia o familie era căsătoria cu o moștenitoare bogată. Pentru a se afirma în societate și a-și spori astfel șansele nu era nevoie însă numai de pricepere războinică, precum înainte, ci și de maniere elegante, ce puteau fi deprinse prin această servire a doamnei care constituia obiectul dragostei curtenești. Trubadurii s-au recrutat din toate straturile societății, fiind mari seniori, precum Guillaume al IX- lea, comite de Poitiers și duce de Acvitania, considerat primul reprezentant al genului, Jaufre Rudel, prinț de Blaye sau Contesa de Die, dar și oameni de origine modestă, precum Cercamon sau Bernard de Ventadour (probabil cel mai talentat dintre trubaduri).

Figura 9. 12
Întâlnire amoroasă

Trubadur și minnesanger

Figura 9. 13. Bernard de Ventadour

Figura 9.14. Valter von der Vogelweide

Noul gen literar a fost adoptat și în nordul Franței, acolo unde se vorbea *langue d' oïl*, dialectul de la baza francezei literare, precum și la curtea anglo- normandă, și a fost ilustrat de truveri. Cântând la rândul lor dragostea, dar și eroismul, truverii fac loc în poemele lor și sentimentului naturii sau satirei. Printre cei mai cunoscuți truveri se numără Marie de France, autoarea unor narațiuni lirice numite *lais*, Peire Vidal, regele Richard Inimă de Leu, Rutebeuf (considerat precursor al lui Villon).

Codul dragostei delicate, cântată de trubaduri, presupune prestarea omagiului către femeia iubită, așa cum vasalul presta omagiu seniorului său

Figura 9. 15. Omagiu amoros, sigiliu

Poezia minnesăngerilor în Germania

Trubadurii « dulcelui stil nou » în Italia

Influența liricii de curte s-a făcut simțită și în spațiul german, unde a fost promovată de *minnesănger*, între care cei mai cunoscuți sunt Walter von der Vogelweide, Heinrich von Morungen, Reinmar von Hagenau. În Italia, trubaduri italieni precum Guido Guinizelli sau Guido Cavalcanti au promovat un așa numit "dulcele stil nou" (*il dolce stil nuovo*) care a permis afirmarea lirică ulterioară a lui Dante (care îl consideră pe Guinizelli maestrul său) sau Petrarca. Poezia trubadurilor a fost ilustrată și în limba portugheză, pe atunci dialectul literar al Peninsulei Iberice, inclusiv de capete încoronate precum Alfonso al X-lea (1221- 1284), regele Castiliei și Leonului sau Denis (1261- 1325), regele Portugaliei.

Inspirat din aceleași valori precum lirica de curte, în secolul al XII-lea apărea, de această dată în nordul Franței, romanul cavaleresc. La geneza lui pare să fi contribuit lirica provensală, mai ales că genul

Începe să se afirme în timpul lui Alienor d' Acvitalia, nepoata primului trubadur și soția regelui Ludovic al VII-lea, care pare să fi adus cu sine tradițiile literare din Midi. Numele noului gen provine din *romanz*, ceea ce arată că la origine desemna faptul că era scris în limba vorbită iar nu în latină. Apariția sa fusese precedată de lucrări cu teme inspirate din legendele antice referitoare la Alexandru cel Mare, Theba, Troia sau Eneea. Inovația majoră este îmbinarea dintre dragostea delicată cântată de trubaduri și isprăvile eroice, puse tocmai în slujba acestei iubiri. În romanul cavaleresc dragostea poate fi tot una adulteră, ca în lirica de curte, precum cea dintre Tristan și Isolda sau Lancelot și regina Guinevra. Se afirmă însă tot mai mult iubirea împlinită prin căsătorie, care încununează aventurile eroului și îi conferă acestuia înrădăcinarea socială dorită. În acest fel și romanul cavaleresc prezintă proiecțiile ideale ale tinerilor lipsiți de avere proprie care speră ca la capătul diferitelor fapte de eroism să fie recompensați prin căsătoria cu o moștenitoare bogată. Inspirația autorilor face apel la teme și personaje din folclorul celtic, și în primul rând la regele Arthur și tovarășii săi de luptă împotriva invadatorilor anglo-saxoni. De asemenea erau prezente elemente miraculoase, precum păduri fermecate, populate de zâne, pitici și uriași, obiecte vrăjite, castele ale întâmplărilor ciudate.

Figura 9. 16.
Perceval,
miniatură, sec. XIII

Chrétien de Troyes,
întemeietorul
romanului
cavaleresc

Întemeietorul genului este Chrétien de Troyes (cca 1135-1185), un cleric de la curtea Mariei de Champagne, fiica lui Alienor de Acvitalia. În romanele sale (*Erec și Enide*, *Cligés*, *Yvain sau cavalerul cu leul*, *Lancelot sau cavalerul cu cotiga*, *Perceval sau Povestea Graalului*) iubirea desăvârșită a cavalerului pentru doamna sa îl îndeamnă pe acesta să caute perfecțiunea, prin afirmarea sa în lupte și printr-un comportament conform codului onoarei cavalerești. Scrise inițial în versuri, aceste opere încep din secolul al XIII-lea să fie prelucrate în proză, și să-și diversifice temele și personajele. Ele au cunoscut un succes constant în literatura europeană, cunoscându-se versiuni sau creații originale realizate în Germania, Italia, Anglia sau Peninsula Iberică. Ele urmau să stea la baza romanului modern, și aveau să primească o lovitură serioasă de-abia în secolul al XVII-lea, prin *Don Quijote* al lui Cervantes, parodie dar și ultim omagiu adus unor idealuri revoluționare.

Figura 9. 17. Turnir al Cavalerilor Mesei Rotunde, miniatură, sec. XV

Figura 9. 18. Moartea lui Tristan, miniatură, sec. XV

Romanele cavaleriești aveau și rolul de îndreptar al comportamentului aristocratic

Codul comportamentului cavaleresc în *Romanele Mesei Rotunde* (sec. XIII)

Cei dintâi cavaleri nu au fost cavaleri din pricina obârșiei, căci toți ne tragem din același tată și aceeași mamă. Dar când Pizma și Nesațul au început să crească în lume, atunci cei slabi rânduiri mai presus de ei niște apărători, care să mențină dreptatea și să-i ocrotească.

Și se dădu menirea aceasta celor voinici, celor puternici, celor chipeși, leali, cutezători, viteji. Și nimenea, pe vremea aceea, n-ar fi fost atât de îndrăzneț încât să încalce pe cal înainte de a fi intrat în rândurile cavalerilor. Dar investitura de cavaler nu era dată așa, ca un hatâr. Li se cerea să fie buni cu toată lumea, în afară de ticăloși, milostivi față de cei bolnavi, gata să-i apere pe cei nevoiași și să-i dea în vileag pe tâlhari și pe ucigași, buni judecători, fără ură și fără părtinire.

(*Romanele Mesei Rotunde* în prelucrarea modernă a lui Jacques Boulenger, Editura Univers, București, 1976, p. 29)

Literatura urbană

Treptat aveau să se afirme noi genuri literare, mai ales în legătură cu noul spațiu social și cultural reprezentat de oraș. Influențată de literatura cavaleriească dar și de creația folclorică, literatura urbană promovează însă idealuri de alt tip, în legătură cu mentalitățile și așteptările noii clase. Inspirația mai realistă se întâlnește cu un umor frust, adesea coroziv, îmbrăcând adeseori forma ironiei sau a satirei.

Fabliaux

Fabliaux, povestirile în versuri, reprezintă unul din genurile preferate în mediul urban. Elementele caracteristice erau spiritul antinobiliar, anticlerical și antifeminin, demonstrând astfel o reacție la modelul ideal al literaturii curtenești.

Romanul lui Renard

O altă creație specific urbană este *Roman de Renart* (Romanul lui Renard, Romanul vulpoiului), epopee eroi-comică în versuri, parodie a cântecelor de gestă și a romanelor cavaleriești. Renard vulpoiul încalcă toate preceptele codului feudal, iar celelalte personaje ale epopeii travestesc în forma animală, satirizându-le fără milă, personajele tipice ale înaltei societăți a epocii (seniorul, clericul, doamna) sau ale lumii rurale.

Figura 9. 19 Renard și regele Noble, miniatură, sec. XIII

Nuvelele

Tot în spațiul urban, de această dată italian, se cristalizează genul literar al nuvelei, scurtă povestire în proză, scrisă în limba vorbită. Spre sfârșitul secolului al XIII-lea apărea la Florența culegerea anonimă *Novellino*, iar la mijlocul secolului al XIV-lea Boccaccio realiza prin *Decameronul* o culme a genului.

Această literatură orășenească oferă bazele dezvoltării ulterioare a umanismului și Renașterii, fenomene urbane prin excelență, care proslăvesc demnitatea și libertatea omului, care în interpretarea lor apare însă aproape exclusiv ca un locuitor al orașului.

Romanul Trandafirului - sinteză a mentalităților medievale

O creație de un tip deosebit este *Le roman de la Rose*, *Romanul Trandafirului*, a cărui primă parte a fost scrisă în prima jumătate a secolului al XIII-lea de către Guillaume de Lorris, iar continuarea, în 1275, de Jean de Meung. Prima parte reprezintă o alegorie, care sub forma căutării trandafirului oferă o sinteză didactică a ideologiei dragostei curtenești. Continuarea realizată de Jean de Meung are un cu totul alt stil, opoziția față de idealul nobiliar îmbrăcând forma misoginismului, iar aspectul literar fiind cel al unei enciclopedii a cunoștințelor epocii.

Figura 9. 20 Romanul Trandafirului, miniatură, sec. XV

Povestirile din Canterbury

Secolul al XIV-lea este martorul unei extraordinare diversificări a creației literare în limbile vernaculare europene. În Anglia, Geoffrey Chaucer (1340- 1400) topește influențele italiene și franceze în prima realizare deosebită a literaturii în limba engleză, *Povestirile din*

Canterbury. Tehnica este a povestirii în ramă, de sorginte orientală, popularizată mai ales de Boccaccio; spre deosebire însă de nuvelele italiene, povestirile lui Chaucer sunt în versuri. Valoarea lor constă în observația realistă și arta surprinderii elementelor definitorii ale societății engleze a epocii.

Pelerinajul la mormântul lui Thomas Becket reprezintă pretextul literar pentru Povestirile din Canterbury

Figura 9. 21. Povestirile din Canterbury, miniatură, sec. XV

9. 6. Filosofia

Filosofia rămâne subordonată teologiei

Filosofia continuă să fie marcată de teologie, în slujba căreia este pusă, conform principiului "credo ut intelligam", „cred ca să înțeleg”. Scolastica, bazată pe studiul autorităților în materie, rămâne metoda privilegiată de analiză, chiar dacă încep să apară și adepți ai promovării experimentelor personale, precum Roger Bacon (+1292).

Redescoperirea operelor lui Aristotel permite realizarea primului sistem filosofic coerent din Occident

Secolele XII-XIII sunt marcate de redescoperirea, prin traduceri arabe, datorate în principal lui Averroes, a majorității operelor lui Aristotel, din care evul mediu occidental cunoscuse direct destul de puține. Aceasta a permis realizarea unui sistem filosofic coerent, bazat pe opera Stagiritului, alături de platonismul dominant până atunci. Sinteza aristoteliciană, esențială pentru gândirea medievală occidentală, a fost realizată de călugări din ordinele cerșetoare, mai ales dominicani. Albert cel Mare (1206- 1280) regândește revelația creștină cu ajutorul conceptelor filosofie aristoteliciene, iar elevul său, Thomas d' Aquino (1225- 1274), dornic să concilieze înțelepciunea creștină și gândirea antică, realizează primul comentariu important din occidentul latin asupra operei Stagiritului. El este și primul gânditor creștin care reușește să realizeze un sistem filosofic coerent, integrând moștenirea aristoteliciană. Pe de altă parte, Toma d' Aquino încearcă să fundamenteze științific teologia, și prin grandioasa sa sinteză *Summa theologia* influențează până în ziua de astăzi creștinismul apusean.

Cearta universalilor

Operele lui Aristotel au fost primite cu rezerve, chiar cu împotriviri de biserica oficială, care le-a condamnat în repetate rânduri în secolul al XIII-lea, dar fără succes. Filosofia de inspirație

Figura 9. 22. Thomas d' Aquino

aristoteliciană rămâne dominantă pe parcursul întregului ev mediu occidental.

O altă controversă care a marcat gândirea filosofică a evului mediu european a fost așa numita "ceartă a universalilor". Oponenții au fost reprezentanții a două curente filosofice opuse, partizani fie ai gândirii lui Platon, fie inspirați de Aristotel. Realistii, de nuanță platoniciană, afirmă că noțiunile generale, "universalile", au o existență spirituală de sine stătătoare, anterioară lucrurilor individuale, concrete. *Universalis sunt res*, universalile sunt lucruri reale, era afirmația centrală a acestui curent filosofic idealist. Nominaliștii, mai apropiați de o poziție materialistă, susțineau că existență reală nu au decât lucrurile individuale, iar noțiunile generale și abstracte nu sunt decât nume, existente doar în mintea noastră (*universalis sunt nomina*). Printre cei mai de seamă apărători ai pozițiilor realismului filosofic s-au numărat Anselm din Canterbury (1033- 1109), considerat de unii autori ca părintele scolasticii, și Thomas d' Aquino. Cei mai cunoscuți nominaliști au fost Pierre Abélard (1079- 1142), Duns Scot (1266- 1308), William Occam (1300- 1349). Mai ales acesta din urmă a favorizat, prin discipolii săi, progresul științelor naturale, care se preocupau de studierea concretului, în pofida dezbaterilor sterile.

La capătul unei îndelungate evoluții, marcată de dezbaterile interne, de redescoperirea aristotelismului și de influențele gânditorilor arabi și evrei, filosofia își recăpăta autonomia față de teologie și de religie, redevenind o ramură de gândire de sine stătătoare.

9. 7. Istoriografia

Apariția monografiilor istoriografice

În scrierea istoriei se continuă unele din tendințele anterioare, precum redactarea în latină a unor cronic universale, dar încep să apară și fenomene noi, cum ar fi scrierea unor lucrări monografice dedicate doar unor evenimente (cum ar fi cruciadele) sau personalități (biografii regale). Alt element de noutate este apelul la limbile vernaculare, care permit accesul mai larg al publicului la lucrările istorice, dar în același timp le limitează spațial circulația și influența la zonele în care limbile respective sunt înțelese. Schimbări apar și în ceea ce-i privește pe autori, căci dacă în primele secole medievale aceștia erau cu precădere clerici, acum există din ce în ce mai mulți laici știutori de carte care realizează opere istorice, marcând astfel o treptată dar constantă diminuare a influenței concepției teologice.

Un gen rămas foarte răspândit în epocă este cel al cronicii monastice, și de asemenea, numeroase sunt cronicile realizate în centrele episcopale, unde se poate utiliza la redactarea lor un bogat material de arhivă.

Dintre cronicile universale, merită menționată lucrarea episcopului Otto din Freising (1112- 1158), unchiul împăratului Frederic I, *Cronica sau despre cele două cetăți*, în care încearcă o istorie a omenirii marcată de concepția lui Augustin.

Genul monografic este la rândul său reprezentat de Otto din Freising, cu istoria dedicată faptelor nepotului său, Frederic, *Gesta Friderici imperatoris*. O istorie deosebit de influentă, care tratează de manieră monografică faptele unei personalități, a realizat Suger (1081- 1151) cu *Vita Ludovici Grossi*, sursă de prim rang în reconstituirea

procesului centralizării statale din Franța. În aceeași tradiție se înscrie lucrarea lui Jean de Joinville (1224- 1327), *Viața Sfântului Ludovic*, cuprinzând perioada domniei lui Ludovic al IX-lea, și redactată în limba franceză.

Figura 10. 23.
Abatele Suger,
vitraliu

Alte lucrări cu caracter monografic au fost ocazionate de cruciade, dintre care se remarcă *Istoria celor întâmplare dincolo de mare*, scrisă de Guillaume, arhiepiscop de Tyr (1130- 1184), anonimă *Cronică a primei cruciade* sau istoria lui Guibert de Nogent, scrisă pe la 1104, *Gesta Dei per Francos* (Faptele lui Dumnezeu săvârșite prin franci). Foarte interesante pentru oglindirea diferențelor deja pronunțate dintre apus și Răsărit sunt lucrările dedicate celei de-a patra cruciade și cuceririi Constantinopolului de către latini, scrise în franceză de Geoffroy de Villehardouin (1150-1218), *Istoria cuceririi Constantinopolului* și de Robert de Clari, *Cucerirea Constantinopolului*.

Afirmarea statelor centralizate și declinul imperiului universal conduc spre constituirea istoriografiilor naționale, preocupate în primul rând de evenimentele desfășurate în cuprinsul propriului regat, și doar în plan secundar de evenimentele internaționale. Cele mai cunoscute exemple sunt din spațiul francez, unde la abația regală de la Saint Denis, loc de memorie extrem de semnificativ pentru monarhie, se redactează din secolul al XIV-lea *Marile cronici ale Franței*. Tot din Franța ne-au parvenit *Memoriile* lui Philippe de Commines (secolul al XV-lea), vastă frescă a unei istorii trăită și interpretată personal.

9. 8. Hagiografia

Hagiografia rămâne un gen foarte cultivat

Înrudită cu istoria prin intenția de a scrie despre personaje cu o existență reală, hagiografia se deosebește fundamental de aceasta prin scopul afirmat și prin mijloacele folosite, esențială nefiind redarea adevărului, ci edificarea în sens creștin a cititorilor. Evul mediu central și târziu reprezintă perioade de glorie a genului hagiografic, al cărui succes e asigurat pe de o parte de puterea și influența bisericii oficiale, dar și de creșterea progresivă a pietății populare.

În secolul al XII-lea, printre autorii de opere hagiografice se numără și Bernard de Clairvaux, care a jucat un rol atât de important în promovarea, prin scrierile sale, a cultului dedicat Fecioarei Maria. În secolul al XIII-lea, apariția călugărilor cerșetori dă un nou impuls

hagiografiei, prin redactarea de *vitae* dedicate personalităților fondatoare. Astfel, Thomas de Celano redacta foarte citita în epocă *Viața a Sfântului Francisc*, iar pe la 1232 deja circula *Legenda prima* despre sfântul Antonie din Padova. Personalitățile din secolele al XIII-lea și al XIV-lea au făcut de asemenea obiectul unor *vitae*, precum Thomas d' Aquino sau Caterina din Siena. Pe la 1260 apărea *Legenda aurea*, o vastă culegere de vieți de sfinți realizată de Jacoppo da Varazzo, lucrare destinată unui succes constant în veacurile următoare. În secolul al XV-lea, nume cunoscute s-au implicat în redactarea de vieți de sfinți și literatură religioasă, precum Philippe de Mézières, consilier al lui Carol al V-lea al Franței, sau Thomas a Kempis, autor al celei mai frecvent traduse și apoi tipărite cărți după Biblie: *De imitatione Christi* (Imitarea lui Christos), realizată pe la 1416-1420.

Multiplicarea numărului de vieți ale sfinților se află în strânsă legătură cu amploarea pe care o cunoaște cultul moaștelor

Figura 9. 24. Cultul moaștelor

9.9. Teatrul

Drama liturgică se află la originea teatrului medieval

La originea teatrului medieval au stat probabil mai multe tradiții, dintre care cele mai importante sunt cea populară, a spectacolelor moștenitoare ale mimilor antici sau ale reprezentațiilor legate de ritualurile precreștine, și cea a dramei liturgice. Apărută în perioada carolingiană ca o reacție la crescândă neînțelegere a textului latinesc de masa credincioșilor, drama liturgică se dezvoltă în continuare, ilustrând prin fragmente dialogate și interpretate, intercalate în slujba religioasă, părți ale istoriei sacre. Chiar arhitectura bisericilor se modifică pentru a permite aceste reprezentații care în secolul al XIII-lea par să fi evoluat chiar într-un sens mai laic, generând reacțiile negative ale papilor și episcopilor. Foarte importantă în desfășurarea spectacolelor era muzica, de sorginte gregoriană, dar care treptat evoluează în direcția valorificării

filonului popular. Hildegard von Bingen (1098- 1179), călugăriță germană, reprezintă un moment de răscruce în evoluția dramei liturgice, piesele muzicale compuse contribuind la autonomizarea muzicii în raport cu reprezentația dramatică.

De pe la sfârșitul secolului al XII- lea apăreau deja piese scrise în limbile vernaculare, dintre care deosebit succes par să se fi bucurat *Autos de los Reyes Magos* (Piesa despre regii magi) în Spania și *Mystère d' Adam* (Misterul lui Adam) în Franța. Acestea s-au dezvoltat probabil nu direct din drama liturgică latină, ci pe baza predicilor clericilor, devenite la rândul lor din ce în ce mai dramatizate, pentru a atrage atenția credincioșilor.

Misterele reprezintă genul dominant al teatrului medieval, fiind realizate pornind de la scene biblice, dezvoltate însă prin adăugarea de cântece, dansuri și efecte speciale. Acestea erau interpretate de asociații de cetățeni "confrerii", de regulă din clasa de mijloc, toate rolurile, inclusiv cele feminine, fiind jucate de bărbați. Reprezentațiile misterelor au avut epoca de aur în secolele XIV-XV, ulterior, și datorită interdicțiilor autorităților, acestea decăzând treptat.

În afara reprezentațiilor cu subiect religios au continuat să existe spectacole populare de tradiție imemorială, precum dansurile cu măști, dansurile săbiilor, parade costumate, asociate de regulă cu marile sărbători ale ciclului creștin, Crăciunul și Paștele.

Tot tradiției populare îi aparțin farsele, uneori legate de tradiția carnavalului, ca *Fastnachtspiel* din spațiul german, afirmate mai ales în secolul al XV- lea. Farsele, prin umorul lor adeseori coroziv și prin satira mușcătoare la adresa tarelor sociale stau la originea comediei de mai târziu, după cum o demonstrează *Farsa jupânului Pathelin* (cca. 1464), care poate fi reprezentată și astăzi fără a-și fi pierdut prospețimea.

Figura 9. 25. Farsa Jupânului Pathelin, xilogravură, sec. XV

9.10. Arhitectura și artele plastice

Bolta în cruce pe ogive reprezintă elementul esențial al stilului gotic

La Saint Denis, în Ile- de- France, în construcția realizată sub coordonarea abatelui Suger, pe la 1137- 1144 se afirmă elementele unui nou stil arhitectural, căruia renașterii aveau să- i dea numele de *gotic*. Elementul esențial este bolta în cruce de ogive, compusă din două arcuri încrucișate pe diagonală, care permite realizarea unor edificii mult mai încăpătoare și mai înalte decât cele romanice. Avântul pe înălțime era sprijinit de stâlpi și pilaștri masivi, iar zidurile exterioare își sporeau rezistența prin contraforturi. Zidurile sunt străpunse de numeroase ferestre, acoperite cu vitralii multicolore, ceea ce conferă edificiilor gotice o luminozitate inexistentă până atunci.

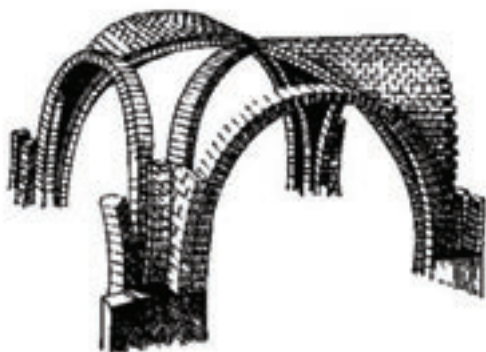

Figura 9. 26. Boltă în cruce pe ogive

Figura 9. 27. Interiorul bisericii Saint- Denis, sec. XV

Catedrala este construcția gotică prin excelență

Construcția gotică prin excelență este biserica catedrală, ridicată prin efortul episcopilor și al comunităților urbane pe perioade foarte îndelungate de timp, uneori chiar de secole. Printre cele mai desăvârșite realizări se numără catedralele din Chartres, Reims, Amiens, Bourges, Paris, Köln, Westminster, Toledo.

Figura 9. 28. Catedrala din Chartres

Figura 9. 29. Corul catedralei din Gloucester

Italia acceptă mai puțin arhitectura gotică, rămânând credincioasă tavanelor în șarpantă de tradiție antic-târzie și bisericilor tip sală. Doar în partea nordică, la Milano, Veneția, parțial la Florența se constată adaptări ale programului arhitectural gotic.

Figura 9. 30 Baptisterial din Parma, sf. sec. XII

Criticarea artei gotice de către Bernard de Clairvaux¹

Ce să mai vorbim de înălțimea exagerată a capelilor voastre, de lungimea lor nemăsurată, de lățimea excesivă, de decorația somptuoasă și de imaginile de aici care stârnesc curiozitatea și, ca atare, atrag atenția credincioșilor asupra lor și împiedică reculegerea, amintind pe undeva de ritualurile evreilor – pentru că vreau să cred că totul a fost făcut spre slava Domnului - , dar mă voi mulțumi, pentru că vorbesc cu niște călugări ca și mine, să le spun ceea ce un păgân le-a spus odată unor păgâni ca și el. La ce bun, pontife, zicea el, tot aurul acesta în sanctuar? La ce bun, o să vă spun și eu, schimbând numai versul, nu și gândul poetului, la ce bun, la niște oameni sărmani ca voi², dacă sunteți într-adevăr sărmani, tot aurul acesta care strălucește în sanctuare? Înfățișați statuia unui sfânt sau a unei sfinte și vă închipuiți că este cu atât mai sfântă cu cât e mai bogat colorată. Atunci lumea o să se înghesuie ca s-o sărute și, în același timp, se va grăbi să facă și o danie; dar tot prinosul se aduce mai degrabă frumuseții obiectului decât sfințeniei sale. În biserici sunt atârinate, de asemenea, mai curând un fel de roți decât cununi, încărcate de mărgelile, înconjurate de candelabre bătute în pietre scumpe, mai strălucitoare decât lumina candelabrelor. În chip de candelabre vezi adevărați copaci de aramă, lucrați cu o artă desăvârșită, care uluiesc la fel de tare prin strălucirea cristalelor ca și prin aceea a lumânărilor care îi potopesc. O! deșertăciunea deșertăciunilor, sau nebunie, mai curând decât deșertăciune! Biserica strălucește din toate părțile, iar săracii se zbat în lipsuri; pietrele ei scumpe sunt îmbrăcate în aur, iar fiii săi n-au haine; iubitorii de frumos găsesc în biserică cu ce să-și satisfacă gustul, dar cei sărmani nu găsesc nimic care să le mângâie mizeria.

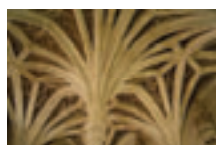

Figura 10. 31. Interior capelă gotică, Muzeul Cluny, Paris

(Georges Duby, *Arta și societatea*, traducerea Marina Rădulescu, Ed. Meridiane, București, 1987, vol I, p.213-214)

¹Întemeietorul ordinului cistercian, cu o ideologie opusă celei clunisiene, promotoare a artei gotice.

 Test de autoevaluare 9.2.

Enumeră cinci motive care justifică atitudinea negativă a lui Bernard de Clairvaux față de arta gotică.

Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Pentru fiecare răspuns corect se acordă două puncte. Testul a fost promovat dacă s-au obținut cel puțin 6 puncte.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 171

Figura 10. 32. Interiorul catedralei din Durham, Anglia

Figura 10. 33. Interior Sainte Chapelle, Paris

Arhitectura civilă

În această perioadă se dezvoltă și arhitectura civilă, cu realizări în domeniul castelurilor fortificate, al palatelor și reședințelor regale sau nobiliare, dar și în ceea ce privește edificiile publice urbane, de tipul primăriilor. Palatul Luvru din Paris, primăriile din Louvain sau Arras, Palatul Ducal din Veneția sunt realizări de marcă ale arhitecturii gotice civile.

² Călugării depuneau jurământ de sărăcie la intrarea în ordinul monahal.

Figura 9. 34. Palatul Dogilor, Veneția

Figura 9. 35
Călărețul din
Bamberg, detaliu,
sec. XIII

Sculptura rămâne o auxiliară a arhitecturii, iar din secolul al XIII-lea invadează toate spațiile libere din biserică, afirmându-și rolul ei de a constitui o Biblie a celor fără învățatură. Pe de o parte se constată o evoluție a sculpturii spre simplitatea, armonia, claritatea ce caracterizaseră arta greco-romană, iar pe de alta, o reînnoire a temelor iconografice, integrând animale și personaje fantastice și sporindu-și astfel funcția decorativă. Un element caracteristic al catedralelor gotice este portalul cu statui coloane, care decorează fațada unde se află intrarea principală. Printre cele mai cunoscute exemple de acest tip este portalul central al fațadei de vest al catedralei Notre- Dame din Amiens. Alte sculpturi de inspirație religioasă foarte cunoscute sunt cele de la Chartres, Vezelay sau de la Notre- Dame din Paris. Realismul în tratarea figurilor și proporțiilor începe să se facă simțit în sculpturi precum *Călărețul din Bamberg*, *Fecioara nebună* de la Magdeburg sau portretele lui Ekkehard și Uta de la Naumburg, toate de secol XIII.

Evoluția sculpturii gotice spre realism

Figura 9. 36. Petru și Pavel, Vezelay, sec.
XII

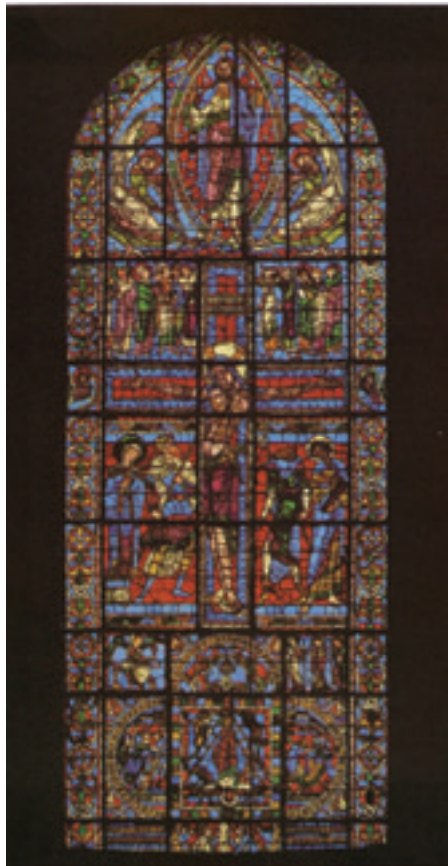

Figura 9. 37. Eckhart și Uta, Naumburg,
sec. XIII

Vitrăliul are funcții decorative și de edificare

Un rol decorativ foarte important în edificiile gotice îl are **vitrăliul**, într-un fel chiar o creație a noii arhitecturi. Prin extinderea ferestrelor se reduce spațiul altădată destinat picturii murale, iar vitrăliul preia la rândul său funcția didactică și de edificare a credincioșilor.

Figura 9. 38.
Vitrăliu, Poitiers,
sec. XII

Miniaturistica

Influențată de arta vitrăliului este și **enluminura**, arta decorării manuscriselor dezvoltându-se în continuare, chiar și după apariția tiparului, la mijlocul secolului al XV-lea. O caracteristică a miniaturilor din ultima parte a evului mediu este evoluția lor spre reprezentarea realistă a figurii umane, în paralel cu menținerea tradiției apelului la decor stilizat, mai ales pentru chenare. Se continuă tradiția ornamentării inițialelor, care pot fi elementele cele mai bogat decorate ale unui manuscris.

Figura 9. 39. Heinrich von Veldige, cca. 1300

Figura 9. 40. Orele canonice, sec. XV

9.11. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare

Testul 9.1.

Răspunsuri:

1. gramatica; 2. retorica; 3. dialectica; 4. aritmetica; 5. muzica, 6. geometria, 7. astronomia. Se adaugă studiul naturii, care se leagă, în acea epocă, mai degrabă de filosofie decât de științe.

Testul 9. 2.

Răspunsuri:

Excesul de podoabe îl împiedică pe credincios să se concentreze; impresia de păgânism; contradicția dintre sărăcia în care ar trebui să trăiască monahii și opulența bisericilor; podoabele din biserici ca mijloc de a obține mai multe danii de la credincioși; sustragerea de la ajutorarea săracilor a unor bogății care trebuiau folosite în acest scop.

9.12. Lucrare de verificare 9

Realizează un eseu nestructurat, în care să compari cele două grupuri statuare gotice de la pagina 183.

Indicații pentru realizarea comentariului

Observă modul de alcătuire al celor două grupuri statuare; felul în care figurile sunt încadrate, tehnica de cioplire, stilizarea sau realismul figurilor, subiectul religios sau laic.

Instrucțiuni privind lucrările de evaluare:

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimit prin poștă tutorelui.
- se folosește, în primul rând, cursul, dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- șirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei.

Pentru fiecare criteriu se acordă 30 % din notă.

9. 13. Bibliografie

- C. Comorovski, *Literatura umanismului și renașterii*, București, 1972
 Charles Delvoye, *Arta bizantină*, vol. I-II, București, 1976
 Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. III, București, 1990
 Georges Duby, *Vremea catedralelor*, București, 1999
 Viorica Guy Marica, *Arta gotică*, București, 1970
 Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului Medieval*, București, 1980.
 Jacques Le Goff, Jean- Claude Schmitt, *Dicționar tematic al evului mediu occidental*, București, 2002, articolul Catedrala
 Jacques Paul, *Biserică și cultură în Occident*, București, 1996.
 Virgil Vătășianu, *Istoria artei*, vol. I, București, 1968